Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

SPROG OG KULTUR

UDGIVET AF

INSTITUT FOR JYSK SPROG- OG KULTURFORSKNING

VED

PETER SKAUTRUP
H. P. HANSEN OG NIELS ÅGE NIELSEN

Tyveandet bind - hæfte 1–2

UNIVERSITETSFORLAGET I AARHUS
MCMLX

INDHOLD

Johan Lange: Hammer-, kølle-, knebel-begrebet i nogle nordiske plantenavne 1–10

V. J. Brøndegaard: Danske børnelege med blomster og andre plantedele 11–64

HAMMER-, KØLLE-, KNEBEL-BEGREBET I NOGLE NORDISKE PLANTENAVNE

Af *Johan Lange.*

Det velkendte plantenavn *dunhammer* (om Typha) er, hvad andet led angår, et let gennemskueligt navn, der ikke synes at kunne give anledning til nogen uenighed. Selv om ligheden med en nutidshammer vel ikke er slående, er der almindelig enighed om, at andet led er redskabsnavnet hammer og skyldes kolbens egnethed til at slå med. At det er under børns leg med de afskårne stængler, at navnet er blevet til, har jeg endnu ikke i litteraturen fundet fremhævet, men tanken vil sikkert være naturlig for de fleste; med en passende skaftlængde vil våbenet ligge særdeles godt i hånden, og talrige parallelnavne viser, at det først og fremmest er som slagredskab, at planten har gjort sig bemærket.

Af danske navne kan nævnes *duntamp*, *dontamp*, *rørtamp*, *flægkølle*, *narrekølle*, *donvol* (vol = stok), *donnemar*, *donnemor(s)* (*mar* og *mor* hører antagelig til stammen i oldn. *merja*, støde, ty. dial. *morsen*, knuse, da. *morter*, knuseapparat, lat. *martus*, hammer); fra Sverige angiver Jenssen-Tusch *klubbgräs*, *herkules klubba*, *dunkävle*, *dönemara*, fra Landsmålsarkivet i Lund har jeg venligst fået opgivet *döneman*, *dönemats*, *dallerman*, *dunman(nar)*, *dunmat*, *duvhammare*, og fra Norge kendes bl.a. *donkjevle*. De tyske parallelnavne er legio; her skal blot nævnes *drischel*, *seeschlegel*, *klöppers*, *klappküll* som et ganske lille udvalg; og endelig hedder Typha på engelsk *beetle* (egl. 'klub' ell. 'brolæggerjomfru'), *cat-o'-nine-tails*, *club-rush*, *dunce-down*, *dunche-down* og *mace*.

Den danske navneform *dunhammer* træffes kun i lærd litteratur (især floraerne), hvorfra den først i de senere år er vandret ud i folkeligt sprog.

Første led i det danske navn *dunhammer* skyldes sikkert en (lærd) omtydning efter kolbens til sidst dunede konsistens; oprindelig har man ikke fæstet sig ved denne egenskab; navnet udtales, som Axel Lange (1932) også fremhæver, *donhammer* eller *dunnhammer;* første led hører derfor snarest til *donne (dunne)* brage, dundre, i plantenavnet antagelig med den mere oprindelige betydning, der er bevaret i de beslægtede *dunse* og *dunke*, slå, jvf. også *donte*, støde, slå (noget) blidt.

Dette støttes af følgende dels litterære dels fra dialekt nedtegnede former: *donhammer* (Kylling 1688; indberettet fra de fleste egne af landet, se Feilb., JTusch, FFauna 1921 s. 88, Rafn 1796 s. 451 og UfF.'s samlinger), *donnehammer* (Moth ca. 1700; Sdrjyll. (Løjt) 1943 if. ODP. opt.,) *donnerhammer* (Falster if. JTusch), *donthammer* (Sdrjyll. (Ø. Lindet og Haderslev) if. JTusch), *dondhammer* (N. Sjæll. (Gilleleje) if. Terslin 1934 s. 106), *donkhammer* (Koldingegnen if. Skattegr. V s. 71, skrevet *donkammer* ɔ:'dunkehammer') og *dønhammer* (Agersø 1924 A. Garboe). Bemærk også

de svenske former *döneman* og *-mats*, *dallerman*, *duvhammare*, hvis førsteled hører henholdsvis til *döna*, brage, *dalja*, prygle, (jvf. da. *dalre*, slå) og *duva*, slå.

Denne tydning afslører *dunhammer* som en børnebenævnelse, idet et navn med betydningen 'slåhammer', hvis første led har epexegetisk karakter, svarer godt til de typiske børnenavne *skærekniv(e)* om Gladiolus og *sugepatte(r)* om flere forskellige planter; jvf. også *klippesaks* om en saks, *siddestol* om en stol, *ringeklokke* om et ringeapparat i børnesprog, o.s.v.

At der oprindelig ikke har været tænkt på aksets dunede konsistens, viser også følgende navne til et par planter, hvor *dun* ikke kan have spillet en rolle for navngivningen. Det drejer sig om græsserne Alopecurus *(rævehale)* og Phleum *(rottehale)* samt Valeriana dioeca *(tvebo baldrian*, formodentlig især hunplanten, der har et stærkt sammentrængt hoved). Alle tre planter er antagelig lejlighedsvis blevet brugt i børneleg som kæmper; dette gælder i hvert fald Phleum; og Alopecurus ligner den jo til forveksling. Phleum har i sin vilde form en oval til aflang, tæt dusk og kaldes *kæmper*, især i Norge og Sverige. Alopecurus geniculatus hedder dels *dunt* (i egnen fra Holmslands Klit til Ringkøbing: meddelt 1885 af C. Christensen) og *dons* (Ringkøbing Amts Dagblad 25/5–1950) dels *dontmar* (S.V.Jyll. if. Feilb.); det sidste minder stærkt om Typha-navnene *don(ne)mar* og *dønnemar;* det første *(dunt)*, der er samme ord som sv. dial. *dunnt*, slagdelen af en plejl (Noreen 1878), kan sikkert kun være identisk med første led i det ovenfor anførte *donthammer;* begge navne hentyder klart til børns anvendelse af blomsterstandene til legetøjskøller (hvormed man donter) og har intet med *dun* at gøre. Også det gamle *donhammersgræs* (Kylling 1688 s. 60), brugt både om Alopecurus og Phleum, opfattes naturligst som et navn, der antyder duskens anvendelse i leg, mens ligheden med Typha næppe er så stor, at der bør regnes med et sammenligningsnavn. At navnet er blevet påvirket af *donhammer* er derimod højst sandsynligt.

Angående Valeriana dioeca skal jeg her kun kort gøre opmærksom på det morsomme navn *danmark*, hvis tilhørsforhold til Valeriana bekræftes af flere lignende navne på tysk, men som på dansk er gledet over på den nok så almindelige Cardamine *(engkarse)* eller i det mindste opgives som navn til Cardamine; denne træffes ofte sammen med og samtidig med Valeriana dioeca; eller navnet knyttes til Hesperis og er blevet udvidet til at lyde *danmark og norge*. Den folkeetymologiske virksomhed har her tydeligt gjort sig gældende. Men sammenholder man *danmark* med Typha-navnet *donmark*, der falder naturligt ind i rækken *donhammer*, *donkhammer*, *donmar* (alle om Typha), og dertil gør sig klart, hvordan planterne ser ud, og hvortil de er blevet brugt, synes løsningen at ligge lige for og tanken om dun som et navngivende motiv fjern.

Andet led i *dunhammer* er interessant og vigtigt for tydningen af en lille række plantenavne, idet den betydningsudvikling, som givet har fundet sted med ordet *hammer*, også synes at være sket med plantenavnene *klinte*, *munke* og flere mindre kendte danske navne.

Grundbetydningen af *hammer* er som bekendt 'sten'. En primitiv hammer består

af en sten, egnet til at holde i een hånd eller mellem begge hænder ell. en sten på (træ)skaft. En anden vel næsten lige så oprindelig betydning er den, der bedst kendes fra lokalitetsbetegnelsen *Hammeren* (f.eks. på Bornholm); en hammer er bl.a et klippeparti med stejle sider, sjældnere en stenet bakke eller en fremspringende, stejl lerskrænt (en klint), f.eks. *Hammeren* i det sydlige Hornsherred (se iøvrigt ang. *Hammeren* i Danm. Stednavne X); det mest sandsynlige er, at denne betydning (klippeparti) er den (af bet. sten) afledede. Fastholder vi denne udvikling gennem tre etaper: lokalitet→redskab→plante, eller som anført snarere:

død naturgenstand (f.eks. sten, lerklump)–┌→ lokalitet / └→ redskab → plante får vi herigennem mulighed for en ny og, som det forekommer mig, bedre tydning eller en lettere forståelse af de eksisterende tydninger af de ovenfor nævnte plantenavne. Af praktiske grunde regnes naturgenstand og lokalitet her tilsammen for eet (begyndelses-) trin, men det bør pointeres, at udviklingen snarest har været som anført i sidste skema.

Ordet *klint* er således betydningsudviklingens »første« trin af et ord, hvis tredie trin er plantenavnet *klinte* (Agrostemma), der vel egentlig er en flertalsform. En klint er så velkendt, at ordets betydning ikke behøver at forklares nærmere; det svarer til lokalitetsbetegnelsen hammer, ja kan være identisk med en hammer (se ovenfor); ordet hedder på glsv. *klinter* (bjergknold) og optræder i assimileret skikkelse: *klit* (på dansk oftest = sammenføget sandbakke), no. dial. *klett*, bjergknold, sv. dial. *klätt*, bjergtop (Noreen 51), svarende til, at plantenavnet *klinte* på svensk hedder *klätt* (Centaurea, *knopurt*); også på jysk er ordet assimileret og lyder *klet* ell. *klit* (Agrostemma). En interessant, aflydt form *klant* (om Agrostemma) træffes iflg. Mensing, Marzell og tidsskriftet Die Heimat 1957 s. 120 på de frisiske øer Amrum og Før og flere steder i N. Frisland bl.a. landskabet Wiedingharde syd for Rudbøl, ligesom Die Heimat omtaler formen *klent* på Sild.

Mellemleddet, altså betydningsudviklingens andet trin, er ikke så godt belagt; det er ikke lykkedes mig i dansk at finde omtalt et slagredskab med navnet *klint(e);* men i svensk dialekt kendes verbet *at klinta* i betydningen hamre, slå løs på (Wessman 368); den assimilerede form *kletta* træffes i no. dial. og oversættes af Torp (s. 285): 1) smelde til en [ɔ:slå], 2) slå til jorden, 3) [overført:] fremføre halve sigtelser, »slå på«; betydningerne er kendt fra henholdsvis Hardanger, Telemarken og V. Agder + Telemarken; den aflydte form *klannte* kendes fra sv. dial. if. Rietz (s. 324), der oversætter det omtrent således: »slå med et groft hugvåben ell. med knytnæven«. Når samme forfatter sammesteds oversætter *klannt* dels ved en bjergknold (denne betydning er også kendt fra no. dial.: Aasen 361), dels ved et uformeligt træstykke, en mindre træklods, fristes man til at mene, at dette træstykke lejlighedsvis har været brugt netop som hugvåben. Regner man med eksistensen af denne (2.) betydning, kan man med en vis ret også vente et plantenavn (bet. 3) af samme form; og det findes jo netop som nævnt ovenfor (belagt fra N. Frisland). Uden at komme ind på vanskelige slægtskabsforhold med og mellem mulige klusilafledninger som *klinke* og *klinte*, skal her kun nævnes dialektordet *klin* i betydningen tæv, klø samt *kline*=slå, smække

(mørtel og ler fast). Det er således ikke urimeligt at antage, at det ord, der ligger til grund for plantenavnene *klinte*, *klent*, *klant*, *klätt* og *klit*, er betegnelsen på et red-. skab, der har været brugt til slag, formodentlig nærmest kølleformet eller klubformet.

De planter, der er tale om, har nemlig organer, der måske stærkere end nogen *kæmper* eller *dunhammer* frister en dreng til at bryde stænglen og slå løs med den på andre planter eller på sin legekammerat. *Klinte* (Agrostemma, på jy. *klet*) har et fast, ovalt frøhus på enden af en elastisk, slank stilk uden blade; og et endnu bedre slagvåben udgøres af *knopurtens* (Centaurea, på sv. *klätt)* afblomstrede eller uudsprungne kurv på det sparsomt bladede skaft. Det er vigtigt at lægge mærke til, at det også er de flerårige knopurtarter, Centaurea scabiosa og C. jacea, der på svensk hedder *klätt;* i modsætning til kornblomsten, Centaurea cyanus, optræder de ikke som markukrudt og har altså ikke denne karakter tilfælles med klinten og ligner i det hele taget Agostemma næsten kun deri, at de i børneleg kan bruges til slagvåben.

Den gængse opfattelse (se Hellquist og DO.) af plantenavnet *klinte* går ud på, at planten har navn efter det tykke frøhus, der leder tanken hen på en bjergknold eller en anden klump; denne forklaring forekommer mig utilfredsstillende af følgende to grunde: 1) Næsten hver anden kapsel og frugt i det hele taget er nærmest klumpformet: valmue-, iris-, tulipan-, viol-, blæresmelde-, pragtstjerne-kapslen, frugtsamlingen hos anemone og ranunkel, frugten af eg, hasselnød, æble, pære, kirsebær, blomme, stikkelsbær, rose, hør, dodder o.s.v. o.s.v. er rundagtig; alle de nævnte planter og endnu mange flere har mere eller mindre kugleformede eller klumpformede frugter; hvorfor skal alene *klinten* kaldes »den klumpformede kapsel«? 2) Når en klump eller en tueformet dannelse ikke ligefrem er i vejen, f.eks. ved jorddyrkning, eller gør sig bemærket på anden måde, f.eks. netop ved at lade sig anvende til at slå med, er den formentlig så ligegyldig for en primitiv navngiver, at han ikke finder på at opkalde en plante efter den; en anden sag er, at en plante med påfaldende sammenklumpede, spiselige bær kan få navn efter denne egenskab, se *tyttebær* i Horticultura 1953 s. 99; men man kalder ikke en plante klumpbær eller klumpplante efter det enkelte bærs eller den enkelte frugts runde eller klumpede form. DO.'s tydning af tyttebær og bølle kan ikke godtages så lidt som forklaringen til klinte.

Den ovenfor givne tydning støttes af flg. parallelnavne til Agrostemma: sv. *slätt* (Gotl. if. flere kilder hos Lyttkens 1062), vel afledt af *sla*, slå; sv. *duvkulla* (Skåne if. L.A.L.), hvis 2. led svarer til no. *koll*, klump, og hvis 1. led er sv. *duva*, støde,stampe, jvf. også sv. *duvhammare* ovf. om Typha samt sv. (især skånsk) *duv(e)stol* og bornh. *duestol* (begge om Centaurea cyanus), hvis 2. led antagelig kan oversættes (træ)stub, (træ)klods (evt. til at slå med). At ordet *stol* oprindelig betyder (træ)klods, støtter jeg på følgende ræsonnement: den ældste almindeligt forekommende nordiske stoletype må formodes at have været den korte, brede træklods (jeg ser bort fra den fra bronzealderen kendte, antagelig importerede stol, der næppe har været kendt i den brede befolkning); en videreudvikling af sidde-træklodsen har vi i den ældste stoletype, der kendes fra historisk tid i Danmark, nemlig knubstolen, der er lavet i eet stykke af en stump træstamme. Jvf. også stednavnet *Stol(d)* (på ældre kort *Stål*, *Stod* og

Blåmunke, Jasione montana

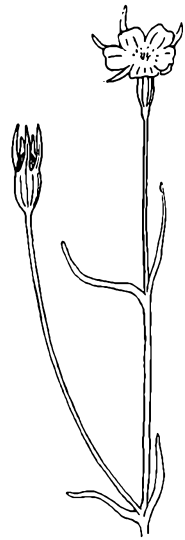

Klinte, Agrostemma githago

Stød), der betegner en nu landfast klint nær Vesterlyng i Bregninge sogn, V.Sjælland. Hvis dette stednavn *Stol* og plantenavnet *(due)stol* kan paralleliseres med henholdsvis stednavnet *Hammer* og plantenavnet *(dun)hammer*, vil klarere end noget andet de anførte plantenavne sandsynliggøre, at klinten, kornblomsten og knopurterne (i et passende udviklingsstadium) har været anvendt til at slå med og har fået navn derefter. Også det nedertyske navn *trems*, brugt om Centaurea cyanus peger i den samme retning; nedertysk *trem* (flt. *trems)* betyder dels stigetrin, dels tværtræ i en stol, dels endelig »Handgriff... das beim Trillspiel als Schlagholz benutzt wird« (Mensing V 155). Her har vi altså igen slagkøllen som betegnelse for den plante, der på svensk hedder *klätt*, og som børn har brugt til at slå med.

Mens de forannævnte betegnelser på klinter er almindeligt kendte, om end ikke lige hyppige, træffer vi kun sjældnere navnet *munk* brugt om en klint, en klippe eller en stor sten. På Færøerne eller rettere 6 km syd for Suderø ligger ombrust af havet en stejl klippe, der tidligere var 22 m høj. Den kaldes *Munken* iflg. Trap og talrige kort og består egentlig af tre klipper; efter at den øvre del styrtede ned i 1885, måler den højeste af de tre toppe 12 m. I Bornholms Stednavne (Danmarks Stednavne X) s. 300 står der om navnet *Munken:* »forekommer adskillige Steder paa B[orn]h[olm] som Navn paa større Sten el. Klipper«. At disse sten og klipper skulle have navn efter en munk i almindelig forstand forekommer mig usandsynligt. De to begreber har såre lidt tilfælles, og både den forklaring, der går ud på, at den enligt beliggende sten er som en eremit (i nogle tilfælde en munk, der er flyttet ud i ensomheden, jvf. bet. af *monachus)*, og den anden forklaring, der vil sammenligne stenen med en tykmavet munk, forekommer unaturlige og skruede.

At søge støtte for sidstanførte forklaring i et navn som sv. *Prästen* brugt om en holm vejer ikke tungt, al den stund man ved, at sådanne navne let opstår under påvirkning af et allerede foreliggende navn, hvortil det nye navn danner en modsætning eller en partner. Ortnamnarkivet i Uppsala oplyser da også venligst på forespørgsel, at *Prästen* ligger i nærheden af holmene *Klockaren* og *Stöten* ('kirkebetjenten'), en *stöta* er en anstødssten, en grund, som er farlig for sejladsen; her er navnet åbenbart blevet omtydet, og de nærliggende holme har derefter fået navne, der betegner de til kirken knyttede øvrige tjenestemænd. På lignende måde har vi nær ved *Munken* på Hammeren en *Jomfru*, i Alperne ligger *Mönch* og *Jungfrau* lige op ad hinanden; hedder en plante *donmark* (Typha) eller *danmark* (Hesperis, Cardamine, se ovenfor), opfattes det før eller senere som rigsnavnet; og vi får derefter navneparret *danmark og norge* om henholdsvis den røde hovedform og den hvide sideform hos Hesperis eller om to farvevarieteter hos Cardamine; på samme måde er navneparret *drenge og piger* (ligeledes om Cardamine) dannet ud fra det antagelig ældre *dreng*, der kendes fra *(små) blå drenge* og *perledrenge* om Muscari, *perlehyacint* (også kaldet *perlemunke)* og i flere forbindelser, og som må antages at ligge til grund for *drengerose* (Armeria) og flere norske navne, sammensat med *dreng*. Grundbetydningen af *dreng* er klump, sten, knippel; mere specielle betydninger kendes i stort tal i nordiske sprog og dialekter.

Det samme er tilfældet med *munk;* den kendte betydning: 'melbolle i suppe' regner jeg for en primitiv betydning, der ligger grundbetydningen 'klump' nær; også betegnelsen *munke* om klumper i grød og øllebrød kendes, se f.eks. DO. og Politikens tillæg »Nu« 15/11 1955 s. 3. Der skal en meget god vilje til at se en lighed mellem disse dannelser og en munkebroder.

Heller ikke Lisse (1952) synes at acceptere betydningen monachus af ordet *munk*, når det bruges om keglen eller trefoden i kastespillet »slå munk«. Men iøvrigt er det svært at forstå logikken hos samme forsker, når han vil sandsynliggøre, at *munk* oprindelig (»originally«) betyder penis. Lisse skriver (l.c. 91) » ordet munk synes at have visse anvendelser, der må bero på direkte sammenligning med avlelemmet, uden noget til »nonnen« svarende led. Det er således i hele norden meget almindeligt som betegnelse for visse karakteristiske kolbeformede eller spidse plantedele, f.eks. vejbredplantens aks (»kæmper«), den sporebærende stængel af agerpadderokke, toppen af strå, hvis korn og avner er blæst af, og indgår i navne på planter, der er karakteristiske ved sådanne aks o.s.v. (munke, blåmunke o.fl.)«. Men hvorfor siges der intet om, hvorvidt de nævnte plantedele nogensinde er blevet sammenlignet med penis? Lisse selv nævner i forbindelse med de ovenfor nævnte planter og plantedele ingen navne, der har denne betydning. Agerpadderok har virkelig (flere) penisnavne *(rævepik, hundepik, præstepik)*, men så længe det ikke nævnes, har beviset jo ingen slagkraft: og hvad værre er, de andre planter har ingen navne, der er sammensat med betegnelsen på avlelemmet. Den nævnte blåmunke har en rundagtig, noget affladet til skiveformet blomsterstand uden nogen lighed med penis. Lisses tydning synes altså at hvile på et postulat. Lisse fortsætter: »Med denne anvendelse kan sammen-

lignes de meget udbredte folkelige navne på dunhammerplanten og dens aks (præstepik, -pit, -pintel o.s.v.).« Det er fuldstændig rigtigt, at dunhammer til overflod er belemret med penisnavne; men til gengæld kendes munke-navnet ikke brugt om den. Det synes altså klart, at plantenavnene ikke kan antyde en oprindelig betydning penis af ordet munk, endsige bevise noget i den retning. Og når f.eks. en hvælvet tagsten betegnes *munk*, hvis dens ene kant kan presses ned i den underliggende tagstens (»nonnens«) hulhed, så har ophavsmanden til dette navn vel tænkt på munken som helhed (nemlig i coitus med nonnen); her er altså heller ikke tale om lighed med penis. At ordet *nonne* dukker op (ved idéassociation til *munk)*, også når det drejer sig om en tap, der passer til et leje, viser jo netop, at man har tænkt på ordensbroderen (der mistænkes for illegal seksuel omgang med nonnen). Havde man derimod med ordet *munk* tænkt på avlelemmet, er der vel ikke nogen særlig grund til association til nonnen. *Munk* er altså ikke (bevisligt) det samme som penis, lige så lidt som *munk* i betydning melbolle og klump i grød har noget med monachus at gøre.

Deraf følger, at der kun er al mulig grund til at tro, at ordet er af gammel, nordisk oprindelse, og at det ikke har andet tilfælles med det fra græsk indlånte ord end formen. Går vi nemlig fra klippeøerne Færøerne og Bornholm til det øvrige (klippeløse) Danmark, træffer vi også her *munke*-navne, ikke knyttet til sten, så vidt vides, men til begrænsede lokaliteter, klinter, byer, gårde, o.s.v. Der er næppe nogen tvivl om, at adskillige af dem *ikke* skyldes et tidligere kloster eller en fortidig tilstedeværelse eller besiddelse af munke; derimod har de efter alt at dømme navn efter en munk af en helt anden slags (nemlig den med betydningen klint, lerknold, sten).

Ligesom vi i Danmark uden for Bornholm har klinter og lignende steder, der bærer navnet *Hammeren* (hvis grundbetydning er sten), træffer vi rundt omkring i Danmark *munke* (hvis grundbetydning er den samme) og især navne sammensat med dette ord brugt om steder, hvor det ikke er muligt at efterspore nogen tidligere tilstedeværelse af munkebrødre eller finde vidnesbyrd om en mand ved navn Munk, men hvor der derimod foreligger en klint, en skrænt eller en høj bakke i umiddelbar nærhed:

Langt ude på Hindsgavlhalvøen ligger lige ud til stranden en 12 m høj lerklint, der tidligere har raget ud fra kysten med vand på de 3 sider; den hedder *Munken*. Samme navn træffer vi knyttet til en gård syd for Løkken; den ligger på et ikke slet så stejlt parti, der begrænses af et sydøstgående engparti (Ingstrup Sø), havet (nu bræmmet af høje klitter) og engdragene nord for Kettrupgård. Når *Munkholm* i Bramsnæsbugten i sin ældst kendte navneform benævnes *Munckeholm* (se DiplDan.) i *samme* skrivelse, hvori (halv)øen af kong Erik Menved overdrages munkene i Ringsted kloster, så kan man i hvert tilfælde ikke tillægge disse munkes ejendomskab grunden til navnet *Munkholm*. Halvøen bærer stejle klinter og når trods sin lidenhed en ret anselig højde.

Munkegrunden mellem Samsø og Sejerø betyder den knoldede grund eller simpelthen den undersøiske banke, der danner en grund i lighed med talrige andre grundnavne *(Klepperne, Klæppen, Puller, Knastgrund, Bodiken* [*el. Buddiken*], *Røsen, Kopen,*

Stålgrund o.s.v.). Den i Søkortets Stednavne givne forklaring (opkaldt efter kommandørkaptajn Hans Munk) kan af reale grunde ikke godtages; navnet kendes fra en tid, da Hans Munk var en ganske ung og ukendt mand.

Og således kunne man blive ved. I mange tilfælde skal den gængse opfattelse af *munk(e)* i stednavne selvfølgelig bibeholdes. Men jeg tror, det kunne lønne sig at gå landet igennem på kortet med vågent øje for terrænforholdene ved munkelokaliteterne.

Kommet så vidt i betragtningerne gælder det nu om at finde en redskabsbetegnelse, der kan tage sit udspring i, eller i hvert fald have (omtrent) samme form som lokalitetsbetegnelsen (for at gå frem efter samme princip som hidtil). I Sydfyn (Kværndrup) er der iflg. UfF. af afdøde dyrlæge Jensen i sin tid nedtegnet ordet *munk*, brugt om en tung hammer med runde baner, en såkaldt *bulhammer*, der må regnes for en primitiv type; på Reersø (V.Sjæll.) brugtes if. overinspektør Holger Rasmussen omkr. 1920–30 betegnelsen *munk* om en stor, tung hammer; også fra Vendsyssel og fra Sønderjylland har jeg fået ordet opgivet. Dertil kommer, at der på dansk eksisterer et ret almindeligt udtryk for at slå, banke, mule, nemlig *munke*, ligesom at slås kan hedde *munkes* (Bornh. if. A. Rohmann); i lighed med verberne *hamre* og sv. dial. *klinta*, der er dannet til substantiverne *hammer* og *klint*, må verbet *munke* tænkes dannet til redskabsnavnet *munk;* jeg tror, den her anførte sammenhæng er naturligere end DO.'s forklaring til verbet *munke*, der lyder: »afl. af *Munk* [i sædvanlig betydning], sml. nt. *monniken*, kastrere, mnt. *monneken*, gøre til munk.«

Støttet af de ovenfor anførte paralleltilfælde synes det klart, at slagredskabsbetegnelsen *munk* må ligge til grund for plantenavnene *munke* (egl. flertal), *munkeblomst*, *munkegræs* o.s.v. De planter, der hedder sådan, er nemlig alle egnede til at »slå kæmper« med: *blåmunke* (Jasione) har et hoved på et sparsomt bladet, foroven helt bladløst skaft; navnet bruges også om *kornblomsten* (Centaurea cyanus), der er omtalt ovenfor under *klinte*, foruden om Succisa og Knautia (henholdsvis *djævelsbid* og *blåhat)*. *Munkeblomme* og *strandmunke* er blevet brugt om *fåreleger (engelskgræs*, Armeria), der som ovenfor anført også hedder *kæmper*. *Munkegræs* er på Bornholm den, vi til daglig kalder *kæmper* (Plantago, *vejbred); kornmunke* er sammesteds padderokkens sporebærende skud med det tenformede hoved på den ugrenede stængel; sv. *munk-knopp* er Centaurea *(knopurt)*, der er omtalt lige ovenfor. Ligheden hos de pågældende planter med en munks (skaldede) hoved er ikke påfaldende, i hvert fald ikke større end med en hvilken som helst anden persons hoved. Med navne som *munkehoved* og *munkekrone* om *mælkebøtte* (Taraxacum) forholder det sig helt anderledes; her ligner den nøgne frugtbund virkelig en kronraget isse; og andre navne sammesat med munke skyldes ligeledes associationer til (attributter knyttet til) munkebrødre.

Hvordan det forholder sig med de forskellige andre genstande, der bærer navnet munk, skal vi ikke komme meget ind på her; blot er der fristende at rokke en kende ved den gængse opfattelse, at en *flødemunk (-mukke, -mugge)* og lignende munke har navn efter den til trivialitet hyppigt omtalte tykmavede munk. Det kunne måske

snarere forholde sig sådan: ligesom en kolbe *både* er en massiv, kølleformet eller cylindrisk genstand *og* en hul beholder, kan en munk foruden en solid genstand til at »slå på tæven« med også tænkes at være en beholder (til fløde, øl eller lignende). Formen *mugge (mukke)* er antagelig i sidste omgang indlånt fra engelsk, se DO.; således skriver også Hellquist under *mugg:* »i sv. att döma av de äldsta beläggen, sannol. lånat från eng., vars form dock av somliga anses ha nordiskt urspr.«

I keglespillet *munk* er munken i visse egne en trebenet klods, ellers oftest en *kølleformet* kegle (se nærmere i Lisse's afhandling i Danske Folkemaal 1952). Denne trefod hedder på nedertysk dels *munkel* og *münkel* dels *muchel*, mens *munk* (Angel, Dänischwohld) må være det danske ord. Den naturligste forklaring på disse former forekommer mig at være følgende: den danske og den sidstanførte nedertyske betegnelse på genstanden (altså henholdsvis *munk* og *muchel)* er dels brugt uafhængigt af hinanden dels blandet sammen: heraf *munkel*, dels blevet påvirket af den nt. betegnelse på en ordensbroder, nemlig *mönk:* heraf *münkel;* denne sidste påvirkning er vel hernede i det tidligere dansksprogede land blevet fremskyndet af ligheden mellem de danske betegnelser på en kegle og på en munk. At aflede nt. *muchel* af *mönk* lader sig derimod næppe gøre, ligesom det heller ikke er sandsynligt, at *muchel* skulle være opstået ved omtydning (med tilknytning til *muchel* i bet. mug, skimmel ell. lign.?). I hvert fald må en nærmere forklaring på omdannelsen *mönk>muchel* kræves, førend den evt. kan godtages. *Muchel* synes derimod uden vanskelighed at kunne sættes i forbindelse med roden i oht. *muchan*, støde og altså tillægges betydningen stød- ell. slagredskab, kølle; det danske ord *munk* må have denne betydning.

Resumé.

Med udgangspunkt i det danske plantenavn *dunhammer* og en række andre Typhanavne, der sigter til kolbens brugbarhed som (barne)slagvåben, vises det i afhandlingen, hvordan en række navne til andre planter med et hoved eller et stort frøhus på et skaft sigter til en ganske tilsvarende anvendelse af disse planter som legetøj. Navnene *dunhammer*, *klinte*, *klätt* og *munke* sættes i forbindelse med lokalitetsbetegnelserne hammer, klint, klit og munk(en), der alle formodes oprindelig at have betegnet en klump eller en sten (evt. brugbar til slag), derefter et primitivt slagvåben og endelig en klumpformet blomsterstand eller frøkapsel på skaft, som man har brugt til f.eks. legen »slå kæmper«.

LITTERATUR

Trykte kilder
(kun ved ikke-nordiske værker er trykkestedet angivet).

DiplDan. = Diplomatarium Danicum 2. rk. 1938 ff.
DO. = Ordbog over det danske Sprog I – XXVIII 1918–1956.
Feilb. = Feilberg, H. F., Ordbog over jyske Almuesmål I – IV 1886–1914.
FFauna = Flora og Fauna 1893 ff.
Hellquist, E., Svensk etymologisk ordbok I–II 1. udg. 1922, 2. udg. 1935–39.

JTusch = Jenssen-Tusch, H., Nordiske Plantenavne 1867–71.
Kylling, P., Viridarium Danicum 1688.
Lange, Axel, Fynske Plantenavne og Folkeminder om Planter. 1932.
Lange, Johan, Ordbog over Danmarks Plantenavne I 1959; II 1960; III i trykken.
Lisse, Chr., At spille kag og slå munk. Danske Folkemaal 1952.
Lyttkens, A., Svenska växtnamn I–III. 1904–15.
Marzell, H., Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen I Leipzig 1943.
Mensing, Otto, Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch I–V. Kiel 1927–35.
Noreen, A., Fryksdalsmålet 1878.
Rafn, C. G., Danmarks og Holstens Flora I–II 1796.
Rietz, J. E., Ordbok öfver svenska allmogespråket 1867.
Skattegraveren 1884–90.
Søkortets Stednavne I–II, ved Louis E. Grandjean. 1945–46.
Terslin, A. C., Fra det gamle Gilleleje 1934 ff.
Wessman, V. E. V., Samling av Ord ur östsvenska Folkmål 1925–30.
Aasen, Ivar, Norsk Ordbog 4. udg. 1918.

Utrykte kilder.

LAL. = Landsmålsarkivet i Lund, Sverige.
Moth, Matthias, håndskreven ordbog 1680–1700 (Moth A–Ø); håndskrevet »Conversationslexicon« 1680–1700 (Moth.Conv. A–Ø). Kgl. Bibliotek, Københ.
ODP.opt. = Ordbog over Danmarks Plantenavnes indsamlinger og optegnelser 1943 ff. Kgl. Bibliotek, Københ.
UfF. = Udvalg for Folkemaal, samlinger og optegnelser. (Nu Institut for dansk dialektforskning, St. Kannikestræde, Københavns).

Legetøj er det for Hjertet, vel sandt! men er der da noget
Meer end Legetøj, meer end det Bedres Symbol?
Intet er smaat i sig selv, og hver Ting i Naturen
Villigt modtager sit Præg af den beskuende Aand.
Saaledes er mikroskopisk den inderste Verden udtrykket
I den barnlige Urt...

(*Schack Staffeldt:* »Nye Digte« 1808,162f.)

DANSKE BØRNELEGE MED BLOMSTER OG ANDRE PLANTEDELE

Af V. J. Brøndegaard

A. ORIENTERING

Indenfor Studiet af den Rolle, som Planteriget spiller i Folkloren, danner Vekselvirkningerne mellem Børn og Blomster et Kapitel af ganske særlig Ynde. Vore Vækster forskellige Emner indgaar i en lang Række højst forskellige Lege, under hvis Udøvelse saavel Skønhedsfølelse som Opfindelsestrang udvikles. Børnene er instinktive Naturelskere; de farverige Blomster og mærkeligt udseende Plantedele drager dem til sig med uimodstaaelig Magt. Og de fleste Børns medfødte Trang til at eksperimentere kan ikke finde et bedre Virkefeldt end den vilde og dyrkede Floras mange forskelligeartede Frembringelser.

Barnets fordomsfri Sind er i langt højere Grad end de voksnes modtageligt for enhver »Ukrudtplantes« Skønhedsværdier; dets Fantasi faar Virkelighedens Verden til at forsvinde og Barnets Øjne ser selv den mindste Ting i et vidt Perspektiv. Gennem et snævert personligt Forhold til den omgivende Natur udvikles Aandens og Haandens Skabeevne, og langsomt fører Legen Barnet fra den tvangsfri, men alvorsfulde Beskæftigelse til den Pligtkreds, som senere skal udfylde dets Liv og berige det.

Ikke desto mindre undervurderes Børnelegsplanternes pædagogiske Betydning, idet Børnenes Leg med disse Naturemner kun undtagelsesvis behandles i Forbindelse med børnepsykologiske Studier. Men ogsaa indenfor andre Discipliner turde en nøjere Undersøgelse af de puerile Plantelege kunne afgive betydningsfuldt Materiale. I adskillige iøvrigt udmærkede kulturhistoriske, folkloristiske og filologiske Skildringer vil man forgæves lede efter en Omtale af dette Emne, der dog ofte frembyder Ting af betydelig udviklingshistorisk Interesse og som kan danne vigtige Støttepunkter for komparative Undersøgelser. I Børnenes Lilleputverden finder den opmærksomme Iagttager Forhold og Genstande, som forlængst er glemte eller nu kun træffes hos primitive Naturfolk. Glimtvis kastes da Lys over svundne Tidsaldre, og

de enkelte Plantelege kan blive smaa Mosaiksten i et klarere Billede af Menneskets Kulturvej.

Legen betegner i sig selv den højeste aandelige Udvikling paa det givne Alderstrin og danner som saadan baade Prototyp og Afbillede af det paagældende Barns Anlæg og Vaner. Det udslaggivende for de fleste Børnelege er Glæden over at efterligne det sete, Omgivelsernes Genstande og de voksnes Virksomhed. Derfor holder Børnene mest af saadanne Objekter, som de selv finder frem til som egnede til et specielt Brug. Alle Tildragelser og Genstande, der kommer til Barnets Kendskab, danner Forbillederne til det selvdannede Legetøj, og det progressive Valg heraf synes i grove Træk at betegne den menneskelige Evolution. Det første, som de fleste Børn leger med, er Husdyr dannet af de mest primitive Genstande som hullede Sten, Kogler, Træstykker o.a. – altsaa en Beskæftigelse hentet fra Hyrdens og Bondens Virkefelt. Indbildningskraften besjæler disse rudimentære Ting og gør dem langt mere værdifulde end det dyrest købte Legetøj. Under deres Færden i Naturen opsøger, samler og spiser de Frugter og Rødder ganske som vore Forfædre i »Samler-Stadiet«. I en mere fremrykket Alder træder Efterligninger af de voksnes Beskæftigelse mere og mere i Forgrunden; Pigernes Leg domineres af Dukker og Redskaber, der har Moderens huslige Dagligliv som Forbillede; blandt Drengene, der i og for sig er mere nyskabende anlagt, afløses Husdyr-Legene snart af Leg med Skydevaaben, Baadebygning, Musikinstrumenter og andet, der afslører de naturlige Anlæg for Valg af Livsstilling.

Børnelegene veksler ikke alene i en fast Rytme Aaret igennem, saaledes at ganske bestemte Lege afløser hinanden til de skiftende Aarstider; ogsaa Legenes Art er forbavsende konstant fra Slægtled til Slægtled. Stort set er de Lege, vore Børn fordriver Tiden med, de samme som vore Forældre, Bedste- og Oldeforældre legede i deres Barndom – det gælder i hvert Fald Plantelegene. Komparative Undersøgelser i Udlandet viser yderligere, at disse florale Lege har et udpræget intereuropæisk Præg, ja at adskillige af dem har en kosmopolitisk Udbredelse. Paa tværs af de politiske Grænser, under forskellige Himmelstrøg og gennem skiftende kulturel Paavirkning har Børnene fundet frem til praktisk taget de samme Planter som egnet til Leg. Særlig tydeligt træder dette Forhold frem i Børnenes Orakel-Lege med Mælkebøttefnug, Okseøjes Randkroner og Vejbreds Bladtrævler. Om nogen mundtlig endsige skriftlig Traditionsvandring over Landegrænserne kan der næppe være Tale; snarere maa man sige, at disse Planters hele Udseende saa at sige selv »indbyder« til en saadan Praksis, der da er opstaaet spontant i de enkelte Lande. Naar de i denne Forbindelse fremsagte Remser udviser en saa paafaldende Lighed Sprogene imellem og endog kan have de samme Komponenter, kan den Mulighed dog ikke forbigaas, at Barneplejersker og Nybyggerbørn i den nyere Tid har ført Orakelremserne med som sprogligt »Flyttegods« fra Land til Land. Thi netop Børnene er meget traditionsbundne; desuden er de lærenemme og antager villigt Skikke og Lege, som de ser deres Kammerater udføre, ligesom Samkvemmet i Skolerne yderligere bidrager til saadanne Leges Udbredelse.

I nærværende Undersøgelse af danske Børnelege med Planter og Materialer af vegetabilsk Oprindelse, saaledes som de findes i Naturen, er ikke alene medregnet saadanne Plantearter (-slægter), der omdannes til Legetøj i almindelig Forstand, men ogsaa Arter, hvis Bær, Blade o.a. opsøges og spises paa Findestedet eller hvis Emner frivilligt forarbejdes til Nyttegenstande. Derimod er Lege, hvori forskellige Vækster nævnes men ikke spiller en aktiv Rolle, ikke medtaget – f. eks. Sanglege (»skære Havre«), symbolske og illustrerende Lege (»stjæle Hø«. »plante Kaal«), Pantelege (»plukke Kirsebær«) eller Gaader, ej heller saadanne Lege med forarbejdede Plantedele, der mere har Karakter af Sport og Idræt (Stylter, Stangspring m.m.). Derimod er medtaget nogle faa overtroiske Forestillinger, sædvanligvis Tabu-Regler, der navnlig er udbredt blandt legende Børn.

Ret beset kan man vel sige, at alle eller i hvert Fald de fleste af vore hyppigst forekommende Plantearter, vilde som »tamme«, paa en eller anden Maade og ved en given Lejlighed bliver brugt i Børnenes Leg. Imidlertid foretager de selv en vis kritisk Udvælgen af det store Materiale, saaledes at visse Arter eller Slægter kan siges at være Favoritter. Utvivlsomt praktiseres der flere andre hjemlige Plantelege end beskrevet i det efterfølgende; en saa vidt mulig fuldstændig Beskrivelse af dem alle vanskeliggøres navnlig af det spredte eller mangelfulde Kildemateriale, der staar til Raadighed. En Tilbagedatering saavel som Lokalisering af de enkelte Lege er af samme Aarsag blevet vanskelig- eller umuliggjort; de vedføjede Egnsangivelser er derfor blot Udtryk for, at nævnte Børneleg er bemærket eller noteret herfra, mens Underretning herom endnu savnes fra det øvrige Land. Det maa antages, at langt de fleste af vore Børnelege med Plantematerialer kendes i alle Provinser, hvilket dog ikke udelukker, at en Kortlægning af disse Leges Udbredelse vilde afsløre en mere intim Vekselvirkning mellem Børn og Blomster paa sine Egne end i andre. Naar saa mange af vore folkloristiske Forfattere kun giver meget sporadiske Oplysninger om Børnelegsplanterne, kan det maaske i nogen Grad skyldes den Omstændighed, at netop det gængse og nugældende i Hverdagslivet ofte forbigaas i en større Sammenhæng.

I Relation til Plantelegene er der opstaaet en lang Række folkelige Plantenavne, der tit kun bruges indenfor Børnenes Kreds og har en meget lokal Udbredelse, mens enkelte andre forlængst er blevet knæsat af den botaniske Terminologi (Venusvogn, Skjaller, Blæresmelde o.a.). *Rolf Nordhagen* har paa træffende Vis defineret Plantenavnene som »et stykke natur sett gjennom et primitivt temperament«[1] og der er intet, der som legende Børns aabne og uhildede Blik har kunnet finde ejendommelige og karakteristiske Træk ved en Blomst eller Plante og omsætte Iagttagelsen i en aforistisk Diagnose. Et for Barneøjets Skarphed betegnende Forhold er ogsaa den Skelnen mellem Oksetunge-Sviklernes røde og blaa Blomster, som finder Sted under Nektarsugningen, og som synes direkte inspireret af Biernes iagttagne Adfærd.

Endelig har der angaaende Orakellegene hersket Tvivl i Tilfælde, hvor de er praktiseret ogsaa udover Barneaarene. Mange af Ungdommens erotiske Orakler med Planters Detailler konsulteres ogsaa af Børn, mens der omvendt drives en Del Bota-

nomatik, som ikke kendes indenfor Børnenes Verden. Hvad der evt. burde være medtaget og udeladt maa derfor nødvendigvis hvile paa et subjektivt Skøn.

B. LEGTYPER

a. Dekorationer (imit. Smykker, Kransefletning).

En af de allerførste Blomster, som de mindste Børn selv finder frem til at lege med, er Tusindfryd. »Naar vi holder saa meget netop af denne lille hvide blide Blomst«, siger Knud Poulsen[2], »skyldes det vel... at den utvivlsomt er den allerførste Blomst, vi har set, den allerførste, vi lærte at sige »a-tij« til, den Gang vi – ak, for saa ufattelig mange Aar siden – som ganske spæde for første Gang blev baaret ud i Haven og sat paa Græsplænen – midt i Solskinnet – paa et lille Tæppe«. Det samme smukke Sujet er behandlet af Valdemar Rørdam[3]:

> Og hør nu de smaa Søstre – en i ternet,
> en i brun stribet Kjole – hvor de skriger
> henrykt, sat ned i dette Grønsvær, stjernet
> af Millionvis hvide Tusindpiger!

og længere fremme i Digtet fortæller han om en lille Dreng:

> Nu sidder han og ser; han fylder svimmel
> sin Sjæl med Underet: Af Græsset gror,
> levende, blomstrende, den Stjernevrimmel,
> som Salmen hvælver om vor mørke Jord.
> Det er i Paradisets Blomstermark,
> han sidder her ved sine Søstres Side.
> – – –
> Snit Hjertet op, naar han er død: Længst inde,
> hvor Fars tro Haand og Mors tro Øje vaager,
> der vil du se de Tusindpiger skinne
> vidunderligt som Dybets Stjernetaager.

Da Tusindfryd har en lang og bøjelig Stilk under Kurvblomsterne, bruger Smaapigerne den overalt til Kransefletning. Af samme Aarsag bliver andre iøjnefaldende Blomster egnet til at binde Kranse af: Engelskgræs, »Kransblomst« (V.Jyll.)[4], »Fletteblomst« (Ø.Jyll.); Viol, Hvidkløver, Kattefod og Kornblomst[5], »Blaakranse« (N.Sj.)[6] Disse Kranse anbringes som »Diadem« over Haaret, som Arm- og Halsbaand, Bælte etc.

Iøvrigt anbringes forskellige afplukkede Blomster som Pynt paa Tøjet, f. Eks. stukket ind i Knaphullerne, saaledes Kornblomst[7] og Valmue jnf. A. J. Gejlagers Vers cit. S. 20.

I de første Foraarsdage gaar Børnene i Skoven for at plukke friske Bukar til Vasepynt i Hjemmet; den forhen udbredte Skik at binde »grønne Kranse« heraf til Salg, saaledes som skildret i Poul Martin Møllers kendte Digt[8], er nu næppe praktiseret af den yngste Generation, men Bukar-Kranse anbringes ofte i Stuerne. I Sønderjylland (Broager) har man haft følgende smukke Skik: En varm Foraarsdag drog Skolebørnene med Læreren i Spidsen ud i en nærliggende Skov, hvor de tog Ophold paa to Kæmpehøje, idet de store Piger lejrede sig paa den ene Høj og de mindre Piger paa den anden; Drengene gik derpaa omkring og plukkede »Myskener« og bragte dem til Pigerne, som flettede Kranse deraf. Disse Kranse blev ophængt i Skolestuen, hvor de sidenhen, naar Aaret gik paa Hæld, spredte deres fine sommerlune Duft. Dagen blev kaldt *Myskendaw*[9].

Og vor Tid er ikke blevet mere materialistisk, end at de større Piger sender smaa Skovmærkebuketter med i Breve til den Dreng, som de i al Hemmelighed staar i Kontakt med, og med forgyldt Traad binder Bukar til elskede Billeder eller lægger den duftende Vækst dybt i en Bogs Blade som et kært Minde om den første spæde Forelskelse under Skoletiden[10a]. Paa Skovture er det først og fremmest denne Plante, som opsøges og plukkes af Børnene. I Stationsbyen Ryde paa Lolland har Børnene den indbringende og kønne Tradition at sælge smaa Violbuketter ved Togene – det sikre Foraarstegn paa Egnen[10b].

Naar de første Bøge folder Løvet ud, er det ogsaa almindeligt, at Børnene henter frisk udsprungne Bøgegrene i Løvspringsskoven for siden at pynte Stuerne dermed. I Kalundborg var det Skik, at Fiskerbørnene Pinsedag sejlede i Faderens Baad over Fjorden til Asnæs-Skoven for at plukke Bøgeløv, der under Hjemturen var anbragt i Mastetoppen[11].

Nogle Planters Blomster, Frugter eller Stængler tjener til Forfærdigelse af »Perlekranse«, Armbaand etc., idet Børnene opdager, at deres Form eller Farve egner sig dertil. Stærktfarvede Blomster med langt Kronrør – saaledes Oksetunge, Phlox og Syrén (N.Sj.[12], Jyll.) samt Druehyacinthens »blaa Perler« (Jyll.)[21] – føjes ind i hinanden eller de trædes paa et Græsstraa, evt. med en Naal paa Traad. Paa lignende Maade dannes forskellige Dekorationer af Frugter; Benveds orange- og rosenrøde Kapsler føjes paa Snor til »Perlekranse« (Fyn)[13], ligesaa de højrøde »Bær« paa Røn og Pralbønnes marmorerede Frø; af Rosenbuskes lakrøde Hyben faas en »(Zigeuner-)Perlekrans«[14], af Hestekastaniens mahognibrune og blanke Frugter desuden ogsaa en »Hestetømme«. Naar Frugtkransen af Katost afrives, dannes et Hul i Midten paa Støvvejens Plads, hvorigennem nu en Naal og Traad føres, saa der dannes en »Perlekrans« (N.Sj.[15]; Fejø). Planten kaldes derfor ogsaa »Katteperler« (Loll., Fyn, Jyll.)[16].

Den allestedsnærværende Mælkebøtte med de store skinnende gule Kurvblomster paa kraftige, hule Skafter, hvorpaa siden dannes den graalige Fnugbold, er legende Børns absolutte Favoritblomst. – Naar Kurven er afknebet, føjes de hule Stængler ind i hinanden til lange Snore eller til »(Finger-)Ringe«, eller disse Ringe føjes atter ind i hinanden til lange Kæder og Lænker, som bæres omkring Halsen eller over

Brystet[17]. »De noget større Børn brøde Blomsten fra den hule Stilk, bøiede denne rundt ind i sig selv, Led ved Led, en heel Kjæde blev det; først een til Halsen, saa een at hænge om Skulderen og om Livet, paa Brystet og paa Hovedet; det var en heel Pragt af grønne Lænker og Kjæder,..«, fortæller H. C. Andersen[18] og Claudius Rosenhoff digter herom (1835)[19]:

Som Barn jeg Fløiter af Din Stilk mig gjorde,
Og musicerte, Fuglene tiltrods;
Og Molly bandt en Krands, og slyngte os
I Lænker, skjøndt vi Dig ei plukke torde:
Din Mælkesaft er giftig – man os sagde;
Men ligemeget jeg Din Stilk afbrød,
Og hen til hende Ringene jeg bragte,
Og Kjeder flettede hun i sit Skjød.

De saaledes fremstillede Dekorationer kaldes »Hundelænker« (Fyn)[20], »Perleringe« eller »Perlekranse« (Jyll.)[21] og »Urkæder«[22], dial. *Tjæe te Klok* (Vends.)[23], endvidere bruges de som Bælte og »Hestetømme« og hele Planten benævnes »Lænkeblomst«, »Lænkeurt« (Fyn, Langel.)[24].

De lange leddelte og tykke Jordstængler af Tagrør tjener som Pyntekæde om Hoved og Arme eller over Brystet (Jyll.s Vestkyst)[25].

Videre leger Børnene Politibetjent, Brandmand, Postbud o. lign. efter at de har forsynet deres Tøj med »Epauletter« og »blanke Knapper« af fasttrykte Burre-Kurve[26]; i Hovedbeklædningen stikker Drengene Tagrørs store mørkviolette Top som »Fjerdusk«, i Mundvigene placeres et Bundt Græsstraa illuderende »Skæg«. Perikon-Blomster knuses mellem Fingrene og den røde Saft tværes ud i Ansigtet og store krumme Rosentorne hæftes med Spyt til Pande og Næse: »Djævlehorn«. Om en særlig Anvendelse af Kongelys fortæller J. H. Smidth (1823)[27]:

Jeg Første legede, og Pikkelhuen
Var Kronen: Septeret, jeg styred' med
Var Kongelyset; jeg besteeg Græstuen
Som min Guldthrone . . .

Smaapigerne hæfter med Fyrrenaale (»Synaale«) Blade af Pil og Poppel sammen til saakaldte »Evabælter« (N.Jyll.)[21], paa store Blade (f.eks. af Kastanie, Eg) fjernes Bladkødet med en Naal eller ved at bearbejde det med en Børste, hvorefter det fine Ribbeskelet (»Sildeben«) bruges som Bogmærke, evt. med et paaklistret Glansbillede; nogle ynder at prikke deres Navn med en Naal i et glat Blad. Videre fæster de med Melklister eller Traad grønne og røde Rønnebær til Papir, saa der dannes forskellige Figurer (Stjerner, Sløjfer, Frugter) og laver en primitiv »Parfume« ved at presse Rosenkronblade, Krusemynte, Ambra og andre stærktlugtende Planter (N.Jyll.). Hyrdedrengene paa den jydske Hede forsirede Kylekæppen (S. 30) med røde og hvide Striber, idet de viklede Sivstængler omkring Egegrenen og lagde denne *i Røjk*

(jernholdigt Vand); efter nogen Tids Forløb var den farvet rød undtagen dér, hvor Sivbeviklingen havde været[28].

Legende Børn indretter ofte – navnlig i Skovbunden og Strandbreddens Sand – smaa pyntelige »Gaarde« og »Haver«, hvis Træer og Stauder illustreres af Grønkaalsblade, Spidser af Grangrene, Padderokkeskud, (»Grantræer«), Engelskgræs' Blomsterhoveder o.m.a., og hvori man kan finde baade Bænke, Udsigtshøj og Flagstænger dannet af smaa Pinde. Knud Poulsen, der atter og atter omtaler Børnenes Færden, fortæller, at Synet af disse forladte Lilleputhaver altid bevægede ham dybt. »Jeg føler nemlig, at disse fattige Børn, som drømmer og leger paa disse Skovveje, er mine smaa Landsmænd, ægte smaa Danskere. De drømmer og de drømmer om at komme til at eje Jord. De drømmer og bygger sig »Gaarde« – ja, men samtidig med at de drømmer og fantaserer, holder de sig i deres Leg ikke blot til Jorden – men ogsaa ved Jorden. De snyder sig ikke i Drømme til en større Gaard... de holder sig indenfor det muliges og opnaaeliges Grænser. Dette er typisk dansk. Kald det Svaghed eller Styrke – jeg er ikke helt klar over, hvad det er – men jeg er klar over, at mit Folks beskedne, resignerende, drømmende og agerglade Sjæl paa en forunderlig bevægende Maade taler til mig fra alle disse smaa beskedne »Gaarde« og »Haver«.«[29].

b. Planteemner, der spises (hvor de findes i Naturen).

En lang Række vegetabilske Emner tjener som legende Børns Nydelsesmidler. Disse vil man forgæves lede efter i de Voksnes nugældende Kostplan; dog maa det tilføjes, at de almindeligvis ikke nydes for at tilfredsstille Barnets Næringstrang, men fordi de er et Lækkeri, fordi det er sjovt og uvant, eller simpelthen fordi de øvrige i Flokken spiser dem.

Børnenes instinktive Valg af Raakost under deres Færden i Naturen er interessant, for saa vidt som denne Praksis synes at give os værdifulde Fingerpeg mod det primitive Menneskes Levevis og den vegetabilske »Urnæring« før Brødkorn-Dyrkningen. Om disse folkloristiske »Reliktplanter« er anstillet nogle Betragtninger i et senere Afsnit (S. 55f.).

Af underjordiske Plantedele spises (eller tygges) Kalmus' bittersøde Rodstok[30] og Tagrørs sukkerholdige Jordstængler[25]; Roden af den vildtvoksende Pastinak flækkes og den indeni liggende Marv udtages og spises (V.Loll.), paa lignende Maade behandles Turnips og Kaalrabi, der først skrælles med Tænderne[21]. Gulerod er ofte udsat for Børnenes Efterstræbelser.

Under Kartoffeloptagningen eller naar der brændes Ukrudt faar Børnene undertiden Lov til at stege Kartofler i et rygende Baal af vissent, tørt Græs, Gødning eller Kartoffeltoppe[31] – og i Hyrdetiden hændte det jævnligt, at Drengene forsynede sig med Kartofler i anden Mands Ager for at riste dem paa Baalgløder ved Vandet (Jyll.)[32]. Da Madmors Kost dengang ikke var særlig rigelig, maatte Vogterbørnene supplere den med hvad de kunde finde af spiselige Emner i Naturen, bl. a. spiste de *Skjærgræs'* (Star) hvidlige, sødtsmagende Rødder (Jyll.)[33].

Af Planter, hvis Blade (eller Stængler) fortæres paa Findestedet, maa først og fremmest nævnes Syre-Arterne (især »Rødknæ«), hvis Blade har en frisk-syrlig Smag[34]. »...i Skaarup (Fyn) drog Børnene tit ud i Flokke for at opsøge de i Maj fremskydende unge Blade... og spise dem paa Stedet under Navnet Surkaal«, fortæller Rostrup, der var Seminarielærer dér 1858–83[35]. Børnene kalder undertiden disse Planter »Vild Rabarber«. En anden almindelig opsøgt Raakostplante er Skovsyre (»Surkløver«), hvorom allerede Simon Paulli (1648) skriver, at mange Forældre anbefalede deres Børn at spise dens Blade, da de havde en lægende Indvirkning paa Blegner i Munden, og at de tyggedes for Tørst[36]. Endvidere spiser Børnene om Foraaret de første Rabarberstilke, nyudsprungne Bøgeblade og de unge sprøde og lidt syrlige Skud paa Vildvin (Kbh.)[37]. Straa af Græs eller Korn rykkes op af Skeden og den nedre sødtsmagende Del spises (alm.).

Den sølvhvide og sukkerholdige Harpiks, der flyder ud af Kirsebærtræer, bliver undertiden trukket ud i lange Traade og spist eller Klumper deraf tygget.

Naturligt nok er det dog navnlig forskellige Planters farverige og søde Frugter, som efterstræbes. Børnene drager saaledes i Højsommertiden ud paa Jagt efter Jordbær, og de bevarer Kendskabet til de bedste Findesteder som en dyb Hemmelighed; Bærrene trædes oftest paa et Straa og bæres hjem – de mere lækkersultne spiser dem straks[38]. Ogsaa Skovenes og Hegnenes Hindbær og Brombær er eftersøgte Objekter og ogsaa disse Frugter bæres ofte hjem paa et Straa[38 39]. Herom fortæller Knud Poulsen[40]: »Børnene, der kom fra Skole, lignede smaa blodige Slagtere i Ansigtet og paa Hænderne, for der er fuldt af Brombær i Hegnene endnu, og de er saa dejlig modne, næsten lidt overmodne... Det véd Børnene godt, derfor spiste de løs, hellere revne end levne; som græssende Kid flyttede de sig med smaa Ryk langs Brombærhegnets Pigtraadsranker, spiste og spejdede mellem de tornede Grenbuer, stod paa Taa for at naa, eller bukkede sig dybt og fremviste smaa hvide Bukseender...«

Langs Jyllands Vestkyst har de smaa Munde fortæret store Mængder af de gule *Galtbær* (Sandtidse)[40] – »det var næsten de eneste Bær, Børn paa Harboøre den Gang fik«; som en særlig Delikatesse blev de noget sure Bær først sprøjtet i sirupblandet Mælk. Iøvrigt har det væsentlig været Hyrdebørnene paa Jyllands Heder, som konsumerede de vilde Bær – saaledes fik de Tiden til at gaa med at samle *Krøsbær* (Tyttebær), dels til Fortæring paa Findestedet, dels til Madmoder; var der samlet flere end hun kunde bruge, maatte de sælge Resten for egen Regning, hvilket undertiden kunde indbringe en pæn Spareskilling[41]. Ogsaa Bærrene paa den i Halvøens Hedeegne meget almindelige Rævling (»Sortbær«) har dannet et meget væsentligt Tilskud til Hyrdebørnenes tit noget knappe Kost[42]:

> Dig, Revlingris, jeg kender nok,
> saavel som Hedens sorte Kok –
> de Hyrdedrenge sværter du om Munden,
> ham paa et andet Sted...

siger St. St. Blicher (1844). Ja, undertiden sendtes Børn af fattige Forældre ud paa

Heden for at de kunde bjærge Føden af Sortbær[44]. Bærrene af Gedeblad (»Galbær«[45], »Vindrue«[46], »Vild Vin«[47]) er blevet spist i Jylland[48].

Kirsebær, saavel dyrkede som det vildtvoksende Fuglekirsebær, opsøges og spises; fremdeles Frugter af Slaaen – helst naar de efter Frost er blevet bløde og mindre sammensnerpende i Smagen; frostbløde Hyben presses mellem et Par Fingre og den udflydende Pulp (Stivsaft, Gele) spises som »Marmelade« (Loll.), »Æblegrød« (Langel.) og naar Frøene (»Lusene«) er fjernet, spises Hybenets Frugtkød som »Tomater« (Falst.) En Mark eller et Havebed med spiselige Ærter har altid haft en dragende Indvirkning paa de fleste Børn, som forøvrigt ikke altid tager det saa nøje med Ejendomsretten; ogsaa Bælgen spises, efter at dens indre sejge Hinde er fjernet. I Mangel af rigtige Ærter glider umodne Frø af »Museærter« (Musevikke) ogsaa ned[21]. Eller de endnu bløde Kærner i Kornaks pilles ud og nydes.

Andre Delikatesser for de smaa Ganer er de melede og lidt søde Kærnefrugter (»Bær«) paa Hvidtjørn og Røn; disse Frugter kaldes (derfor ?) »Kødbær« eller »Heste (Horse-)kød« (Fyn, Sj.)[49], »Hønsekød« (Skanderborgegnen)[50] eller »Flæskbær« (Ø.Jyll.)[51]. Elmens sødlige Vingefrugter spises som »Manna« i den Tro, at det var dem Bibelhistoriens Jøder fandt og levede af i Ørkenen[53].

De umodne Delfrugtkranse af Katost spises som saadan[54] eller som »Knapost« (N.Sj.; Brandsø[15], »Bitterost« (Sdj.))[55], »Kauringer« (= smaa Tvebakker) (Sdj.). Tilsyneladende er det en Børnepraksis overalt hvor Planten findes og af meget gammel Dato, da Planten i de fleste vestlige Sprog har Navne med *Ost* i forskellige Kombinationer (sml. S. 55).

Endelig samles og spises Frugter af Eg[56a], Ægte Kastanie og Bøg, (»Bog«, »Olden«, blandt Børn ofte »Grisenødder«)[65b], efter at den brune Skal eller Hinde er fjernet. At ogsaa Hasselnødder efterstræbes, er velkendt. Naar Skallen skal flækkes, borer Drengen sin Kniv ind gennem to bittesmaa Huller (Støvfang-Ar) i Nøddens Spids – eller netop dér, hvor Spætmejsens Næb bearbejder Skallen[57].

I ældre som nyere Tid synes saavel dyrkede som sure vilde Æbler at have været et særligt Lækkeri for Børn. I Vestjyllands magre Egne blev fine røde Æbler givet som en særlig Godte til Børnene Juleaften, og naar de hjemvendte Aalefiskere i Harboøre betraadte Landjorden, fik Børnene som Regel nogle Æbler[58]. Ved Julebagningen fik de Lov til at sætte et Æble, indpakket i Sigtemelsdejg, ind i Ovnen (Jyll.)[59], og Juleaften blev der spillet Kort om en Æblebunke og stegte Æbler (evt. inddrysset med Sukker) paa Kakkelovnen[60]. – Indsamlede Æbler gemmer Børnene undertiden i »Æblereder« i Hæs og Lade til senere Fortæring (Jyll., Loll.)[61a].

En speciel Børnepraksis er den Udsugning eller Afslikken af Nektar, som almindeligt finder Sted af en Del Blomster, hvis Kronrør rives over forneden og evt. opflænges. En Række folkelige Plantenavne refererer hertil.[61b]

Det drejer sig hyppigst om Blomster af Rødkløver (sjældnere ogsaa om Hvidkløver): »Swe« (1533)[62], »Sue«(1563)[63], »Suekop« (1648)[64], »Sueurt« (1793)[65]; »Sauer« (Bornh. 1856ff.)[66], »Sugepatter« (N.Jyll.) og »Sukkerbrød« (1767ff.)[67], »Hvid Sug« (Sdj.[68]), »Sugeblomst«[69], »Sukkerblomst« og »Honningsød« (vestl. S.Jyll.). Maaske

ogsaa »Honningkage« (M.Sj.1791)[70] og »Vor Herres Brød«, »Himmelbrød« (1769ff.)[71] hører til i denne Sammenhæng, ligesaa »Kopatter« (Anholt)[72].

Sidstnævnte Navn betegner desuden andre Planter, hvis Blomsternektar røves af Børnene, nemlig Gedeblad: »Kopatter« eller »Kopattarøzla« (-ranker) o. lign. (Bornh 1755ff.)[73], v. Skanderborg[74]; Sdj.), »Sukkerpatter« (Vardeegnen) eller »Sugetappe«[74], »Sug«, »Sut«, »Su(g)epatte«, »Honningsug« o.a. (alle Jyll., navnlig Sdj.)[75], »Suggere« (Sdj.). Synonyma apothecariorum (1300-Tallet) har »Sugha«, »Sughe«.

Saa kvægende Drik blev jeg ingen Tid budt
som af Gedeblads liflige Kruse,
og finere Blomst har jeg aldrig brudt
end Valmuens Pynt til min Bluse.
(A. J. Gejlager)[76]

Endvidere Eng-Nellikerod: »Kopatte« (1633ff.; Bornh.)[77], »Sukkerblomst« (Amager), og Kodriver: »Kopatte« (Langel.)[79], Loll., N. og Ø.Jyll.[80], »Kostripper« (Samsø)[80]. En tilsvarende Børnepraksis ligger antagelig til Grund for Navnet »Kopatte« til Hørbladet Torskemund (noteret i n.v.jyske Egne)[81]; paa Grundlag af sammenlignende Navnestudier har Johan Lange[82] søgt at forklare den hidtil uforstaaelige Kodriver-Benævnelse derhen, at de nektarsugende Børn har sammenlignet Blomsten med en Patte, og at de Voksne derpaa – ved at ændre Kopatte til Kodriver, hvis Efterled skal betegne noget slimet, modbydeligt – har villet advare Børnene mod at lege med denne Plante, som undertiden fremkalder Hudeksem. For ingen af de nævnte Planters Vedkommende kan den Mulighed dog forbigaas, at »Kopatte« ogsaa skyldes en rent figurlig Association med Blomsterformen.

Andre Objekter for Nektar-Sugerne er Blomsterne af Oksetunge: »Sugeurt« (Anholt), »Sødurt« (N.Sj.); Børnene »har lagt Mærke til, at Humlebierne kun suger af de blaa, ikke af de røde Blomster – og gør derfor det samme«[83], Kulsukker, Lungeurt, som derfor ved Guldborg L. ogsaa kaldes »Kulsukker«, Døvnælde: »Søkywter« (Drejø, Birkholm v. Fyn)[84], »Sød Nælde« (Fyn, Stevns)[85], »Honningbrændenælde«,[86] »Sukkernælde« (Als) og »Pattenælder« (Løgstøregnen)[86] eller »Sugepatter« (v. Aalb.)[86] »Sukkerbrød« (v. Kbh.)[86], »Sukkerurt« (Birkholm)[87]. »Rødsuer« (=Rødsuger) for Alm. Hanekro, som af Oeder (1769) anføres fra Bornholm, kendes nu ikke dér mere[88]. Kronrøret af Petunia oprives og Nektaren afslikkes (V.Loll.), de to langstilkede og nektarfyldte Kronblade i Stormhat spises (Falst.)[89] og hver Foraarsmorgen iler Barnet ud i Haven for at tilegne sig Kejserkronens store Nektardraaber ved Grunden af Blosterbladene, idet et Straa benyttes som Sugerør.

Blandt Hyrdebørnene var det en yndet Morskab at lede efter *Hommelbue* (Humlebi-Reder), hvis retmæssige Ejere blev pirret bort med en Pind og Honningen derpaa suttet af Cellerne, evt. opsamlet i en Flaske (Jyll.)[90].

I Betragtning af, hvormange giftige Planter Børnene omgaas og bruger i deres Leg, er Forgiftningstilfælde – i hvert Fald med dødelig Udgang – meget sjældne, og det drejer sig da næsten altid om helt smaa Børn, mens de større selv har en vis in-

stinktiv Fornemmelse af, hvilke Planteemner der bør undgaas. De Børn her i Landet, der er døde som Følge af Planteforgiftning, har spist Guldregnfrø, Gifttyde-Rod, Galnebærs sortviolette Bær eller Frugtkødet paa Pigæble[91]; oftere forekommende er Paadragelsen af en Hudeksem som Følge af Leg med Bjørneklo-Stængler.

I Forbindelse med de af Børn spiste Vegetabilia kan nævnes, at forskellige af de ovenfor nævnte Bær ofte anrettes paa store Blad»fade« (jnf. S. 25) og at det dækkede Bord under Legen »komme Fremmede« er forsynet med f. Eks. Persille, Vild Kørvel, smaa Kaalrabi-Terninger, Æblestykker, Pærer, Pastinakrødder o. m. a., ligesom Mælkebøttens Blomsterskafter skæres i passende Længder og forestiller »Aal«[21], der anrettes »Katost« (sml. S. 19) o. s. v. Et Navn som »Rundebrød« for Regnfang, der tillige med »Katteost« er noteret Nord for København[92], skyldes formentlig ogsaa en anden Anvendelse i Børnenes primitive Husholdning. I Tørven findes undertiden nogle sorte Plantedele, der ligner Vanillestængler og indgaar som saadanne i Pigebørnenes Leg.[21] Nordsjællandske Børn kalder de modne Frø i Strandarvens ærtstore Kapsler for »[Kaffe-]Bønner« og maler dem paa Kaffemølle.[15]

c. Tobakserstatninger og Piber
(herunder Pibeimitationer o. lg.)

Naar Drengene har naaet en bestemt Alder og begynder at efterligne de Voksnes Sædvaner, manifesterer dette sig bl. a. derved, at de forsøger sig i Tobaksrygningens tillokkende Kunst, omend »Nydelsen« heraf de første Gange er temmelig problematisk og vist navnlig frister, fordi det er morsomt og uvant at kunne puste Røgskyer fra sig. Da ægte Tobak er vanskelig at erhverve, erstattes denne af forskellige tørrede Blade som f. Eks. Løv af Kirsebær, hvorom Jens Thise (Pseud.) digter:

Di skroer aa røger Cigaretter no te dawle Brug
– wi røgt jo kuns no Tjesbæblaa, aa de skul ske i Smug...

fremdeles tørrede Kartoffelblade, Kamilleblomster, Blade af Geranium roseum, Hestekastanie m.fl. Planter. Tørre Rabarberblade rulles sammen og ryges som »Cigarer« (Fyn)[94] ligesom lange Stykker *frønnet* (trøsket) Bøgeved, der antændes i den ene Ende og hvorigennem Trækken skal være udmærket (Guldborg L.)[95].

Tobakspibens Hoved er hyppigst dannet af en udhulet Nød af Hestekastanie, en Valnød-Skal eller udborede Hyldegrene kan danne baade Pibehoved og -rør; Piberøret kan ogsaa være en tør hul Stængel af Dunhammer (af Børnene kaldt »Bambus«) (N.Fyn). En Cigaret-Pibe faas af et udboret Agern (Ege-Frugt) plus et stift Straa.

Men ogsaa uden at puste Røgskyer fra en hjemmelavet Pibe med tørre Blade af forskellige Urter og Træer som »Tobak«, forsøger Drengene at tilegne sig »mandige« Manerer, idet de f. Eks. stikker en Pind i et Agern med Frugtskaal og gaar hermed i Munden eller holder en afplukket Blomst af Tobakspibeplanten (Aristolochia) mellem Læberne. Paa Møn gravede Børnene en Konvalplante op og pillede Bladene af; den tykke leddede Jordstængel blev da et imit. Pibehoved, Stænglen forestillede

det lange krummede Piberør, og nedenunder hang de hvide Klokkeblomster som fine Kvaste.[96] Iøvrigt er det i mange Egne almindeligt at se Drenge snitte Dunhammers valseformede Blomsterkolber af med en kort Stilk og anbringe denne mellem Tænderne som Mundstykket paa »Cigaren«, idet Kolbens øvre visne Hanblomster saa illuderer som Cigarasken.

d. Imitationer.

Under de tre først omtalte Legtyper er allerede nævnt en Del Eksempler paa Imitationer (f. Eks. »Diadem«, »Perlekrans«, »Urkæde«; »Knapost«, »Aal«;» Tobaks«-piber, »Cigarer«). Børnene leger imidlertid med endnu en lang Række højst forskelligartede vegetabilske Objekter, der enten in natura eller efter omdannende Manipulation(er) faar en virkelig eller imaginær Lighed med Modellen. Ideassociationerne hertil er hentet fra de Voksnes Brugsgenstande og navnlig saadanne, der i Børnenes Øjne er »sjove« og omgivet med en særlig Nimbus – endvidere tjener forskellige Husdyr samt den menneskelige Krop som Forbillede. En naturlig Konsekvens heraf bliver, at mange af disse Imitationslege er specifikke for de to Køn.

Naar Børnene leger »Købmand« eller »Pranger«, er deres P e n g e runde Blade plukket af Tyttebær (Jyll.)[41], de flade Frøkapsler med det tørre, vedvarende Bæger paa Stor Skjaller, der rasler som Penge, naar de danner en Haandfuld (sml. S. 34) og som (derfor?) er blevet kaldt »Penge« (V. og N. Jyll.) og »Pengeblomst« (Jyll.)[97], »Pengeurt« (Bornh.)[98], »Hundepenge« (S.Jyll.), »Skelnsywt«, »Skillingsblomst« (Drejø, Birkholm v. Ærø)[99] og »Firskilling« (Aarhusegnen)[98], endvidere Judaspenges store sølvskinnende, flade og næsten kredsrunde Skulper[21]: bl.a. »Jødepenge« (V. Fyn), »Judas Sølvpenge« (Bornh.[100], N.V.Sj.)[101], »Sølvskilling« (Ø.Jyll.), »Skuepenge« (1769)[102], samt Skulperne af den botanisk nærstaaende Pengeurt, i Thy kaldt »Lybsk(e) Skjellinger«[103]. Hvorvidt alle disse folkelige Penge-Navne oprindelig er dannet under Børns Leg, faar dog staa hen. Som »Penge« tjener videre Elmens Frugter, thi »i Juni flotter Elmen sig, øser om sig med Skillinger, der er formede som Smaamønt, men af Stof som Papirpenge og fuldkommen værdiløse...« (Mogens Lorentzen)[104] – hvilket altsaa ikke gælder for Børnenes fredfyldte Verden, hvori intet er værdiløst og man blot behøver at bukke sig for at samle Guldet op.

Elmefrugter kastes desuden haandfuldvis i Vejret, hvorefter Børnene forsøger at fange dem i Flugten. Andre F l y v e i n s t r u m e n t e r er Ahorns vingede Spaltefrugter: »Flyvemaskiner« (Fyn[105], M.Sj.[106], Jyll.[21]), »Møllevinger« (Jyll.[21], V.Loll.) eller »Møller« (V.Loll.), »Guldsmede« (N.Sj.; Frugtens Vinger er netaarede som Insektets!)[107] og Vingefrugter af Ask: »Møllevinger« (Jyll.)[21] og maaske ogsaa af den Grund »Oldenborretræ« (ved Kbh.)[108], idet de kastes i Vejret og deres svirrende-svævende Fald mod Jorden iagttages. Ogsaa Mælkebøttefnug afblæses undertiden ligesom Fnug af Gedeskæg for at Barnet kan more sig over »Faldskærmenes« dalende Flugt.

Efterligninger af forskellige I n s t r u m e n t e r sker bl.a. med ovennævnte to-vingede Ahornfrugter, der kløves, hvorpaa Spalten trykkes ned over Næseryggen som et Par »Briller«, »Nejsklemmer« (Sdj.)[109a] eller »Næser« (Fyn). Fingerlange Stykker af

Mælkebøttens Kurvskafter spaltes i $^2/_3$ Længde og anbringes enten i Munden eller i en Spand Vand, hvorpaa man morer sig over at se de to Spaltedele krumme sig spiralformig tilbage og danne en »Krølkok« (Samsø)[109b]. Undertiden anbringes en Spythinde i Spiralerne, saa der dannes et Par »Glarøjne«[110] – eller et Straa knækkes i to Vinkler (evt. bøjes i en uregelmæssig Cirkel) og vædes med Spyt, den udspændte Hinde agerer saa et trekantet »Vindue«, et »Spejl« eller et »Brilleglas« (alm.). Store Rabarber- eller Skræppe-Blade afplukkes med Stilk og holdes under Regnvejr over Hovedet som »Paraplyer«. Under de fælles Skøjteløb dyppes Kolber af Dunhammer i Tjære eller et andet brændbart Materiale, antændes og svinges som Fakler, »Fakkelkøller«[111] eller »Lysemænd«[112], over Hovedet, saaledes som det endnu er praktiseret paa Als og N.V.Fyn 1937 og i V.Jyll. 1946, ligesom Roer eller Græskar udhules; i Skallen udskæres to Aabninger og der anbringes et tændt Lys indeni: »Lygter«, »Billygter«, »Roelygter« (se ogsaa S. 29).

Ved skiftevis at lægge to Blade af Sværdlilje vinkelret brækket ind over hinanden danner de en saakaldt »Musestige« (N.Sj.), »Musetakker« (Fyn[113]; i Jyll. o.a. St. ogsaa af Papirstrimler[114]) eller en »Harmonika«.

Forskellige imiterede Brugsgenstande faas af Siv-Stængler (i den folkloristiske Litteratur er Betegnelsen »Siv« for Juncus-Arter undertiden ogsaa tillagt Sværdlilje (Iris) og Kogleaks (Scirpus; heraf flettes »Siv«sko og -maatter)). Af Lysesiv flettes »Enghatte« og »Sivhatte«[21, 114] eller »Gitterhatte«[115], Hatte til Dukkerne[21, 113] eller smaa Baade. Og Børnene snyder »deres smaa Næser i et grønt Blad, i et Hindbærblad, for de har forlængst opdaget, at til visse Gøremaal er Hindbærblade bedst, især naar man benytter den hvidfiltede Underside, fordi den ligesom »tager bedre ved«. Efter Brugen... (bortkaster)... de selvfølgelig deres »Lommetørklæde« med Indhold, det kunde ikke falde dem ind at gemme det i Lommen som de mere kultiverede voksne Mennesker mærkværdigvis endnu gør stik imod al Hygiejne.« (Knud Poulsen)[116]. Bladsaften af Rødbede bruger legende Børn som »Smøreolie« f. Eks. til Barnevognen[117].

Hyrdebørnene sejgtørrede Stænglerne af *Haarkamper* (Frytle) og pillede dem derpaa itu med Neglene eller skrabede dem med en sløv Kniv (Pigerne med en Flinteflække), indtil der kun var de fine Trevler tilbage; heraf *knewelt* (flettede) de nu Piskesnore eller snoede *Streker* (Baand), *Hælsimer* (Tøjrepælsreb) og andet tyndt Reb (Jyll.)[118]. Sejge Frytlestængler blev forøvrigt tidligere anvendt en Del som Bindegarn.

»Hestetømmer« faas foruden af sammenkædede Mælkebøttestængler eller Hestekastanier (se S. 15f. ogsaa af lange sammenflettede Humleranker eller *Humlerever* (Loll.)[120] samt af sammenflettede Juncus-Stængler[21].

Den maaske smukkeste Form for Imitiationsleg kommer til Udtryk i den Maade, hvorpaa Blomsten af Stormhat eller Venusvogn omdannes. Det store hjælmdannede Bægerblad afplukkes, saa de to langstilkede Kronblade blottes – disse er da »Hestene« eller »Duerne«, som trækker en lille »Vogn«, den øvrige Blomst. »Venusvognen er Børnenes mest beundrede Blomst«, fortæller Jens K. Jørgensen[121], »saa vidunderlig bygget, saa rig paa Fantasi, at de Barndommens Hænder, der een Gang har leget

med denne fine Blomstervogn, aldrig kan glemme Fantasiens Flugt med de lyseblaa Duer«. Flertallet af de mange folkelige Øgenavne, som er inspireret af denne Børneleg, er i Tidens Løb blevet tillagt ikke alene Blomsten, men hele Planten og bruges ogsaa af voksne: »Venusvogn« (1806ff.)[122], »Hestevogn« eller »Hest og Vogn« (alm.), »Vorherres Vogn« (Roskildeegnen), »Wienervogn« (Bornh.)[100], »Karlsvognen« (S.Sj.), »Duevogn« *dåwewåwn* (Bornh.; Falst.) eller »Duekarm« (*durekarne*; v. Silkeb.)[122], »Oldemor i Kalechen«[123], »Fatter og Mutter i Kaleche« eller »Oldefar og Oldemor i Kalés« (Sdj.)[124], »Kalechevogn« eller »Kareter« (S.Fyn)[125], »Karetmagere« (Øerne i Smaalandshavet); »Guldkaretblomst«; »Kongen kører i Guldkaret« (Aarhusegnen), »Kongskaret« (Thy)[126], »Kongens Køretøj« (N.V.Sj.); endvidere »(Blaa) Duer« (Jyll.)[127], »Blaa Høns« (Samsø)[127], »Vilde Svaner« (M.Sj.) »Arkens Duer« (Sdj.) og »Noahs Ark« (V.Loll. jnf. 1. Mosebog 8,8–11, hvor der dog ikke er Tale om to, men en og samme Due).

Lignende Imitationer synes at være dannet ogsaa af Blomsterne af Lærkespore, der i Sydfyn og paa Langeland kaldes »Hest og Kusk«, »Hest og Vogn«[128], og af Skov-Galtetand, der ifg. Meddelelse til Jenssen-Tusch er blevet kaldt »Røde Kareter« Nord for København[120].

Iøvrigt udskærer de mindre Børn af tykke Barkflager (især af Eg), bittesmaa »Væddeløbsbiler« eller »Skibe«, hvormed de hhv. kører og sejler paa Landkortet (Fyn)[94].

Medens der i det foregaaende er nævnt Imitationer, der praktiseres af begge Køn, kan man for de efterfølgende Efterligninger af Brugsgenstandes Vedkommende skelne mellem særlige Pige- og Drengelege. – De hvide Frødun paa Kæruld tjener som Fyld i Pigernes Dukkepuder[130], ligesaa Frøuld fra Dunhammer, og af Mos faar de Dukkesenge og -dyner etc. eller Burrens Blomsterkurve presses sammen til Tæpper, Kors, smaa Figurer, Stole, Boller o.m.a. Af meget lange og tynde Pileris flettede Smaapigerne paa Jyllands Vestkyst smaa Sykurve, Dukkevogne og -senge[131]. »Sytraad« faar de af de lange rødlige, rodslaaende Udløbere paa Potentil (især Gaasepotentil; i Thy og Vends. kaldt »Kællingetøjr«, »Røde Tøjr« > »Røde Tyre«[132]), som pilles itu, til den indeni liggende Baststreng blottes (N.Sj.). I vestlige Vendsyssel flettede Vogterpigerne i deres Fritid smukke Kurve og Æsker til Knapper og lignende Smaating af Marehalmens lange Rødder, *Orveder*, som blev flækket, skrabet og poleret, saa de blev gule og blanke som Rav[133]. At sætte de hættedannede Blomster af Fingerbøl og Klokke (Campanula) paa Fingrene som et »Fingerbøl«, er en velkendt og meget udbredt Leg. Navnet »Fingerhat(te)« nævnes allerede af Hans Raszmussøn Block i Horticultura danica 1647; Simon Paulli har »Fingerbølle« (Flora Danica 1648) og siden er opstaaet forskellige Dialektformer over og Varianter af dette Motiv, ogsaa tillagt andre Slægter[134] – det samme gælder saavel dyrkede som vilde Klokke-Arter over hele Landet[135]. Da dette Plantenavn litterært gaar helt tilbage til Middelalderens Slutning, kan ikke siges noget eksakt om dets evt. infantile Oprindelse; det ældre danske Navn Fingerbjærg og det norske *Fingergull* kan imidlertid godt have været i Brug allerede i Olddansk og -norsk[136].

I Tilslutning til Omtalen af Børnenes imiterede Bordopdækning (S. 21) kan anføres en af Knud Poulsens Oplevelser: »Jeg traf [en lille Dreng og Pige i Skoven] staaende foran en stor, udfoldet Fluesvamp, foran hvilken de havde anbragt Pigens Kludedukke. Svampen forestillede et rundt Bord med en pragtfuld højrød, hvidfnugget Dug paa, og paa Bordet foran den maabende Kludedukke havde de stillet smaa Nøddeskalskopper og Agernskaale og et gult Bladfad med et Par sorte, gnistrende Brombær. Værsgo og spis, Dukke-Lise. Det saa nydeligt ud. Den Slags Ting laver Børn saa forunderlig rørende og sødt«[137].

Drengenes specielle Imitationer er naturligt nok af en mere bastant Art og manifesterer andre Interesser end Pigernes. Støvbolde, endnu faste i Kødet, bruges som »Fodbold« eller sparkes blot itu hvor de findes; de lidt mindre Drenge løber omkring og raaber Ba-bu! idet de samtidig trykker paa »Bilhornet«, den gamle og gummiagtige Støvbold. En afblomstret, men endnu ikke udfoldet Kurv paa Gedeskæg forestiller og kaldes en »Malerpensel« (Fyn) eller »Barberkost« (Falst.) – sidstnævnte Redskab dannes ogsaa af Kobjældes Dusk af lange Frøhaler paa en stiv opret Stængel; af smaa kløvede Pilepinde laves Cykleklemmer[138] og af en knap fingertyk og ca. 10 cm lang Hasselpind eller Askegren fremstilles en Nøddeknækker, en *Brager*, idet Nødden lægges i en firkantet Indskæring i Pindens Midte, hvorpaa denne bøjes sammen om og knuser Skallen (Fyn, Jyll.[139]) (Se S. 48).

De jydske Hyrdedrenge fik megen Tid til at gaa med at samle *Drawgres* (Traad-Siv) og binde *Liviboster* (Kalkkoste) deraf[140]. Af Hvenestraa lavede de Koste, som deres Madmoder bl.a. brugte til at feje Loen med. Store Bundter af de marvfyldte Lysesiv afskæres og bindes om Livet som Svømmepude under uøvedes Svømmeøvelser[141] og den piggede Frugtkapsel med Hestekastanier sættes paa en spids Pind og bæres omkring som de Vægternes »Morgenstjerner«, Drengene har set afbildet i Eventyr- og Historiebøger[142].

En yndet Drengeleg er at anbringe halve Valnødskaller paa Vandpytter eller i en Beholder med Vand; de smaa »Baade« forsynes hyppigt med Mast og Rigning af Tændstik og Sytraad. Efter at Frøene forsigtigt er pillet ud af en Ærtebælg, udspærres den med smaa Pinde og agerer en lille Baad eller Kano. Eller et stort Blad af Græs eller Tagrør afrives og forsynes i Midten (ca. $^1/_4$ fra Brudstedet) med en 1–2 cm lang Rift – den spidse Bladende bøjes i en Halvcirkel ned igennem Aabningen, saaledes at Spidsen danner en Slags »Køl« under Bladpladen og Bladkrumningen agerer »Sejl«; Fartøjet anbringes forsigtigt paa Vandoverfladen, hvor Vinden fører det med sig – i de fleste Tilfælde kæntrer det dog snart (alm.). I sine »Livserindringer« (Kbh. 1887, 34f.) fortæller J. N. Madvig fra Bornholm: »Vore Lege bare stærkt Præg af den omgivende Natur; vi opkastede store Grusdæmninger, der kæmpede mod de mellem Klipperne indtrængende Bølger; vi opbyggede, naar Vandet veg tilbage, i Hast af flade Stene Smaataarne, paa hvilke vi kneisede stolt, naar den tilbagevendende Bølge omgav dem, men hvorfra vi ogsaa stundom styrtede med Stenhoben ned i Vandet; vi sammensatte med Pinde Skibe eller Flaader af tørre Rørsiv og sendte dem ud i Bølgerne med Master og Papirseil«.

Om et imiteret Vaaben beretter han (M.)[30] under Omtalen af en anden Barndomserindring fra Bornholm omkring 1807: »Jeg... erindrer endnu, hvorledes jeg paa en over Marken løbende Vei ivrig byggede Fæstningsvolde af Støv og besatte dem med Ærtebælge som Kanoner, thi krigerisk var Tiden«. – Iøvrigt er det almindeligt, at Drenge bærer Sværdliljes lange spidse Blade ved Siden som »Sværd« eller »Sabel«; muligvis ligger denne Børnepraksis til Grund for de østsjællandske Navne »Soldater« og »Sivsoldater« til denne Plante[143].

Blandt de lidt mindre Børn er Imitiationer af Dyr, navnlig Husdyr, meget populære. De vegetabilske Emner, der vælges hertil, har som oftest en Form og Farve, der leder Tanken hen paa det forestillede Dyr. De tørre kogleagtige Hunrakler af El har som afbrækkede Kolber af Dunhammer en buttet Form og sortbrun Farve og tjener som »Køer«, »Heste« o.a.[94], endvidere gør Grankogler (sjældnere Fyrrekogler), hvori der er hæftet en Snor, det ud for Husdyr, der tøjres og flyttes paa Græsplænen. »Mens Køerne græsser, leger Børnene. De bygger »Gaarde« i Vejenes Jord og Støv. Jeg finder tit deres forladte »Ejendomme« paa Skovvejene, for de er jo smaa Nomader, der maa flytte tit og ofte... »Besætningen« bestaar aldrig af mere end seks Køer (seks Grankogler lagt paa Rad indenfor en lille Stenindfatning, der markerer »Stalden«), tre Kalve (tre Fyrrekogler), to smaa islandske Heste eller »Russere« (to Pinde) og to Faar (der repræsenteres af to lidt mindre Pinde omviklet med Kæruld, som de har plukket i Skovmosen)«. (Knud Poulsen).[144]

I Smaabørnenes Dyrehave finder man videre »Husdyr« dannet af Grønkaalsstokke (Fyn)[20], meget tykke Barkflager (f.Eks. af Poppel) eller udskaarne Korkstykker. De fløjelsbløde uudsprungne Pileblomster kaldes og er Børnenes »Gæslinger«[145]; dette Navn er som bekendt ogsaa de Voksnes Betegnelse og kan maaske som andre lignende Navne: »Busser«, »Musser« eller »Mos« (Mus) (Sdj.)[146], »Missekatte« (N.Sj.)[15], »hvide Mus« (Nakskov) og »Majkatte« (Als)[147] fra først af være opstaaet under Børns Leg; det samme gælder Hare-Kløver, hvis ovale, tilsidst valseformede Aks med et graaloddent Udseende har bidraget til Benævnelser som det botanisk knæsatte (1648ff.) og »Missekatte«, »Museunger« (Gilleleje)[15], »Musljeger« og »Haarmusse« (V.Jyll.)[148]. – Gulerods lodne, sammenkrummede Frøskærme er smaa »Fuglereder«[149a]; naar Børnene trenter Paaskeæg, danner de lignende Reder til Æggene af Mos (N.Sj.)[12] eller af Pile og Poplers Frødun (»Vat«)[21].

Forskellige egnede Frugter forsynes med indstukne Pinde eller Torne, der forestiller de fire Ben og Halen. Det gælder især de store mahognibrune Frø af Hestekastanie, som Børnene i Sensommertiden indsamler vældige Mængder af og opbevarer i Poser og Kasser. At lede efter Kastanier i Alleer og Parker kaldes af Børnene at gaa paa *Kastanjejø'd*[149b]. Saa efterstræbte er disse Frø, at Drengene gerne risikerer Liv og Lemmer for at faa fat i dem[150]; for at de kan blive rigtig blanke, skal de have »Næsefedt«, idet hvert Frø gnides mod Næsefløjene. »Aa, at grave i saadan en Kassefuld med begge sine smaa Næver, stikke dem helt ned til Bunden og lade de rødbrune, glinsende Kastanier glide gennem Fingrene. Hvilken Rigdom!«[151]. Ved Hjælp af Naale og Pinde (f.Eks. Tændstikker) sammenkædes disse

Frugter til forskellige Fantasidyr; tilsvarende Manipulationer foretages med Sværdliljes grønne Kapselfrugter (S.Jyll.) og de saaledes fremstillede Dyr navngiver i Børnesproget ofte hele Planten[152], Kartofler med indstukne Træpinde samt Hyben + Torne, hvoraf dannes »Hybenheste« (Loll)[153], »Røde Heste« (Falst.)[154], »Grise« (SV.Fyn[155], Als)[152] eller (oftere) »Røde Grise« (Fyn[156]):

Nu vokser de vilde Rosers Bær,
der bliver til »røde Grise«.
Min Barndoms dejlige Dyr I er,
thi vil jeg højt eder prise:
Den skarlagen Farve, den buttede Krop,
hvor var og er I dog søde,
med jer staar tusinde Minder op,
Barneminder, der døde...

skriver Kristen Beck[157], som tilføjer, at en udmarvet og flækket Hyldepind var de røde Grises Trug.

De vendsysselske Navne »Gris«[158] og »Gæs« om Frugterne paa Aften-Pragtstjerne kunde tyde paa, at en lignende Børnepraksis har været forsøgt med denne Plantes store, trinde Kapsler. Hvad Synonymerne »Røde Køer« eller »Brogede Køer« (N.Sj.)[15] og »Vilde Køer« (Sj.)[159] til forskellige Syre(Rumex)-Arter angaar, da kan disse skyldes enten de røde Frøsamlinger eller den Omstændighed, at Børnene »malker« Frugtstanden ved at gnide den gennem Haanden.

Enkelte Blomster agerer Dyr under visse Manipulationer. Ved at trykke let med to Fingre mod Løvemunds Blomstersider aabnes og lukkes »Løvens Gab«[160]; naar bestemte Dele af de store Hanblomster af Græskar fjernes, fremkommer et »Grisehovede« (Møn), Kølen paa nogle Ærteblomster, saaledes Lupin og Kællingetand, presses ned og Børnene betragter den gule Pollenmasse, der vælter frem i Spidsen, som fæces. En af de smukkeste Dyreimitationer dannes af Blomsterne af Krageklo: Det øvre store Kronblad fjernes og under Fastklemning mellem to Fingre presses Støvdragerbundtet frem over de to nedre sammenvoksede Kronblade (Kølen), saaledes at *det* danner »Svanens« Hovede og de to sidestillede Kronblade er Fuglens Vinger (S.Sj.).

En lille »Stork« kan enten være dannet af en Linde-Frugt med Flyveblad eller af sammenknyttede Sivstængler; Vogterdrengene paa Heden morede sig med at danne forskellige Slags Fugle eller smaa Stole (»Kukmandsstole«, »Kragestole«) af Siv[114, 140], i andre Egne flettedes af Lysesiv »Sivænder« og »Sivgæs« forsynede med Næb og Ben (N.Sj.)[12], »Grisehaler«, smaa Vugger, Borde, Bænke m.m.[21].

Et ulige Antal Tændstikker stikkes radiært i en Hestekastanie og en Snor flettes imellem disse, saa der dannes en »Edderkop« i sit Net; Barnet tager derpaa i Snorens frie Ende og ved at rykke lidt i den, gaar Fletværket op – d.v.s. Peter Edderkop firer sig ned i Spindet[161a].

Nært tilknyttet disse Imationer er Børnenes figurlige Associationer mellem nogle Blomsters Bygning og Farvekontraster og Mennesket – visse Personer eller enkelte Legemsdele.

Pigerne leger »komme Fremmede« eller »Skolegang« med de store røde Have-Tusindfryd, »Tusindpiger« (Jyll.[161]), S.Sj.), hvis Randkroner er Kjolen og den oprette Stilkstump Kroppen. En lignende lille Dukkefigur faar de af Ager-Snerlen med den skørtlignende Krone og Frugtknude som et Hovede foroven, hvilken Blomst ogsaa agerer lidt større Dukkers Hat eller Paraply[162]. Valmuers Blomsterknopper aabnes forsigtigt, de sammenkrøllede Kronblade glattes ud og krænges bagover, saaledes at de danner Kjolen og Frugtknuden med Støvfang er Dukkens hhv. Krop og Hovede[163]; Navnene »Røde Drenge« (N.Fyn)[164] samt »Tøse og Drenge« (Roskildeegnen, røde Blomster = Tøse og hvide = Drenge)[165] kan maaske tilbageføres til denne Børneleg (sml. nedenfor under Kobjælde). Af de hængende, klokkedannede Blomster paa Fuchsia faar Børnene efter en Bortknibning af Støvfanget og nogle Støvdragere en »Danserinde«, »Jomfruen« (Ø.Sj.) eller »Skørter og Liv« (Ods H.)[168] Nogle folkelige sønderjydske Navne til Blæresmelde – »Koneblomst«, »Gammel Kvinde« – kunde tyde paa en lignende Oprindelse.

Naar de to ydre, purpurrøde Kronblade paa Blomsten af en Hjerteblomst bøjes til Siderne, danner de to indre sammenstødende, hvide Kronblade en Figur, der ofte navngiver hele Stauden og som navnlig af Børnene tydes paa forskellig Maade: »Damen« (Møn) »Barnet i Vuggen« (Bornh.), »Jomfruen«; »nedringet Baldame« (Himmerl.); »Danserinde« (V.Sj.); »Manden i Skjorten« (Fyn[166]), »Jomfruen i Bad« (Jyll.), »Manden i den røde Trøje« (Vends.), »Bagerdreng« (Jyll.[21,167]).

Med Stedmoderblomsten har baade Børn og Voksne i hele Danmark haft meget Tidsfordriv, idet Forbindelsen med Stedmoderen er blevet »forklaret« paa forskellig Maade ud fra Blomstens Bygning og Farvekontraster[169]. Det smukkeste nedre Kronblad er den pyntesyge Stedmoder, som med Guld paa Brystet sidder mageligt i en grøn Sofa (ɔ: to Bægerblade); de to midtstillede Kronblade er hendes egne pyntede Børn, som har hver sin Stol og sidder hende nærmest, mens de to Stedbørn bærer simple blaa Hvergarnskjoler og er anbragt øverst paa een Stol[170]. Eller Stedmoderen sidder med en Pandekage (eller Æggekage) (ɔ: Blomstens gule Midte), hvoraf hun har givet sine egne Børn hvert et Stykke, mens Stedbørnene staar bagved og ser sultne til[171]. Saa pilles de respektive Kronblade af: først dør Stedbørnene af den daarlige Behandling, saa hendes egne Børn og endelig den onde Stedmoder selv; tilbage er da en Kegle af Frugtknuden med Støvvej og de sammenklæbede Støvknapper, – en Figur, der tydes som Stedmoderen, der sidder og pines i Helvedets Luer (ɔ: de fem spidse Bægerblade)[172].

Nævnte Rest af Blomsten (samt evt. Sporen) er ogsaa paa anden Maade blevet jævnført med en Menneskeskikkelse: »Jomfru Maria« (Himmerl.)[173], »To Køer og en Kone der sidder og malker dem i Spanden« (Jyll.)[21, 174] eller Børnene leder efter »Kukmanden« (ɔ: Griffelsøjlen) mellem Kronbladene[175]. Johs. V. Jensen digter over dette Sujet[176]:

Pluk Kronen af, en lille Mand
du finder da, fra Alfeland,
som sidder paa en lille Stol,
et smaat, men *meget* stærkt Idol!

En Dukke laver Pigerne af en Hestekastanie + indstukne Tændstikker, som forestiller Arme, Ben osv.; i Mangel af Hestekastanier bruges Kartoffel-Bær (Jyll.)[21]. Eller de skævt korsdannede Grenskud paa Gran udklædes med broget, udklippet Papir eller Tøjstykker (Horns H.). Naar Kobjældes Frugtstand med lange lodne Frøhaler er gjort vaad, redes Totten bagover og flettes med Græsstraa, jnf. Navne som »Barhovede Drenge« (Holbækegnen), »Kullede Drenge« (v. Fr.værk), »Klokkerdrenge« og »Bønderdrenge« (N.Sj.).

Om Efteraaret morer navnlig Drengene sig med at udhule et Græskar eller en Roe (Runkelroe, Kaalrabi), udskære Huller – »Mund«, »Næse« og »Øjne« – i Skallen og dække Hullerne med tyndt kulørt Papir; et tændt Lys placeres indeni og det hele anbringes i mørke Aftener (evt. som Led i Nytaarsløjer) ved øde Vejstrækninger, i en Port, bag Folks Vinduer o.lign. Steder for at forskrække forbipasserende[177]: »Dødningehoved«; »Lygtemand« (V.Jyll.) – med kun to Huller i Skallen: »Lygter«, »Roelygter«, »Billygter« (Fyn).

Navnet Kællingetand (1688ff.)[178] kan ifg. Johan Lange[179] være dannet paa den Maade, at legende Børn har puttet en faablomstret Skærm af uudsprungne Blomster halvt ned bag Læberne, saa de skæve gulbrune Knopper rager frem af Munden som en gammel Kones ormstukne Hugtænder; samme Plante er (derfor?) ogsaa blevet kaldt »Legetand« [*liegitænd*] (v. Skanderb.)[180] og »Heksetand« (Jyll., Fyn). Forøvrigt er det en gængs Børnepraksis, at en Appelsin-Skræl forsynes med een Længde- og mange Tværridser og anbringes foran Tænderne som »et Gebis«.

Naar Snemanden dannes, gør en Gulerod det ofte ud for hans »Næse«. Fra Fyn er meddelt, at Skoledrengene holder en Gulerod skjult indenfor Bukserne og spørger Pigerne »vil I se min Tissemand?«[94]; i en anden obskøn Leg (Vejleegnen) under fælles Skovture med Pigerne (f.Eks. efter Eksamen) bruger Drengene en Stinksvamp, der føres gennem Bukse-Aabningen som en Efterligning af Coitus. De mange uanstændige Navne, som Dunhammer er blevet tillagt i Folkemunde[181], fører undertiden til, at entreprenante Drenge atter og atter viser en Kolbe frem og »nysgerrigt« spørger ældre Folk, hvad denne Vækst vel bliver kaldt.

Tidligt om Morgenen iler Smaabørnene ud i Haven for at pille den kegledannede Bægerhætte af Blomsterne af Guldvalmue (Eschscholtzia californica) inden Udspringet – deraf maaske Navnet »Goddag-Mand«[182]. Fynske Børn laver en »Flabnigrine« af et Straa, der knækkes i en Vinkel mellem to Led; et Par cm paa hver Side af Knækket skæres fire dobbelt saa lange Længderidser, og naar Straaet trykkes sammen og atter rettes ud, gaber og lukker Spalten sig[183].

e. Legredskaber til Kast, Slag.

I denne Gruppe Lege, der hovedsagelig beskæftiger Drengene, er Planteriget svagere repræsenteret.

I Sydsjælland er set Børn, der kaster umodne Kærner med Stak af Byg mod Vinden og da beskriver en temmelig lang Flugt. En almindelig Drengesport er at hvirvle Sten med fastgroet Blæretang rundt og slynge dem langt bort, evt. kappes man om at kaste længst. Under Kartoffeloptagningen morer Børnene sig med at kaste Kartoffelæblerne (Bærrene) efter hinanden.

I de hjemmelavede Bolde kan Kærnen være Tagmos med omviklet Sejlgarn i flere Felter (N.V.Sj.)[184] eller et Korkstykke, hvorom der først er viklet *Svamp* (Havsnegles Æggehylstre) og yderst syet Tøj og Garn i flerfarvede Felter (Jyll.)[185].

Til Lanser, Kastespyd o.lign. bruger Drengene hyppigst rette Skud af Pil eller Hassel[186]. En »Vejrstab«, »Flyvekok« (Als) er en ca. 10 cm lang tilspidset Træpløk forsynet med en Fjer i den ene Ende; naar den kastes tilvejrs, styres den af Fjeren lodret mod Jorden, hvor den borer sig ned og bliver staaende[187]. En »Helikopter« er to store Fjer presset i Kastanie.

De jyske Hyrdedrenges Kastestok (*Kylkjæp, Hjorkjæp, Hjæverkølle, Hjøverkæp, Drivekølle, Klondtkjæp;* Slaa-løs-Kæp) var oftest et rodhugget Egeskud, ca. 75 cm lang, og kunde i den tykkeste Ende være forsynet med et Søm. Stokken blev med stor Kraft slynget mod Faar og Køer, der kom paa Afveje, og slog ikke sjældent Ben eller Horn over paa Dyrene. Samme Kæp var i ledige Stunder god til *o tælle i* (tælle=snitte, skære) – Ejerens Initialer blev skaaret ind i den, Ridser til Markering af Data eller Antal vogtede Dyr, forskellige Stregornamenter o.m.a. (se S. 16f.), endvidere skulde der helst som en Slags Justering være skaaret et Kors i den ene Ende, *hæjsen mot en bræk'n.* Eller Hyrdedrengen morede sig med at udskære en Faareklov i Kæppens ene Ende og trykke denne i fugtig Jord, saa der dannedes »Faarespor«[188].

En videre Udformning af dette Kastevaaben var »Ranglekæppen« (-stokken), der af Form og Størrelse var som en kraftig Kylekæp, men i Siden forsynet med nogle løse Jernringe paa en (undertiden spiralsnoet) Glidestang af Jern. Dens Virkning var dog mere af psykologisk Art, idet Ranglekæppen gjorde et fælt Spektakel, naar Hyrden i et susende Kast slyngede den mod Dyrene; tilsidst var disse saa skræmte, at det var tilstrækkeligt blot at rasle med Ringene (Jyll.[189], Bøtø p. Falst.[190]).

Et tredie Kastevaaben bestod i en Kylekæp med et tyndt Reb og en løs Jernring (Kylring) i Enden; det blev brugt omtrent som en Pisk, idet Rebet ved et hurtigt Kast med Haanden slyngede sig om Dyrets Ben eller Horn (Jyll.)[191].

Endnu et Kastevaaben bestod af en alenlang Stok af en Fingers Tykkelse (af Eg eller Hassel), i den ene Ende forsynet med en Spalte; heri pressede Hyrdedrengen nu en flad glat Sten for derpaa med en hurtig Armbevægelse at slynge Projektilet langt væk. Det kaldtes en »Kyleklemme« (Fyn[192], Falst.[193]), »Kylekæp« eller »Stritklemme«, »Strideklemme« (Sj.)[193]; »Kyleklov« (Jyll.)[194].

Nogle Planteemner, der tjener som Flyveinstrumenter, er omtalt S. 22.

Naar Børnene forhen *legede Trille*, brugte de en afsavet Skive af en Bøgestamme og en Hassel- eller Askekæp til Fremdriften (Fyn)[195]. Bandholm-Egnens Drenge kalder Kæmpe-Fyrren for »Slaa-paa-Snude-Træ« fordi Stammens tykke, bløde Bark egner sig til at øve sig i Boksning mod. Dunhammers langskaftede Kolber kalder Drengene i de fleste Landsdele »Nasser«, de slaas indbyrdes med dem, saa Frøfnuggene staar dem om Ørene som »Krudtrøg« eller »Snevejr«[196]; de større Børn svirper de lidt mindre med Hestekastaniens nedfaldne Bladskafter, de saakaldte »Nasser« eller »Nassepinde« (alm.). (Se endvidere under *m.* Drilleri og Narreværk; *n.* Væddemaal og Kappestrid).

Hyrdedrengene brugte en lille tynd Pilekvist, en *Pisling*, til »Svippert« eller »Jage-til-Vands-Kæp« (N.Sj.)[197]. Et Piskeskaft kunde enten være af Pil, Hassel eller tre-fire Enebærranker, som fingernemme Hyrdebørn snoede sammen til et *Swøfskawt;* da der ikke groede Ene paa enhver Hedeegn, var et saadant en skattet Handelsvare mellem Hyrderne (Jyll.)[198]. Hertil blev fire tjærede Snore fæstet paa en særlig Maade (Midtsj.)[199a] eller Snerten var dannet af *slinget* (flettet) Sejlgarn (N.Sj.)[197] eller sammenflettede Stængler af Lysesiv[21]. En »Gaj« var en Hyrdepisk af Hassel (eller Røn) og blev brugt med begge Hænder (Jyll.)[199b].

Om Foraaret danner Drengene undertiden en primitiv Piskesnert af de sejge Barkstrimler af bl.a. Pil og Syrén.

f. Skydevaaben og Projektiler.

Medens Flertallet af de ovennævnte Kaste- og Slagvaaben kun er eller har været kendt indenfor Hyrdedrengenes Kreds, nyder de efternævnte Skydevaaben (Instrumenter til mekanisk Affyring af Pile og andre Projektiler) stor Popularitet blandt alle Drenge, i hvert Fald paa Landet. Det skyldes utvivlsomt, at Brugen af disse Skydevaaben, der næsten altid sker i samlet Flok, i lige høj Grad harmonerer med noget urprimitivt i Drengesindet, en Trang til at hævde sig i Fællesskabet, og tiltaler Drengens Fantasi. Praktisk talt alle Drengenes Skydevaaben er dannet af vegetabilske Materialer og flere af dem beror paa en ret udviklet Teknik, der under Forfærdigelsen stiller den enkeltes Fingerfærdighed og Snille paa Prøve. Saa meget mere øges Selvrespekten, naar et godt Resultat opnaas.

Som Pusterør bruges tykke Tagrørstængler og Kornstraa eller en udmarvet Træstængel (Fyn[200]); som Projektil anvendes bl.a. en Stoppenaal med Garnendedusk[200], Saltkorn, Sædekorn, grønne Hylde- og Rønnebær og Ærter.

Blandt Drengene paa Guldborg-Egnen (Loll.) er iagttaget Brugen af et særligt »Skydevaaben«, der kaldes *Klabóm* (= Klapom?). En blomsterbærende Stængel af Lancetbladet Vejbred bøjes i en Løkke, saaledes at det korte valseformede Aks omsluttes; naar der trækkes et rask Tag i denne Løkke og Resten af Instrumentet fastholdes af den anden Haand, løsrives Akset og slynges et Par Meter fremefter – evt. i Hovedet paa en Kammerat.

Til Flitsbuen vælges forskellige Træsorter i de enkelte Landsdele; paa Langeland

foretrækker Drengene friske Hasselkæppe (»Buetræ«), i Midtsjælland navnlig Grene af Navr[199] og sine Steder i Vestjylland ovntørrede Askegrene, men hyppigst anvendt er Pilegrene. Marius Kristensen fortæller, at Aarhusegnens Drenge (o. 1875) ansaa Pile- og Askegrene for at være for stive og skøre til Formaalet og derfor saa vidt muligt benyttede en Hvidtjørngren til Flitsbuen, men at de kun sjældent fandt en saadan i passende Længde[201].

Paa den saakaldte »Flitsbøsse« eller »Kilebøsse« er Pilen anbragt i et Skæfte, saa der bedre kan sigtes (Fyn)[139].

Som Pileskaft bruges tykke Tagrørstængler, som forneden bibringes et Hak i et Stængelled til Basis for Buestrengen og foroven forsynes enten med en Muffe af en Stump Hyldestængel (evt. med et indklemt Søm)[202], en Dup gammel Vognhjulstjære eller en Klump Beg[139]. Hyppigt anvendt er ogsaa Hindbærs rette Aarsskud, tynde Hassel- og Pilekæppe[203].

En »Hyldebøsse« *Hølletøwde* (N.Falst.)[204a], »Blaarbøsse« (Jyll.)[204b] bestaar af en ret Hyldegren, hvoraf Marven er udstødt; en med Spyt æltet og sammentygget Blaartot eller optrevlet Hampereb (undertiden benyttes en Kartoffelskive, en Korkprop eller en Hyldemarvskugle) presses ved Hjælp af en Ladestok ind i Røret indtil dettes Aabning – et nyt Projektil drives ind bagved, og den komprimerede Luft skyder da den foranliggende Ladning ud med et Knald. Saa presses den sidst indførte Prop frem til Rørets Aabning, en ny indføres bagved, o.s.v.[205]. Den fugtige Kugle af Blaar o.a. klæber ved den ramte Genstand og Instrumentet egner sig derfor til Maalskydning indendørs. Det er dog vist navnlig Knaldeffekten, der gør Instrumentet interessant.

Ogsaa tykke Stængler af vild Kørvel er blevet brugt til et saadant Instrument (Fyn)[206].

»Kartoffelbøssen« eller »Fjerbøssen« beror paa samme fysiske Princip: Skaftet af en stor Gaasefjer afskæres i begge Ender og renses for Marv; den største Aabning presses ned i en Kartoffelskive eller en Tordenskræppes kødrige Stilk og lukkes saaledes med en Prop efter Udtagningen. Ved Hjælp af en tynd Pind trykkes denne saa frem mod Penneposens tyndere Ende, en ny Prop presses ind bagved og den forreste udslynges med et lille Smeld[89, 187]. Børnene bruger undertiden en Kartoffelbøsse til at skyde Fluer med, men ogsaa i dette Tilfælde synes Knaldet at være det vigtigste.

Til Forskel fra Hyldebøssen er Hyldesprøjten lukket i den ene Ende med en gennemhullet Prop; en Stok med omviklet Blaar e.lign. i Spidsen presses ned gennem det vandfyldte Rør og Vædsken afgives i en Straale gennem det lille Hul[207]. Leg med dette Instrument begynder som en fornøjelig Sprøjtekonkurrence og ender som oftest i et vildt Slagsmaal. Nutidens Drenge benytter vistnok hyppigere en gammel Cyklepumpe til samme Formaal.

Drengenes Skydevaaben naar den højeste tekniske Udvikling i »Ærtebøssen« eller »Kanonen« (V.Loll.). Paa Midten af et udhulet Grenstykke (f.Eks. af Hyld) skæres en 6–7 cm lang Aabning ind til Hulheden. En tynd, elastisk Træpind, en Korset-

stiver eller (forhen) en Krinolinefjeder (af Fiskeben) bøjes og indsættes her som en Fjeder. Nu trilles en Ært ned i Røret og med Pegefingeren presses den under Røret fremragende »Aftrækker« tilbage og slippes, hvorefter Projektilet slynges nogle Meter bort[187]. Ogsaa Spurvehagl, smaa glatte Sten eller Kirsebærkærner tjener som Skyts.

»Slangebøssen« bestaar af en gaffeldelt Gren med paabundne Gummistrimler og i Midten en Tøjlap til at fastholde Projektilet – en lille Sten, Kirsebærkærne e.lign.

g. Knaldeffekt.

Som allerede nævnt under foregaaende Legtype har Instrumenter, som kan knalde, i særlig Grad Børnenes Bevaagenhed. Hylde- og Kartoffelbøssen danner altsaa saa at sige Overgangsled til de Knaldeffekter ved Hjælp af forskellige Plantedele, der i det efterfølgende skal omtales, hvilke atter kan gælde som Mellemstadium til de egentlige Lydinstrumenter.

De allerfleste Børn finder stor Fornøjelse i at klemme Blæretangens luftfyldte Svømmeblærer mellem Fingrene, saa de punkterer med et lille Plaf; Planten kaldes derfor ogsaa »Knaldetang«[208]. Blandt vestmønske Børn hed det sig (o. 1900), at kunde man finde en lille Sten indeni en Blære, var det en Diamant!

En anden almindelig og yndet Børneleg er at klemme Blæresmeldens af Naturen opblæste Blomsterbæger sammen foroven for derpaa at slaa det mod den anden Haand eller Panden, saa det brister itu med et lille Smeld. Denne Knaldeffekt har inspireret ikke alene til det botanisk knæsatte Navn (Blære Smelle og Smelleblomst: 1793ff.)[209], men til en lang Række folkelige Tilnavne i alle Landsdele (undtagen Fyn): »Knalder«, »Knaldeblomst«, »Knaldhætte«, »Knaldhat«, »Smækblomme«, »Skraldeblom(me)«, »Skralderose«, »Skralder« (alle Sdj.)[210], »Smækker« (Thy) eller »Smækblomst« (v. Aalb.)[211]; »Maren Skraldehat« (S.Jyll.), »Skraldemand« (Djursl.); »Knækker«, »Knaldhætter« og »Knalder« (N.Sj.)[15], »Skraldebasser« (Refsnæs)[212], »Knaldposer« (Horns H.), »Knallerter« (Østmøn), »Knaldurter« (V.Loll.) og »Smæiljekotta« (Bornh.)[213]. Ogsaa i det øvrige Europa har denne Børneleg bidraget til talrige Folkenavne. Blæresmeldes nære Slægtning Aften-Pragtstjerne benyttes ogsaa, omend i mindre Udstrækning: »Knaldblomst« (Østmøn), »Skraldeblomst« (Agersø), »Stor Smækker« (Thy)[214]. Derimod er det ret almindeligt, at Børnene presser Blomster af Klokke og Fingerbøl sammen foroven og slaar dem mod Haanden eller Panden, saa Luften frigøres med et lille Plaf, heraf det vestjyske Navn »Knaldhætte« til Campanula sp.[215]

Visne og slatne Blomsterskafter (»Slattener«: Stevns)[216] af Mælkebøtte pustes op bag en Knude og brister efter et glidende Fingertryk itu med et Smeld (S.Sj.); paa lignende Vis opnaas en Knaldeffekt ved hurtigt at presse Luften i et Straa sammen mod et Led.

Om Efteraaret morer navnlig Drengene sig med at klemme Snebærs store svampede Bær mellem Fingrene, saa de gaar i Stykker med et lille Smeld; de kalder dem derfor »Knaldbær« (alm.), »Knallerter« eller »Knaldperler« (N.Sj.) samt »Skumbær«,

»Spytbær« m.m.[217]. Fynske Børn kalder Stor Fladstjerne »Knalderblomst« »Knalerbøt(te)« eller »Knalderstjerne« samt »Knæprose«[218], fordi de knuser Frøhusene med et Smeld.

Fremdeles tjener forskellige Blade til at fremkalde en Knaldeffekt. Et saa vidt muligt nyudsprunget Blad af bl.a. Poppel, Syrén eller Bøg lægges over Hulheden mellem en næsten knyttet Haands Tommel- og Pegefinger og slaas itu med et kraftigt Slag af den anden flade Haand, hvorved der lyder et Smeld. Legen kaldes i mange Egne at *slaa Skrald, Skovskrald.* Eller Bladet holdes med begge Hænder foran Munden og blæses i Stykker med et kraftigt Pust. Et stort Kronblad af Valmue finder ogsaa Anvendelse i begge Tilfælde; hele Planten er derfor blevet kaldt »Knaldrose« og »Klap(per)rose«[219], muligt har ogsaa det jyske Navn »Tordenblomst« sin Oprindelse i denne Børnepraksis[220].

Vogterdrengene o.a. havde (har?) Morskab af at trække Padderokkes Stængler over ved Leddene, idet der ved hvert Træk lyder et lille Smeld eller Knæk; det sønderjyske Navn »Knipsstraa« *[knæpstro(j)]*[221] skyldes tydeligt nok denne Leg, mens en Række andre, saaledes »Knækker« (Vends., Mors (1811ff.)[222]), »Knækkegræs« (1769ff.)[223], »Knækstraa« (Kneg-) (Sdj.) og de nordsjællandske »Knækkert(er)«, »Grene-«, »Purre-« eller »Stejleknækker«[224] ligesaavel kan have Relation til Plantens skrøbelige sterile Skud.

Endelig morer Drengene sig med at kaste Haandfulde af de olierige Hestekastanie-Frø i Baal eller Kakkelovn, hvor de brister i Varmen under høje Knald[225].

h. Lydinstrumenter.

Med denne Legtype er vi naaet til Udtryk for Barnets højeste kunstneriske Stræben. Der er dog ifølge Sagens Natur ikke Tale om større Færdighed og kun sjældent om virkelig metodisk Opøvelse til melodiøse Ydelser i gængs Forstand – Børnenes primitive Tonekunst er først og fremmest karakteriseret af stærke og skraldende Lyde, og nærværende Gruppe kunde derfor i og for sig ligesaavel betegnes med 'Støjinstrumenter'. Den hører til dem, der tæller de fleste Udøvere, navnlig blandt Drenge.

Uden Tildannen af nogen Art tjener et Par Planter som de mindre Børns »R a n g l e«: de morer sig med at ryste Skjallers modne Kapsler, saa Frøene og de stive Bægre rasler (sml. S 22.); en Del folkelige (især jyske) Plantenavne hentyder til denne Lyd: »Rassel« (1688ff.)[98], Rasleblomst (Sdj.); »Skralde«, »Skratte« o.lign.[98], »Skrad«[226], »Skraa«[227] og »Skradekorn«[227], »Skraad«[228], »Skranglegræs« (1775)[229], »Skrallehans« (Als)[230] o.fl.a.; det botanisk knæsatte Slægtsnavn Skjaller (1796ff.) er antagelig en Fordrejelse af et 'Skralde'-Navn. Modne Valmuekapsler rystes, saa Frøene rasler, eller svinges rundt, indtil de er drysset ud af Strøhullerne foroven.

Ved Gaasens Slagtning blev dens Luftrør tørret og der anbragtes Ærter, Hagl eller Smaasten deri, Rørets Ender føjedes sammen og der var dannet en »Skraddel«, »Skralde«, »Skrarrel« eller »Skraldebasse«, »Skraad«, »Skringle« (alle S.Jyll.)[231], »Gaaseskraldre« (Falst.)[232], »Skræne« (S.Sj.)[232], »Gaaseralle« (Fyn, Jyll.)[233] til Smaabørnene; Instrumentet blev ogsaa brugt til at vinde Garn paa.

I Kystegne holder Børnene Bændeltangs lange Bladstrenge udspilet mod Vinden – de toner da som et »Orgel« eller »Violiner« med Sordin, eftersom de gøres lange eller korte (Sj.[234], Fyn[94]).

Et meget primitivt *Blæseinstrument* – en »Piber« *[piver]* – faas af et afplukket Bladskud af Tagrør, der oprulles og befries for de indeni liggende Bladspiraler; naar der blæses kraftigt i den afbrækkede Ende, fremkommer en pibende Lyd (N.Sj.). Hos E. Viborg (1793) og Hornemann (1806)[235] er anført Navnet »Pibegræs« til Sand-Hanekro, hvilket dog maa være overført fra norsk, idet der ikke her fra Landet foreligger Underretning om den i vore nordiske Nabolande (incl. Finland) saa yndede Børnepraksis at pibe eller fløjte i disse og andre afplukkede Læbeblomster[236].

En skinger, vibrerende Lyd opstaar, naar der blæses kraftigt mod Kanten paa et Græsblad, der holdes udspilet mellem to sammenlagte Tommelfingre; Lyden forstærkes af Hulheden i de to samholdte Hænder. Eller et Bøgeblad lægges foran Munden saaledes, at dets øverste Kant bøjer lidt fremefter mod Overlæben. Idet Luften hurtigt presses ud over denne Bladkant, frembringes en brægende eller hylende Lyd, der kan varieres og endog sammensættes til »Melodier«[237a]; Jægerne benytter samme Metoder under Bladning for Raavildt[237b].

Efter at Bladkødet med en Negl er skrabet af den ene Halvdel af et Porrebladstykke, saa den under Bladpladen liggende tynde Hinde er blottet, lægges dette ind paa Tungen og trykkes op mod Ganen med Hindestykket vendt mod Mundaabningen; naar Luften stødes ud mellem Blad og Tunge, høres en skarp, hvislende Tone[238].

En noget tilsvarende Teknik benyttes i dette Instrument: Paa et Stængelstykke af Tagrør, der i den ene Ende er lukket af et Led, fjernes den haarde Skal saa forsigtigt, at den underliggende meget tynde Hinde ikke beskadiges; denne Membran ridses nu ganske lidt paa langs og Munden anbringes tæt ved Aabningen – og naar Stemmebaandet sættes i Svingninger, opstaar der en vibrerende Lyd som fra Papiret paa en Redekam (Fyn)[238]. I Jylland synes et tilsvarende Instrument, en »Nynnefløjte« eller »Skræbe«, at være dannet af samme Plantes huldelte Rodstok *(Nynne)*; Feilberg oplyser, at Hyrdedrengene nynnede ind i Hulheden[239] og Karen Thuborg meddeler fra Harboøre[25], at der blev lavet et Toneinstrument af en vandret Jordstængel, kaldet *Hvistelrør* (sansynligvis af Tagrør) og at musikalske Børn kunde fløjte baade Vise- og Salmetoner derpaa.

Mere enkelt blæses der blot skraat mod Tagrørstænglens Hulhed paa samme Maade som mange Børn blæser (fløjter) i en Nøgle. Ved med Garn eller Staaltraad at sammenbinde en Række uens lange Stængelled faar mere musikalsk anlagte Børn et virkelig brugbart Instrument, hvorpaa de kan spille enkle Melodier[240].

Drengene anbringer den ene Halvdel af en Nøddeskal mellem tredie Led af Pege- og Langfinger og med Hulheden vendt mod Haandryggen, Næven knyttes og der opstaar da en Spalteaabning mellem Fingrene ind til Nøddeskallen; naar Munden sættes til Knoen og en kraftig Luftstrøm ledes med Overlæben mod Hulheden, opstaar en høj Fløjtelyd[238].

En »Skralde« eller »Rugfløjte« (N.Jyll.)[21] bestaar af et af Bladskeden optrukket

Kornstraa; et ca. 4 cm langt Stykke af dets nedre sprøde Del afbides, dets ene Ende klemmes (spaltes) mellem et Par Fingre – eller der knibes med Neglene en lille Spaltetunge i et af et Led lukket Stængelstykke – og naar der blæses i den ene Ende, høres en brummende eller trompetagtig Lyd. Paa samme Vis behandles friske Blomsterskafter af Mælkebøtte[17, 110], (se Rosenhoffs Strofe s. 16). Instrumentet kaldes da en »Skræmer« (Langel.), »Skriger« (V. Loll.). Naar Kurvblomsten bibeholdes og der med Neglene knibes en Række Lydhuller langs Stængelen, kan Barnet med Fingersætning opnaa Toner af forskellig Højde. Endelig kan en Slags Fløjte eller Skralde være lavet af et Straa med et Indsnit bag et Led.

Hermed naar vi til de egentlige Drenge-Fløjter, hvortil adskillige Plantearter leverer Materialet.

En temmelig svær Stængel af Vild-Kørvel (i mange Egne fejlagtigt kaldt *Skarntyde*) afskæres nedenfor et Led og der snittes en Fure paa langs ind til Hulheden, Røret bøjes derpaa saa meget til den modsatte Side, at Spalten netop aabner sig, og naar der saa blæses ind i den ene Stængelende, virker Furens indre Rande som Stemmelæber og der opstaar en ret klar fløjtende eller trompetlignende Lyd[110]. Instrumentet har forskellige Navne i de enkelte Landsdele, saaledes »Flæber«[216], »Kørrels-« eller »Skærkyerspipper« (Falst.)[241], »Skallentyr« (M. Sj.)[242]; »Hvisselpibe«, »Hwistlpiver« (Jyll.)[243], »Skræmmer« (Langel.)[244] eller »Tyskefløjter« (V. Loll.). Paa Fyn og i Salling stak Drengene en Pind ned i Mundstykket og fik paa den Maade en Slags Skalmeje[206, 243]. Selve Planten er paa Sjælland blevet kaldt »Fløjtestængel«, »Fløjteurt«, »Tudestængel« og »Hundetude«, paa Sejrø »Skarrentude«[245], og da Tyde (-planter) (<nt. *tute*, *tüte* = Pibe, Fløjte jnf. nt. *schernfleit*, – *tüt* om Plante og Fløjte) i de østnordiske Dialekter betegner Umbelliferæ med lange hule Stængler, der egner sig til Fløjteskæring (Feilb. JO III, 903 anfører: tyde *[tyj]*, hule Planterødder, vel sagtens mest af Tagrør (Mors)), ligger det nær at antage, at Suffix'et i Navnet Skarntyde (Thott 1450 har *skarntiøde*) skyldes denne Børneleg. Iøvrigt har Kørvelfløjten navnlig været et Hyrdeinstrument, saaledes som Aakjær ogsaa nævner det i »Heimdals Vandringer (1924, S. 39):

Bag Diget der fløjtes i Skarntyderod,
og Hyrden slaar Takt med sin solbrændte Fod.

Naar Saftspændingen om Foraaret har løsnet Barken fra Træernes Grene (»Barken kan gaa«), skærer de fleste Drenge paa Landet sig en Fløjte, saaledes som Sophus Claussen udtrykker det i Digtsamlingen »Pilefløjter« (1899, S. 35):

Solen føles usynlig blid,
det er Pilefløjternes Tid:
bagved hvert Gærde paa en Sten
sidder en Dreng og skærer sig en.

Foruden en Pilegren (paa Fyn skulde det helst være Rødpil)[206] bruger Drengene ogsaa andre Træers Grene; i Midtsjælland er »Rønmaj« saaledes blevet foretrukket[246], paa Fyn er ogsaa brugt Syrén[200] og i Sønderjylland Hestekastanie[247].

Fløjten kan være tildannet paa forskellig Maade. Den almindeligste Form laves saaledes: Først skæres et Hak gennem Bark og Ved over Grenens skraat afskaarne Ende (Mundstykket) og derefter et ringformigt Barksnit ca. 10 cm herfra; saa slaar (banker) Drengen med Knivskaftet mod Barken, indtil den har løsnet sig og med et fast, drejende Tag med Haanden kan aftages. Førstnævnte Hak uddybes og der snittes en Luftkanal, idet Mundstykkets øvre Kant fjernes. Pinden fugtes med Spyt, Barkcylinderen paasættes – og Instrumentet er færdigt, i de enkelte Landsdele kaldt »Brøle« (Fyn)[206], »Pipper« (Falst.)[241], »Hvisselpibe« (Jyll.)[248], »Hvislepil« (Fyn)[249], »Blærre« eller »Luj« (Lur) (Jyll.)[250].

En »Tværfløjte« er skaaret af en længere Gren og har større Afstand mellem Blæse- og Lydhul; den indvendige Udskæring er som for den alm. Pilefløjtes Vedkommende, men Barken løsnes kun fra Blæsehullet til Grenens tyndere Ende og Fløjten blæses fra Siden. Undertiden fjernes Veddet og erstattes af en Træprop bagtil[251].

Naar det indvendige Grenstykke er skaaret fri, saaledes at det kan bevæges frem og tilbage og derved ændre Tonehøjden, er der dannet en »Blokfløjte«[248] eller »Basun« (Guldborg F.); paa en »Nattergal«[252] er der i Fløjtens Lydhul anbragt en lille kugle-rund Kirsebærsten, Ært, en Hyldemarvskugle[249] eller lidt Vand, saa der opstaar en trillende eller klukkende Tone.

Endelig har en »Dobbeltfløjte«[248] eller »Dobbelt Bomfløjte«[249] to Lydhuller, – et i hver Side af et midtstillet Blæsehul; naar de to Hak har ulige stor Udskæring, opnaas en tvetonende Fløjten.

Af selve Barkrøret dannes »Skræler« (Midtsj.)[242] eller »Skræmer« (Jyll.)[253]; naar det skrabes tyndt i den ene Ende og der blæses i den anden vibrerer den tynde Bark og sætter Luften i Svingninger. En yderligere Udformning af dette Instrument er »Skalmejen«. Paa en alenlang, tyk Pilegren skæres et spiralsnoet Barksnit, den lange Barkstrimmel aftages, snos atter kræmmerhusformig sammen og fasthæftes med Torne til et kortere, tragtdannet Rør, en »Brumlebasse« (Taasinge)[253]. Et tyndt Barkrør af førstnævnte Type indsættes i Tragtspidsen og der fremkommer af en stærk Luftstrøm en brummende eller skrattende, af Hulheden forstærket Tone (Jyllands Hyrdebørn[254]; Fyn[255]). Barken kunde ogsaa være taget fra en Askegren[256]. I Ø.Jylland dannede Hyrderne en Skalmeje af en flækket, udhulet og atter sammenbundet Hyldepind, forsynet med et vibrerende Mundstykke[254].

Ogsaa Hyldens Grene er blevet brugt til Fløjteskæring, saaledes som det ofte nævnes i Litteraturen, navnlig i 1800-Tallets sidste Halvdel. Ingemann nævner i »Landsbybørnene« (1852) en Person med en Hyldefløjte, og ved Hyldebusken over Moderens Grav lader Oehlenschläger sin Aladdin (1805) synge[257]:

Er ej Hjærtet haardt som Sten,
Mærk min Idræt Moder kjære!
Her af denne Hyldegren
Vil jeg dig en Fløjte skjære.

Ogsaa senere forekommer Instrumentet i dansk Poesi, saaledes i Holger Rasmussens Digtsamling »I Eftersommeren« (1918, S. 75) men i Nutiden er Hyldefløjten kun sjældent brugt.

Et Strengeinstrument fremstilles af en halv Valnød-Skal, der i Randen forsynes med smaa Stifter til Udspænding af Sytraad eller Elastik[94].

Som Gnidestok i Nytaarsaftenens forhen saa yndede »Rumlepotte«, (»Buddipotte«, »Guffepotte«, »Gubbepotte«, »So-Tromme«) valgte Drengene fortrinsvis en Tagrørstængel[258].

i. Remselege (excl. Orakler).

Børnenes Trang til at digte Rim og Remser af helt eller tilsyneladende meningsløst Indhold er velkendt. I Forbindelse med florale Objekter er saadanne dog ret sparsomt repræsenteret herhjemme sammenlignet med Udlandet (jnf. S. 58 f.).

Forskellige Plantearter med blaa Blomster i Kurv eller Hoved – saaledes Blaahat, Blaamunke, Djævelsbid og Kornblomst – er af jyske Børn blevet behandlet paa en særlig Maade. Mens Stilken fastklemmes i en knyttet Haand, drejes Blomstersamlingen nogle Gange rundt; Elasticiteten i Stilken vil da dreje denne tilbage igen uden at Fingrene bevæges, og herunder fremsiges forskellige Remser med en personificerende Navnegivning af Blomsten; med Blaahat: »Blaamand, Blaamand, vend dig om!« (Thy), »Baadsmand, bitte Baadsmand – kør rundtenom!« eller »Gammel Mand, kør rundtenom!« (Thy, Himmerl., Salling o.a.St.)[259], »Blaamand, Blaamand – rend runden omkring, saa skal du faa en Guldring!« (Jyll.)[260], »Wolle, Wolle – vend dig om og se din Oldemor kommer!« eller »Wolle, Wolle – vend dig om og se en Fugl der flyver!«[261]; med Blaamunke: »Wolle, Wolle, vend dig om og hør Folket synger!« eller »Wolle, Wolle, vend dig om og se, hvordan Solen drejer!«[262], (jnf. Navnene »Blaa Woll'« (Blaamunke) og »Wolle-vend-dig-om« (Djævelsbid og Due-Skabiose), der er noteret i Sønderjylland)[263]; med Kornblomst: »Blaamand, Blaamand – vend dig omkring, saa skal du faa en (eller min) Guldring!« eller »Blaamand, Blaamand – drej rundten om!« (Vends.)[260, 264].

Idet Børnene rækker Syrénblomster mod hinanden, siger de spørgende:

Vil du ha' en Serin (el. Syrin) –
det er bare for Grin!

(Midtsj.[106], Fyn[94]), og naar de beder hinanden om en Frugt: [265a]

Giv mig et Ævle
til at lægge i min Støvle;
giv mig en Pære
til at lægge paa min Hære;
giv mig en Blomme
til at putte i min Lomme!

Medens der i vore Nabolande er noteret et stort Antal meget varierende Remser i Forbindelse med Fløjteskærerens Løsbanken af Barken – de saakaldte Bastløserim – foreligger der kun Underretning om et Par saadanne fra Danmark: [265b]

Banke, banke Hvisselpibe,
i Fjor [eller: i Gaar] gik du i Stykker,
i Aar [i Dag] skal du holde. (Fyn)[250].

Banke, banke Hvislepil (Hvisselpibe),
banke, banke Fløjte. (Fyn[249], Jyll.[253]).

j. Orakellege.

Antallet af Plantearter, der benyttes indenfor denne Legtype, er ikke stort; til Gengæld nyder de faa stor Popularitet blandt de allerfleste Børn, – ja flere af de nedennævnte Blomsterorakler konsulteres ogsaa af unge Piger og Mænd. Da Flertallet af de Spørgsmaal, der rettes til Orakelplanterne, er af social eller erotisk Art, benytter Digterne ofte dette landlige Sujet, men dog hyppigst i Forbindelse med Ungdommens Forelskelse, sjældnere under Skildring af Børnenes Tidsfordriv[266].

Botanomantiken adskiller sig paa et væsentligt Punkt fra de fleste af de Spaadomskunster og Varsler, som Mennesket gennem skiftende Tider har forbundet med f. Eks. visse Dyrs eller Himmellegemers Opførsel. Medens disse sidste Praktika har deres Basis i en Besjæling af Objekterne, er Grundlaget for de florale Orakler mere Ritus end Tro. For Børnenes Vedkommende gælder det, at Orakelsøgningen nok saa meget er inspireret af den gensidige Drillelyst eller blot er Udslag af Spøg og Skæmt. Heraf maa man dog ikke slutte, at Barnets Sjæl ikke er med i Legen; naar det raadvilde Barn saavel som den forelskede Ungmø spørger Blomsten til Raads i Enrum, er der egentlig ikke længere Tale om Leg, men snarere om en »rituel« Handling. Ganske vist tager man det ikke saa nøje – svarer Orakelsvaret ikke til Forventningerne, kasseres det omgaaende og en ny Blomst udspørges, indtil et tilfredsstillende Resultat er opnaaet – men som allerede Walther von der Vogelweide for 750 Aar siden paapeger (se S. 60): *dâ hoeret ouch geloube zuo.*

I Betragtning af den store Søgning, som vore Orakelplanter har, er det paafaldende, saa faa puerile Navne de er blevet tillagt. Sønderdelingen af f. Eks. Stormhat eller Hjerteblomst, der praktiseres sjældnere, har derimod affødt en Rigdom af Betegnelser. Sprogligt nydannende Børns Fantasi inspireres aabenbart mere af det figurlige i Blomsterbygningen end af den blotte mantiske Handling.

En almindelig Børneleg er at holde en Blomst af Ranunkel (»Smørblomst«) op mod en Kammerats Hage og spørge: »Kan du lide Smør?« eller (tidligere): »Har du god Smørlykke (= Held med Kærning)?« Af det stærkere eller svagere gule Genskær paa Huden slutter de sig da til Svaret[267]. Thøger Larsen nævner Legen i Indledningen til Udvalgte Digte (1938): »... af Marker og Enge sprang gule Blomster frem i store Hobe. De stod og svajede som en nyvaagnet Verdens stumme Kærlig-

hedserklæringer til Solen. Drenge og Piger kravlede rundt mellem dem og plukkede dem, holdt dem op, saa de kastede et Drømmeskær paa Skyggerne i deres Ansigter«, og Valdemar Rørdam digtede herom: [268]

... glade Børn har i tusend Aar skyndt
sig for at finde den Vold eller Banke,
som først blev klædt med Grønt af min blanke
mørkbladede lave jordbundne Ranke;
for dem er min Guldblomst mer end klingende Mønt.
De gætter min skjulte Kraft;
og mangen Pige og Dreng
har sidenefter, graanet og streng,
husket den Foraarsfryd, de har haft
hos mig, ved at se – paa en snavset Hage –
mit Guldskær spejle de gamle Dage,
som det er haabløst at ønske tilbage
med barnlig Kærligheds friske Sødme og Saft.

Et andet og mere distinkt Orakel konsulteres paa følgende Maade: Fire Græsstraa holdes i en lukket Haand saaledes, at de frie Ender rager frem foroven og forneden. Disse Ender skal en Kammerat nu forsøge at sammenbinde to og to paa en saadan Maade, at der – naar Haanden aabnes – er dannet en sammenhængende Krans; i saa Fald gaar et (Kærligheds-) Ønske i Opfyldelse. Eller fem lange Græsstraa bøjes sammen paa Midten og holdes i en knyttet Haand med de frie Ender ragende ud foroven, hvorefter Hjælperen forsøger at sammenknytte dem to og to som ovenfor beskrevet. Legen kaldes eller er blevet kaldt at binde »Ønskeknuder«[269], »Kærlighedsknuder«[270], »Lykkens Krans«[271] eller »Lykkekranse« (Fyn)[272]. Men ogsaa andre Betegnelser maa have været brugt. I Tragedien »Ridderløftet« lader Ingemann Gisela sige til sin Elskede[273]:

Vi skal aldrig mere sidde sammen
Og knytte Hjertestraa i Krands, som før,
Og spørge Himlen, om vort stille Haab
Engang opfyldes skal...

hvortil han svarer:

Kom, sæt dig i det Grønne!
Og lad os knytte Straa!
Kan til en Ring vi binde
De Straa i fremmed Haand,
Vi Glædens Krands skal finde
I Haabets grønne Baand.

Jyske Hyrdebørn bandt »Ønske-« eller »Lykkeringe« paa samme Maade, men brugte Sivstængler[274]. Iøvrigt synes Legen at have været kendt over hele Landet og navnlig blandt Piger, hvilket ogsaa gælder de fleste andre Orakellege.

I ældre Tid, da det blev betragtet som særlig fornemt jo højere Brudesengens Pude- og Dyneopredning var, tog Pigebørnene en fugtig Æblekærne, pressede den mellem Tommel- og Pegefinger og spurgte: »Hvor høj vil du have din Brudeseng?« »Saa høj som Vorherre vil unde mig den!« Kærnen smuttede bort fra Fingrene og af dens højere eller lavere Flugt sluttede de sig til Svaret[275]. Eller der blev spurgt: »Æwild, Pær, Plomm / hvorfra ska mi Kjærrest komm?« – den smuttede Kærnes Retning angav da Bostedets Beliggenhed (Sdj.[276]; ogsaa kendt i V.Sj.[277]).

Ved at »trække Straa«, »trække Fissenstraa«, hvoraf det ene er kortere end de øvrige eller markeret af et Led (»Knæstraa«), afgør Børnene tit forskellige Tvivlspørgsmaal[278].

De resterende florale Orakler er baseret paa en Optællen af en Plantes eller Blomsts Detailler, oftest i Forbindelse med en Remse, der i mange Tilfælde opviser Allitterationer.

Hos Vejbred er det fortrinsvis Bladene, der benyttes. En Bladstilk afrives og de udragende Trævler (Karstrenge) tælles; deres Antal betegner de resterende Leveaar (!) (N.V.Fyn), hvormange Kærester man vil faa, inden den rette dukker op (Fyn,Sdj.) eller hvormange Kærester den orakelsøgende (eller en Kammerat) i Øjeblikket har (smst.). Om disse »Kæresteblade« (Horns H.) har Johs. Boolsen en Ritornel[279]:

Træk kun, hvis din Samvittighed er ren.
Jeg trækker for mig selv; nu, spaa mig, Vejbred!
– Jeg vidste det – selvfølgelig kun een!

Dette Elskovsorakel komplicerer Børnene paa forskellig Maade. De udragende Trævler paa et overtrukket Blad af Stor Vejbred kan saaledes betegne det Antal Børn, Pigen engang vil faa[280], og ved forsigtig at trække disse Ribber op gennem Bladpladen afgøres nu, hvormange af dem der er levedygtige ved Fødselen – nemlig saamange som Antallet af Trævler, der uden at briste kan trækkes helt ud til Bladets Spids; men det er sørgeligt mange, der omkommer som Aborter paa Halvvejen, fordi de smaa Fingre trækker for ivrigt eller hurtigt eller Ribben er for spinkel, saa den brister[281]. Paa Fejø betegner de tilendeførte Bladribber Antal Kærester. – Eller to Børn holder i hver sin Ende af en Bladstilk og trækker den over – den Part, der faar flest Trævler ved Brudstedet, faar et samtidig gjort Ønske opfyldt (Ø.Sj.). Paa Fyn betegner Antallet desuden, hvormange Aar der vil hengaa inden Ønskets Opfyldelse. Lollandske Børn afgnider med et hurtigt Tag et modent Aks af Stor Vejbred – de tilbageblevne Frø betegner da det Antal Kærester, som Spørgeren i Øjeblikket har.

Ogsaa Padderokke bruges som Orakelplante, idet Stængelleddene afrives et for et fra Toppen og nedefter samtidig med at en Remse fremsiges: »Ja / nej / ja / nej osv.« – sidste Led giver da Svar paa et tænkt Ønskes mulige Opfyldelse.

Rajgræs er i Nordsjælland blevet kaldt »Lykkegræs«, fordi man ved at afplukke dets Smaaaks og samtidig fremsige en Remse har anstillet et Kærestevarsel. For Pigernes Vedkommende er Remsen »Klokker / Købmand / Skrædder / Sømand / fattig Mand / rig Mand / Stodder / Soldat«. – Drengene siger: »Fattig Enke / rig

Enke / fattig Pige / rig Pige / Syerske / Væverske / Tjenestepige / væn Mø«. Det Led af Remsen, der falder paa sidst afplukkede Smaaaks, betegner Skæbnesvaret[282].

Ingen af de hidtil nævnte Planter er dog blevet flittigere brugt som Orakelgiver end den hvide Okseøje (»Marguerit«, »Præstekrave«), der fortjener Prædikatet »den klassiske Orakelblomst« forsaavidt som næppe noget Slægtleds Børn i den nyere Tid ikke har afplukket dens »Kronblade« et for et under Fremsigelse af en Remse, hvis sidste Blad og Led angiver Skæbnesvaret paa et Tvivlsspørgsmall af (hyppigst) social eller erotisk Art[266]. I mindre Udstrækning er lignende Kurvblomster som Gaaseurt, Kamille og Tusindfryd brugt, dog vistnok kun, naar den førstnævnte ikke er ved Haanden. En Del af de Spaadomsremser, der knytter sig hertil, har ogsaa været anvendt i Forbindelse med Tællen paa Knapper eller Fingre, Kortoplægning, Udvælgen før Leg o.a.[283] (jnf. S. 59). Nogle faa Navne hentyder til denne saa almindelige Praksis: »Spaablomst« (Ø.Jyll.)[284], »Spaarose« (S.Fyn)[285], »Ønskeblomst« (N. Jyll.), »Elskovsblomst« (Sdj.[285]) og »A elsker dæj« (smst.).

De mange forskellige Remser kan man opdele i en Række Motivgrupper efter Tvivlspørgsmaalets Art:

α) Ja / Nej / Ja / Nej...; Skal / skal ikke / skal...; Jeg vil / jeg vil ikke...; er vistnok den almindeligst benyttede Form, naar en Afgørelse skal træffes.

β) Faar jeg den, jeg holder af?: Sker / sker ikke... (V.Sj.)[286].

γ) Navnene paa Drenge, som Pigen synes bedst om, fremsiges i samme Rækkefølge, mens de hvide Randkroner afplukkes)[287];

δ) Han (Hun, Jeg) elsker / han elsker ikke... (N.Jyll.)[21], Han elsker af Hjerte / med Smerte[286] / en lille bette Kons / slet ett (Sdj.)[288], Han elsker af Hjerte / med Smerte / overmaade / overdaade / et lille bete Kov / slæt it (Ø.Jyll.)[289], Han elsker / med Smerte / mit Hjerte / med Glæde (Fyn)[290], Han elsker / af Hjerte / med Smerte / overmaade / ganske hemmelig / en lille bitte / slet ikke[287], Han elsker / overmaade / Maade med / lidt nok / slet ikke (V.Loll.), Han elsker / af Hjerte / med Smerte / med Længsel / med Fryd / med Dyd (N.Jyll.)[21]; Æ har en Kjærest / han elsker mig / overmaade / overdaade / lille bitte Koen / slet et (Jyll. o.a. Landsdele)[290];

ε) Pigens Fremtidsstilling: Frue / Frøken / Mutter / Madam / Bedekone (Sdj.)[291], Frue / Frøken / Jomfru / Madam / Bondekone / Tiggerkælling (Jyll.)[292], Frue / Frøken / Madam / Kælling[292]; Giftes / lokkes (ɔ: faa uægte Børn) / gaa saadan (ɔ: forblive ugift)[293];

ζ) Ægtemandens sociale Stilling: Herremand / Bondemand / Stodder / Rakker... eller: Herremand / Æremand (ɔ: Rangs-, Embedsperson) / Ridder / Beskider (ɔ: Forfører) / Gaardmand / Husmand / Stodder (Jyll.)[294], Adelsmand / Bondemand / Doktor / Pastor // Konge / Kejser / Borgmester / Major // Skomager / Skrædder / Købmand / Sergent // Skraldemand / Natmand / Tyv / Spekulant (Kbh.)[295], Sneider / Borgmester / Affekåt / Major (Sdj.[291]), Edelmann / Betelmann / Doktor / Pastor / Schuster / Schneider / Burgmeister / Major (Kbh.)[270], Sdj.[296], Ejemand / Bejemand / Bukkemand / Rytter / Soldat / König / Kejser / Advokat (Sdj.)[288];

η) Hendes fremtidige Hjem: Slot / Gaard / Hus / Sted[287], Herregaard / Bonde-

gaard / Lejestue / Barakke (Jyll.)[294], Hus / Boelsted / Bondegaard / Herregaard[297], Slot / Herregaard / Bondegaard / Sted / Hus / Hytte / Hjem (Fyn)[298];

ϑ) Befordringsmidlet til Bryllupskirken: Karet / Fjedervogn / Møgvogn / Stukore (ɔ: Skubkærre) (Jyll.[294]), Karet / Karos / Faeton / Fed'vugn / Mogvugn (Sdj.[291]);

ι) Forspandet til Kirken skal bestaa af: Et Par Hopper / et Par Stude / et Par Lopper / et Par Lus (Jyll.)[294],

κ) og hun skal være klædt i: Sammet / Silk / Atlask / Kattun / Polt (ɔ: Pjalter) (Sdj.)[291];

λ) Om et Kærlighedsforhold bestaar: Holder / holder ikke osv.; den Randkrone, som ved Afplukningen først gaar itu, angiver (regnet fra den først afplukkede) i Maaneder den Tid, vedkommende endnu vil elske Orakelspørgeren – gaar ingen af Randkronerne i Stykker, vil Kærligheden vare (N.Fyn). De iturevne Randkroner kan ogsaa markere det Antal Børn, man engang vil faa (Fyn)[298].

Undertiden sammenkædes Remserne til en hel Spørgeserie, f.Eks. dannet af ζ), η), ϑ) og ι) – og intet er da mere beskæmmende for den lille Pige, hvis Oraklet spaar hende at skulle giftes med en Skraldemand, bo i en Barak og køre til Bryllup i en Møgvogn forspændt et Par Lopper! I saa Fald kasseres Blomsternes Svar omgaaende og nye udspørges, indtil hun er tilfreds.

Mindst lige saa ofte tjener Mælkebøttens fine sølvskinnende Kugle af Frøfnug som Børnenes Orakelgiver. »Hvor var vi Børn lykkelige«, fortæller Sofus Franck[299], »da Mælkebøtteguldet, de Guldterninger, Guderne glemte i Græsset, var vor eneste Rigdom, og de graahvide, dunede Bolde, der skinnede som Sølvkugler i Aftenlyset, fyldte os med Forhaabninger om nyt Tøj, hvis vi kunde blæse Frugterne af i eet Pust«. Det er den Børneleg med Planter, vi litterært kan følge længst tilbage, der oftest er blevet brugt som digterisk Sujet og som endog er blevet foreviget paa Plakater og Frimærker.

Allerede hos Simon Paulli (1648)[300] læser vi, at Blomsterne »blifue til en trind Føn oc Vld / huilcken letteligen kand afblæsis / oc derfor pleye Børnene / naar de indbyrdis læge med hin anden / eller deris jefnlige / at tage denne samme Vrt / oc blæse hinanden udi Ansictet eller Øynene med bemelte Føn / der med at forsøge / hou aff dennem skal blifue ældst / item huo sin Mødom hafuer; thi de som paa engang eller med it pust kand afpuste den gandske Føn reent aff / de holdis for at blifue ældre end de som to gange der til skal blæse: Ja de end oc fram for disse holdis for at hafue sin Mødom / oc anden saadan Børne-snack hafue de her om«. Ingen af de her nævnte Orakler anstilles vistnok af Nutidens Børn.

I Eventyret »Der er Forskjel« (1851) fortæller H.C.Andersen i en yndefuld Skildring af Børnenes Leg, at »de største Børn toge forsigtig den afblomstrede Urt, Stilken, der bar den fnugartede, sammensatte Frøkrone, denne løse, luftige Uldblomst, der er et heelt lille Konststykke, som af de fineste Fjer, Fnug eller Dun; de holdt den ved Munden for i eet Pust at afblæse den heelt; Den, der kunde det fik nye Klæder før Aaret var omme, havde Bedstemoder sagt. Den foragtede Blomst var en heel Prophet ved denne Lejlighed«. Paa samme Maade spørger Børnene sta-

digvæk, om de faar nyt Tøj (ny Kjole) inden længe – undertiden føjes en Termin til: til Maj, til Jul etc.[301] og maaske kaldes Fnuggene af samme Grund »Skræddere« og »Skrædderfrø«[302].

En almindelig Opfattelse blandt Børn er, at det bringer Lykke eller et Ønske gaar i Opfyldelse, hvis man kan fjerne alle Fnuggene med eet (eller tre) Pust, saaledes som Claudius Rosenhoff omtaler det (1835) i et større Digt om »Fandens-Mælkebøtte«[303]:

Som Yngling jeg Dig og en Tanke skylder;
Din visne Krone tidt jeg blæste ud –
»Tre Gange kun!« – det er Oraklets Bud;
Thi ellers Skæbnen Ønsket ei opfylder.
Jeg ønsket har formeget – thi jeg blæste
Vel fire Gange, men Du holdt for fast;
Dog ikke feilt i Fremtidsbog jeg læste:
Mit Ønske alt i Blomstertiden brast.

Adskillige senere Digtere har brugt dette Sujet, bl.a. Peter Alsted[304]:

Naar Solen har drukket den sidste Dugg –
og ikke Du ryster paa Haanden,
men løfter den let og tyst mod Din Mund,
imedens Du drager Aanden
og samler Din Kraft i et eneste Pust
– et eneste, derom gælder det just,
saa intet Fnug bli'r tilbage –
og ønsker da, hvad helst Du attraar,
da opfyldes Ønsket, maaske i Aar,
maaske i de kommende Dage...

og at det hyppigst er Elskovsvarsler, der anstilles, kommer ogsaa til Udtryk hos Lauritz Larsen[305] og Thorkil Barfod[306]:

Store Tøse med solblegt Haar
ad Grøfterne Blomster sanker,
og Mælkebøtternes Frøfnug spaar
de vaagnende Kærestetanker...

– Og sig du mig, ung Ilse,
hvifor du gaar i Dugg
og plukker Mælkebøtter
og blæser deres Fnugg?

Jo, derfor vil jeg plukke
de Mælkebøtter smaa
og blæse deres Skrædderfrø
om jeg en Mand kan faa!

Og kan jeg i et enkelt Pust
hvert Fnugg faa bort fra Stilken,
saa faar jeg mig en Mand i Aar –
– jeg siger ikke hvilken!

I Jylland siger Børnene, at hvis alle Fnug flyver af efter eet Pust, er Barnekæresten tro[307], eller man bliver forlovet(!) inden Aarets Udgang[308]; det kan ogsaa betyde, at man snart kommer til Marked eller anden Lystighed[309].

Det Antal Pust, der er nødvendig, før alle Fnug er borte, betegner desuden Antal Aar før ens Forlovelse[308], og de jyske Hyrdedrenge paastod, at hvis det ikke lykkedes at blæse hele Fnugkuglen af paa eengang, vilde Køerne bisse inden Aften[310].

De tiloversblevne Fnug efter et (eller tre) Pust – paa Fyn efter at Frugtstanden er rystet een Gang[311] – betegner almindeligvis det Antal Kærester, man selv eller ens Kammerat har (faar)[312], hvormange Aar der er til Bryllup'et (S.Fyn) eller hvormange Børn man kan vente at faa engang[308] – blandt Hyrdebørn desuden ogsaa Klokkeslettet(!)[313] eller Leveaar, idet der sættes et 0 efter den evt. Fnugrest (V.Jyll.).

Undertiden blæser Børnene midt ned i Dunboblen – Kæresten vil da engang komme fra den Side, hvor de tiloversblevne Fnug sidder eller hvor de afblæste Fnug flyver hen (Jyll.[21, 314]). I dette Tilfælde kan den lille Pige eller Dreng dog maaske nok selv række Oraklet en hjælpende Haand, saa Svaret falder gunstigt ud. Eller Frugterne blæses eller slaas mod et andet Barns Tøj; saa mange Fnug der hæfter ved, saa mange Kærester har vedkommende (N.Sj.[15], Fyn[94]). Et lignende Kærestevarsel har Ungdommen i Høsttiden anstillet med fasthæftende Havrekærner[315].

De ovennævnte Orakler foretages ogsaa, omend sjældnere med Fnugbolden paa Gedeskæg; begge Planters dunede Frø kalder Drengene ofte »Faldskærme« og morer sig med at blæse dem af og se dem svæve bort over Marker og Tage.

k. Overtro og fejlagtige Opfattelser.

Medens det overtroiske Moment enten slet ikke eller kun undtagelsesvis er repræsenteret i Orakellegene, lever der paa Børnemunde en Del »overtroiske« Talemaader og Forestillinger, som de Smaa enten selv har fundet paa eller er blevet dem fortalt af de Voksne; i sidste Fald drejer det sig da sædvanligvis om Tabu regler. Kun i ganske faa Tilfælde synes ældre Tids Trosforestillinger i Forbindelse med Planteverdenen at være bevaret i Børnenes særlige Regler.

Blandt fynske Børn – og maaske ogsaa andetsteds – hersker den Tro, at »Nælderne brænder ikke, hvis man holder Vejret, mens de berøres« – en Forsikring, som de større og bedrevidende Børn bruger for at faa en Kammerat til i dobbelt Forstand at brænde sig[94].

Det er en yndet Sport at trykke paa modne (brune) Støvbolde, saa det gulligsorte Sporestøv pulser ud[316]; undertiden rettes Frugtlegemets Udstødninger mod en Kammerat – men i de fleste Egne advarer Børnene dog hinanden mod at gøre det, thi

»man bliver blind, hvis Støvet kommer i Øjnene«[317], hvorfor Svampen ogsaa er blevet kaldt »Blindesvamp« (S.Jyll., Ærø)[16], »Blinderøg«[318].

De større Børn (eller Forældrene) advarer de mindreaarige mod at lege med Kællingetand, »saa faar I Tandpine!« (Ø.Jyll.)[180], eller med Mælkebøtter – »saa faar I Lopper og Lus[319] eller Fnat!« jnf. gængse Folkenavne til denne Plante som »Loppeurt« (-rose, -blomst), »Luseblomst« og »Fnatblomst«[320], der dog maaske i første Instans skyldes Tilstedeværelsen af en Mængde smaa sorte Biller i Kurvblomsterne og en folkemedicinsk Anvendelse af Mælkesaften mod Fnat. Børnene advarer ogsaa hinanden mod at sutte paa Stænglerne, fordi »Saften er giftig« (sml. Rosenhoff i cit. Strofe S. 16). – Ligesaa er det blandt de fleste Børn en uskreven Lov, at plettede og »lodne« (svampangrebne) Stikkelsbær ikke maa spises, for »saa faar vi Fnat (Vends.)[264], Kræft (Møn) eller Lus i Maven (Loll.)!« Sidstnævnte Smaadyr mener de ogsaa at kunne paadrage sig ved at spise »Lusebær« – d.v.s. Hyben eller Benved-Frugter[321]. Ældre Folk fortæller, at de som Børn blev paalagt at knibe Spidsen af Bøgenødderne inden de spiste dem – ellers fik de Hovedpine[138], og at de ikke maatte lugte til en Stedmoderblomst, thi saa fik den en Stedmoder (Fyn)[322a].

Naar det ikke vilde lykkes Hyrdedrengen at udfylde Rammen af et Græsstraa med en Spythinde (se S. 23), vilde han faa Skænd af sin Mor, hvis han kom for sent hjem. (Jyll.)[322b].

Af Husraad, der tilsyneladende navnlig anbefales blandt legende Børn, kan nævnes, at Mælkebøttens Saft smøres paa Vorter (alm.)[323] og ligeledes Mælkesaften af overtrukne Stængler af Vortemælk. Den første Stedmoderblomst, Børnene fandt om Foraaret, skulde de spise, saa fik de ikke Halssyge det Aar (Jyll.)[21, 324]. Og en gammel Overtro, som Børnene sørgede for blev overholdt, dikterede, at hele Husstanden hvert Aars Langfredag- eller Paaskemorgen skulde spise et Æble paa fastende Hjerte – det værnede mod Tandpine, Kolden og andre Sygdomme i det kommende Aar[325].

Paa Anholt knælede Drengene ærbødigt for den hellige Hyld og bad om Lov til at skære af dens Grene til Legetøj, idet de føjede til: »for det er nødvendigt«[326].

Intet Barn gaar forbi et Firkløver uden at plukke det firdelte Blad for maaske siden at presse det og lægge det i en Skolebog som Mærke[327]; H.P.Hansen fortæller, at »det var en hel Sport blandt Hyrdedrengene at finde en Smærfir... det var der Lykke ved«[328] og et Ønske, som gøres samtidig med Fundet, vil gaa i Opfyldelse (alm.). Finder Barnet en Syrén-Blomst med flere eller færre Kronflige end det sædvanlige Antal (4), puttes den ind paa det nøgne Bryst og tænkes nu at kunne skaffe Bæreren et Ønske opfyldt; det tilfældige Fund alene kan ogsaa betyde Lykke. (Møn[329], S.Slesv.[330], Kbh.[331], Loll.).

1. Gætteri, Spil.

I Midtjylland havde Hyrdedrengene (i 1840'erne) megen Fornøjelse af en Leg, som de kaldte *Skurfæmten*. Der blev skaaret femten Indsnit (Skurer) i Kylekæppen (se

S. 30) plus endnu fem lidt større, der kaldtes *Kallot'er* (= Kalve-fæces); uden at se Kæppen skulde en Dreng af Modpartens Fingersætning slutte sig til, naar Skurfæmten (eller et Kors mellem de to Skurerækker) blev passeret og da raabe *Æendskur* – naaede han det ikke, skulde han æde lige saa mange *Kallot'er*, som der var passeret inden Stopraabet[332]!

En anden Straf – naar Drengene »kastede Kniv« – bestod i, at den tabende skulde »have Græs«, d.v.s. han maatte gabe saa højt som muligt og forsøge at skærme sin Mund med Knivsbladet, indtil Kammeraterne med et rask Tag fyldte hans Gab med en Haandfuld smaatskaaret Græs (Jyll.)[333].

Haslens Nødder var i ældre Tid mere end nu benyttet som Spilleobjekt ved Julebordets Kortspil og Børnenes Gættelege[334]; efterhaanden gik man over til at bruge Pebernødder i Stedet.

Gættelegen i Juletiden og Skolen kunde bestaa i, at Modparten skulde gætte Antallet af Nødder i en lukket Haand, idet der blev spurgt: »Effen eller Ueffen?«[335]. Eller Barnet tog et Antal Hasselnødder eller Kirsebærsten i en lukket Haand og sagde til sin Medspiller: »Æ boer i Kaad« – der svares: »Æ boer i Hus«, den første spørger: »Gjæt, hvor mange der er i mit Hus!« og Forskellen mellem det gættede og det virkelige Antal maatte den anden Part saa aflevere. Der brugtes ogsaa en rimet Remse som: »Hjort tie, Haand vrie / gæt wo manne dæ æ i min Rie!«. Legen er blevet kaldt »Nødder-i-Hænde« og »Gjætmool« (Als; Jyll.)[336]. – I en tredie Gætteleg blev der lagt en Nød under en lukket Haands Finger, hvorefter Ejeren sagde: »Peg paa hvilken Bov!« (Als)[336] eller Ejeren indledte følgende Ordskifte: »Hjorte« – »Hund spre« – »Gæt, saa faar du mange!« (S.Jyll.[337], Legen kaldtes at *hjortes*) eller: »Min So gaar til Skovs!« – »Min gaar med!« – »Hvilket Træ ligger den under?« (Fyn, S.Jyll.)[338]; Modparten skulde saa udpege den Finger, hvorunder Nødden laa skjult – gættede man rigtigt, blev Nødden afleveret og man havde Udspillet, i modsat Fald skulde en Nød afgives.

Naar Børnene »spiller Fip« eller »leger Mus«, har de en Nøddebunke liggende foran sig og lægger heraf en Nød paa Bordets Midte. En af Deltagerne vender sig bort, og de øvrige udpeger nu stiltiende en af disse Nødder til »Fip«-en (Musen). Atter tilbagevendt skal førstnævnte nu forsøge at gætte sig til, hvilken Nød der er Fip (Mus); han tager nu Nød efter Nød i Haanden, og naar han kommer til den udvalgte, raaber de øvrige »Fip!« (Mus!) og der maa ikke tages flere af Bunken. Saa vælges ny Mand til at tage og ny Fip (Mus). I hver Runde giver Deltagerne først en Nød til Puljen, hvis Rest hele Tiden bliver liggende og derfor tilsidst kan blive stor. Har en Deltager Held til at tage alle Nødder op før Fip'en (Musen), maa denne tages med (Kbh., Jyll.)[339].

En »Blæsvedpind« eller »Blærre-ved-Pind« er en i Midten gennemboret Pind; med Hullet som Centrum slaas to koncentriske Cirkler, den herved dannede Cirkelring inddeles i nummererede Felter som en Urskive og der lægges Hassel- eller Pebernødder (*Bækkenødder*) deri i et Antal, der svarer til Feltets Nummer. Pinden eller Viseren svinges rundt af en Deltager i Spillet, som faar det Felts Nødder udleveret,

Pinden standser ved; er disse allerede udleveret, maa han give et tilsvarende Antal (Jyll.)[340a].

I Nøddesæsonen plejede Ribeegnens Drenge (o. 1850) »at brages«; hver Part lagde en Hasselnød ind i en *Brager* (se S. 25 og Note 139) og bøjede Pinden sammen, og den, hvis Nød holdt, havde vundet Modpartens[340b].

Som Afslutning paa denne og Overgang til en følgende Legtype maa endelig nævnes Gækkebrevskikken, der ikke alene er saare almindelig praktiseret og rummer det smukkeste Udtryk for Barnesindets Glæde over den Vaar, som er i Vente, men ogsaa er specielt dansk, idet den kun kendes indenfor vort Tungemaals Omraade[341]. Fremgangsmaaden er velkendt: Naar den første Vintergæk i den sidste Sne er kommet frem, plukkes den af smaa Barnefingre og lægges som »Gækkeblomst« i et kunstfærdigt udklippet Brev uden Afsender, men forsynet med mystiske Vers og Tegn, hvoraf Modtageren skal forsøge at gætte Afsenderens Navn; lykkes det ikke, er vedkommende Ophavsmandens Gæk og maa løse sig fri med en lille Gave, f. Eks. et Chocolade-Paaskeæg. Paa Vestloll. er noteret en Variant: Barnet skjuler en Vintergæk bag Ryggen og siger til Kammeraten: Din ene Haand er jo snavset! (e.l.). Rækker denne sin Haand frem, smækkes Blomsten i Haandfladen med Ordene »Nu skylder du mig et Paaskeæg!« (o. 1920 og vistnok endnu, not. 1954).

Gække- eller rettere Gættebrevet er sagtens en videre Udformning af de langt ældre Bindebreve, som den højere Middelstand og siden ogsaa Almuen drev Skæmt med hele Aaret[342]. De indeholdt enten en spidsfindig Gaade, som Modtageren skulle løse, eller i modsat Fald give en Gave, et Gilde; eller denne skulde i bogstavelig Forstand »løse« Brevet af en vedhæftet, kunstfærdigt knyttet Knude.

At Gækkebrev-Skikken maa være opstaaet i hvert Fald efter 1658 synes at være dokumenteret af den Omstændighed, at man ikke kender den i de Provinser hinsides Sundet, vi da maatte afstaa, medens andre og ældre Traditioner endnu er fælles. Peder Syv nævner i sin »Aldmindelige Danske Ord-Sproges Anden Deel« (1688, S. 36) Udtrykket »Sommergæk, Vinternar, ɔ: Daaren er altid saa. Siges, naar mand først om aaret giver een et blomster«, og i Moth's Ordbog (S 605) hedder det: »Sommer-gek/en/ kaldes den, som annammer det første blomster af året af en anden, som gerne er blidelslillen [= Blideslilje, Vintergæk]«. Denne Sammensmeltning af to sideløbende Skikke har saa atter resulteret i Plantenavnene »Sommergæk« (1798ff.) og »Vintergæk« (1806ff.)[343].

Skikken at sende Gækkebreve var forhen ogsaa udøvet af Piger og Karle, men kendes nu kun i vore Skolers nedre Klasser. Den bredte sig over hele Landet i 1800-Tallets første Halvdel og slog først igennem i Provinsen[344], hvor den i Tidens Løb har faaet Almuens poetiske Følelser til at omsætte sig i talrige Gækkevers; faa eller ingen af dem udmærker sig vel ved hverken Vid eller større Versekunst, men de rummer et godt Udtryk for dansk Almuepoesi[345].

m. Drilleri, Narreværk.

Børnene morer sig med at narre deres Kammerater eller de Voksne til at stikke Næsen dybt ned i en Lilje-Blomst eller anden Blomst med rigelig Pollen, idet de forsikrer dem, at »den lugter saa dejligt!« – Følgen er naturligvis, at den narredes Næse og Kinder sværtes af Støvdragernes gule Pudder. Eller et Kornaks med Brand slaas under et eller andet Foregivende mod en Kammerats Haand eller Pande, saa det brunsorte Sporestøv afsættes i lange Striber.

Forskellige andre drilagtige Paafund optager en stor Part af legende Børns Færden. Det er saaledes almindeligt, at Drengene kaster Burrer – fynske Drenge kalder dem »Kanonkugler« – i Pigernes Haar[346] eller iøvrigt bruger de tørre Blomsterkurve som Kasteskyts mod hinandens Tøj[113], at de drillende løber efter hinanden med Brændenælder og om Foraaret kaster Haslens lange Hanrakler efter de mindre Børn og raaber: »Pas paa – det er Regnorme!« eller lokker et Barn til at tage imod en saadan Rakle og derefter raaber: »min Gæslingeunge!« (Als)[347]. I Nordsjælland holder Børnene en Frødusk af Kobjælde hen under Næsen paa en Kammerat, og idet der gøres en kildrende Bevægelse spørges: »Vil du lugte til den lodne Dreng?«; Blomsten i Knopstadiet kaldes sammesteds »Lodden Pige«.

Under Græskar- eller Agurkesyltningen tilegner Børnene sig ofte den af Frugterne udskrabede Pulp for at bruge de slimede Kærner, idet de ved at klemme dem mellem to Fingre »smutter« dem efter hinandens Ansigt. Ogsaa Æblekærner bruges til dette Drilleri. Ligesaa almindeligt er det, at Børnene puster Mælkebøtte-Frugtstandens Frødun i Hovedet paa hinanden (jnf. Flora Danica 1648, her cit. S. 43); paa Falster kalder Drengene det »at tage en Snaps« eller »et Krus Øl« (jnf. S. 51); i Jylland gælder det om at »blæse St. Gertrud af Stolen«, ɔ: fjerne alle Fnug i eet Pust[347b].

De jyske Drenge har haft megen Morskab af dette Narreværk: Under Foregivende af at ville vise en intetanende Kammerat *o fang Møs,* lokker en Dreng denne til at tage et Straa af Fløjelsgræs eller et andet Græs med stor og løs Top mellem Læberne; naar Straaet er anbragt i Mundvigene, trækkes der pludselig til, saa Lærlingens Mund fyldes med Avnerne[348].

At Filten omkring Delfrugterne i Rosen-Hyben udpilles og som et »Kløpulver« ubemærket drysses ned i en Kammerats Undertøj, er en velkendt Praksis, navnlig blandt Skolebørn. Disse Frugter kaldes derfor »Kløbær« (V.Fyn) eller »Lusebær« (Ærø)[155] og selve Frøene »Lus« (Samsø[349], Sdj.[350]); de sønderjyske Hyben-Navne »Juge«, »Hjuge«, »Jubær«, »Hubær« o.lign.[350] er aabenbart dannet af tysk *jucken,* at klø (jnf. Juckbeere [Hyben], deraf Juckpulver). Det hænder ogsaa, at et Bygaks med de lange modhagebesatte Stakke ubemærket listes ned paa en Persons Ryg eller anbringes i vedkommendes Undertøj, hvor det snart foraarsager Kradsen og Kløe, og at et Græsaks med kortstakkede Avner og stift Straa (oftest Rugaks) i et ubevogtet Øjeblik snoes ind i en Persons, helst en Piges Hovedhaar, idet Straaet drejes langsomt mellem Fingrene. Det er da meget vanskeligt at fjerne igen, og maaske trækker

Drillepinden endda i Straaet, saa den uheldige maa følge efter. Under Badning forsøger Børnene listeligt at knytte lange slimede Tangstængler (»Søgræs«) om hinandens Ben eller Haandled (Fyn)[94]. Det er ogsaa Udslag af Drillelyst, naar Børnene morer sig med at klemme store Blomster, f. Eks. paa Katost (af langelandske Børn derfor ogsaa kaldt »Bifanger«), Have-Klokkeblomster eller Løvemund, sammen saa en Bi eller et andet Insekt indespærres.

Nytaarsaften driller de i Spøg Folk, idet de kaster Ærter haandfuldvis mod Ruderne[351a], gnider dem med en Korkprop, der er sværtet i den ene Ende efter at være holdt et Øjeblik i en Flamme, hvorved der frembringes en knirkende Lyd, eller pisker Vinduerne med et lille Risbundt.

Som Selskabsleg bruges Narreværk ogsaa, saaledes paastaar en af Flokken, at en bestemt Dreng eller Pige ikke engang kan springe over et Halmstraa; naar vedkommende protesterer, lægges Straaet paa Gulvet og tæt ind til Væggen[94, 351b]. Eller alle skal holde Hænderne under Bordpladen, hvorefter en Kartoffel med indstukne Synaale, en Tjørnegren, et Stykke fedtet Sæbe og andet ubehageligt cirkulerer fra Haand til Haand. Legen kaldes »at spise kold Frokost«[352].

n. Kappestrid, Væddemaal.

Om Efteraaret vælter Børnene sig eller tramper, »vader« i de store faldne Løvbunker, der staar op over Fødderne som »Bølger«, samtidig med at der høres en raslende Lyd. Eller de kaster Haandfulde af de visne Blade mod hinanden, saa Modstanderen indhylles i hele »Røgskyer«.

Drengene leger »Tarzan« mens de klatrer i Træerne og svinger frem og tilbage i de nedhængende Grene; i tætte Granskove kappes de om hurtigst at svinge sig fra Trætop til Trætop: »De stod to Alen fra hinanden og var omkring 20 Alen høje«, fortæller Ingv. Ingvorsen (o. 1850)[353], »vi satte Granen i Sving og snuppede saa den næste Gran og svang os hen i den; saadan blev vi ved, til vi naaede [Stenkilde-] Bækken. Det kunde gaa meget hurtigere, end man skulde tro; der var nok 600 Alen ned til Bækken. Manglede der en enkelt Gran i een Rad, svang vi os til Siden om i en anden Rad. Der var kun een Gang een, der faldt ned; han slog sig ganske vist meget, men knækkede da ingen af Lemmerne«.

Ved Børneselskaber kappes Deltagerne om at finde flest Firkløvere i Græsplanen[354]; en Gruppe Børn kappes om hurtigst at faa pustet Fnuggene af et givet Antal Mælkebøtte-Frugtstande – den dygtigste faar en eller anden Belønning[17] – og naar der spises Kirsebær, spyttes Kærnerne ofte mod den nærmeststaaende eller man ser, hvem der kan spytte dem længst. Ved »Kartoffelløbet« foranstaltes der Væddeløb med Kartofler paa en Ske ligesom Kapløb med Æg[94, 355].

En særlig Drengeleg, der er bemærket i hele Nordeuropa, gaar ud paa, at to og to af Vejbreds valsedannede Blomsteraks slaas mod hinanden, og den Part, hvis Stilk holder længst, faar en Belønning af den, hvis »Kæmpe« har mistet »Hovedet«[89]. Dette har givet Anledning til folkelige Navne til Planten eller Blomsteraksene som

»K(j)æmpe (græs)« (ca. 1450ff.)[356], »Slaaskæmper«, »Stridsmænd«, »Taterhug« og »Krigsmand« (Jyll., Fyn)[356]; ogsaa de langstilkede Blomster paa Engelskgræs er blevet brugt i denne Leg[357] – deraf Navne som »Krigskarl(e)« eller »Kjæmper« (Jyll.) samt »Huggelege« (Nr. Farup i Jyll.)[358]. Paa Bornholm og Fyn er Legen blevet kaldt at *munkas*, *kjæmpa* eller *slaa Munka (Munke)*[359]. Da den tilsyneladende er en infantil Efterligning af en Duel eller Turnering og saavel Kæmpe-Navnet som Legen har en stor geografisk Udbredelse, maa den betragtes som en af vore ældste Blomsterlege (jnf. S. 57 f.). At Børnene gerne vælger dramatiske (militære) Begivenheder som Forbillede for deres Leg, er jo velkendt; den populære »Røvere og Soldater« bliver saaledes stadig aktualiseret efter romantiske (Robin Hood) eller politiske Motiver (1945: »Frihedskæmpere og Stikkere«, 1955: »Politi og Klaksvigere«, o.s.v.).

Finder et Barn en Nød med to Kærner i, aftaler det en speciel Hukommelsesleg med en Kammerat – at spille *Filippine*. De spiser nu hver sin Kærne og bliver enige om, at der skal siges »Filippine« den næste Gang (eller en bestemt Dag) de træffes; den, der først faar sagt Ordet ved denne Lejlighed, har vundet – og den anden Part maa give en Gave[360]. Ogsaa denne Leg har en vid geografisk Udbredelse.

o. Behændighedsøvelser. – p. Iøvrigt.

To Hestekastaniefrø anbringes i hver sin Snor, der er henholdsvis ca. 25 og 35 cm lange og hver har en Knude for Enden. Kastanien i den lange Snor holdes i venstre Haand, og mens den anden derpaa svinges rundt af en op- og nedgaaende Haandbevægelse, sættes førstnævnte i Cirkelsving med en hurtig Startbevægelse nedad – og begge Kugler svinger da rundt i hver sin Retning[361]. Der skal ligeledes Øvelse til at faa en »Kartoffelmølle« til at snurre. Dette intereuropæiske Stykke Legetøj bestaar af en udhulet Nøddeskal med tre Huller; igennem det ene føres en Snor, der vikles omkring en i de to andre anbragt lang Pind, og hvis udragende Spids er stukket i en Kartoffel. Denne snurrer rundt, naar Snoren skiftevis strammes og slappes (Jyll.)[89].

En anden Behændighedsøvelse gaar ud paa, at Barnet med en Haand i hver Stortaa skal forsøge at springe over et Straa paa Gulvet[362], eller vedkommende skal forsøge at hoppe over et temmelig kort Straa, som holdes med en Haand i hver Ende, efter at den øvrige Flok har paastaaet, at han eller hun ikke kan springe over et Græsstraa[202]. Eller et langt Straa anbringes over Skulderen saaledes, at den ene Haand griber i dets ene Ende midt paa Ryggen, den anden holder fast i Straaets Ende paa Brystet; i knælende Stilling og støttende sig paa højre Fod og venstre Knæ (eller omvendt), mens venstre Fod løftes fra Gulvet, skal Barnet nu forsøge at rejse sig op uden at venstre Fod berører Gulvet og uden at slippe eller knække Straaet (Skiveegnen)[363a].

Paa Lolland-Falster siges det blandt Drengene, at den, der med eet Pust kan fjerne alle Mælkebøttens Fnug, ogsaa kan drikke en Snaps eller et Krus Øl i eet Drag; disse Vædskemaal navngiver i Børnesproget undertiden selve Fnugkuglen[22, 312].

Før et Æble spises, morer Børnene sig ofte med at sønderskære, *gal* (gilde; Thy)[363b]

det med et bestemt zik-zak-Snit saaledes, at det kan skilles ad i to ensartede Halvdele og atter sættes sammen: »Æblelaas« (Loll.-Falst.[138]).

Skolebørn har anstillet en meget smertefuld »Mandighedsprøve« gaaende ud paa, at en Dreng skal knæle paa udlagte Ærter paa Gulvet uden at klage sig; Legen er tilsyneladende inspireret af en Straf, som forhen blev givet i Latinskolerne[364].

Omkring den 1. December stikker Børnene i mange Hjem et Antal Tændstikker i en Kartoffel, svarende til de resterende Dage før Juleaften; i de følgende Dage fjernes Træpindene saa andagtsfuldt en for en, indtil den primitive Kalender er udløbet og de spændte Forventninger paa Bristepunktet.

Landbobørnene morer sig ofte med at lægge Korn, Majs eller Ærter i Sprit eller Brændevin og derpaa give de opblødte Frø til Fjerkræet, som snart foretager mærkelige Bevægelser under Rusen. Paa Strynø har det været Skik, at Drengene »baalede« før Paaske, d. v. s. at de antændte Tangbunker ved Stranden og løb igennem Røgen[365]. I Skovene opsøges en Fyrsvamp, der antændes og svinges rundt, saa Svampen gløder i Mørke og om Dagen udsender en bølgende Røg (V. Loll.)[366]. Eller Børnene morer sig med at pirre ved Springbalsaminens modne Kapsler, saa de splintrer (»eksploderer«) som Glas og kaster Frøene langt væk. Klokkeblomsters mørkeblaa Krone presses mellem Fingrene, saa Farvestoffet forsvinder og Blosteret synes hvidt. Drenge, der samler Fugleæg, bruger en Torn til at prikke Hul paa Skallen for siden at blæse Indholdet ud[367], og de fleste Børn benytter en Tagrørstængel eller et tykt Straa til Sæbebobleblæsning. Endelig tyder Navnet »Træk-af-og-træk-i« *[træk ow o træk i]* til Aften-Pragtstjerne (Jyll.)[52] paa, at Børn har moret sig med at skyde Bægeret omkring den trinde Frøkapsel op og ned.

C. ANALYSE OG STATISTIK

Undersøgelsen omfatter ialt 137 danske Plantearter samt 7 ikke-specierede Planteemner (Mos, Tørv, Løv, Træ, Torn, Frugt, Trøske), hvormed der praktiseres 231 Enkeltlege. Flere af disse Lege varieres dog paa forskellig Maade – saaledes f. Eks. Kastestokken (Type e), Fløjter (h), Orakelremserne (i, j), Nøddelege (l) og Behændighedsøvelser med Straa (o).

De 137 Arter + 7 uspec. Vegetabilia fordeler sig botanisk-systematisk saaledes indenfor de enkelte Legtyper og i Forhold til Anvendelseshyppighed: (Se Tabel 1).

Ved Optællingen er hver Arts Anvendelse under Legtyperne regnet = 1 Leg; Arter, der tilhører samme Slægt og benyttes indenfor samme Type, er dog talt som eet. Varianter er ikke medtaget.

Af de 137 »Børnelegsplanter« er 103 (75,2 pCt.) urteagtige Planter, 19 Træer (13,9 pCt.) og 15 Buske (10,9 pCt.).

I efterfølgende Tabel II er forsøgt en Analyse af vore Børns Plantelege i et System efter Legtype, benyttede Plantedele og de to Køn. Som specielle Pigebørn-Lege er

Tabel I.

	Arter	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	Ialt
Græs-, Halvgræsfam. .	7	2	2	–	6	2	2	–	4	–	1	1	–	1	–	–	1	45
»Korn«.....	–	–	3	–	3	–	2	1	3	–	2	–	1	3	–	2	3	
Kurvblomstrede.....	10	6	–	1	9	1	–	1	1	1	5	2	–	2	1	1	1	32
Ærteblomstrede.....	8	2	4	–	7	–	1	–	1	–	–	2	–	1	1	1	1	21
Pilefam.....	2	2	–	–	6	4	2	1	2	1	–	–	–	–	–	–	–	18
Bøgefam.....	3	2	4	1	3	3	–	1	1	–	–	1	1	–	–	–	–	17
Hasselfam.....	1	–	1	–	1	4	2	–	1	–	–	–	4	2	1	1	–	17
Æblefam.....	3	2	3	–	–	1	2	–	1	–	1	1	1	2	–	1	1	16
Gedebladfam.....	3	–	2	–	2	–	6	1	2	–	–	1	–	–	–	–	–	14
Rosenfam.....	6	3	5	–	3	–	1	–	–	–	–	1	–	1	–	–	–	14
Hestekastaniefam.....	1	3	–	1	5	1	–	1	1	–	–	–	–	–	–	1	–	13
Ligusterfam.....	2	1	–	–	2	2	1	1	2	1	–	1	–	–	–	–	–	11
Natskyggefam.....	2	–	2	1	2	1	1	–	–	–	–	–	–	1	1	1	1	11
Maskeblomstrede.....	5	1	1	–	3	–	–	1	1	–	–	–	–	1	–	–	–	8
Korsblomstrede.....	5	1	1	–	5	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	8
Sivfam.....	2	1	–	–	5	1	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	8
Svampe.....	3	–	–	–	4	–	–	–	–	–	–	1	–	1	–	–	2	8
Skærmblomstrede....	3	–	2	–	3	–	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	7
Granfam.....	3	1	–	–	4	1	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	7
Stenfrugtfam.....	2	–	3	1	–	–	1	–	1	–	–	–	–	–	1	–	–	7
Dunhammerfam.....	1	–	–	–	5	1	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	7
Rest fordelt paa 42 Plantefam.....	65	16	15	2	33	2	8	6	3	2	4	7	1	8	1	–	3	111
Ikke spec. Vegetabil...	(7)	–	1	–	3	4	2	1	2	1	–	1	–	2	–	–	3	20
Ialt...	137	43	49	7	114	28	32	15	27	6	14	19	8	27	7	8	16	420

bl.a. regnet Kransefletning, Perlekranse, Dukker og visse Orakler, til Drengelegene f.Eks. Rygning, Skydevaaben og Fløjteskæring.

Sammenholdt viser Analyserne, at Vekselvirkningerne mellem vore Børn og Planter er meget livlige samt større end det vistnok almindeligvis antages, idet der er Tale om i hvert Fald 420 florale Legmuligheder – hvortil yderligere kommer de ovenfor nævnte Variationer. Det er navnlig Græsser og Kurvblomster, som har Børnenes Bevaagenhed og Interessen samler sig især om Imitationslege og spiselige Plantedele; af Tabel II fremgaar det endvidere, at Anvendelsen af forskellige Frugter (Frø) er absolut Prædominant (84,7 pct.), medens Stængler (Grene) af over 50 pCt. af de anvendte Arter og vegetabilske Emner tjener Børnene til Leg; de farverige Blomster kommer derimod paa Tredjepladsen (41 pCt.).

Endelig viser Analysen det i og for sig ikke overraskende Forhold, at Drengene i langt højere Grad end Pigerne henter Ideer til Leg eller Legetøj i den omgivende Natur. Det har naturligvis ikke i alle Tilfælde været muligt at skelne nøje mellem Lege, der kun leges af Piger hhv. Drenge, eller i Flæng og Fællesskab, men Forholdstallet 3:1 i Drengenes Favør er dog næppe meget forkert. Ligeledes er det vanskeligt at afgøre, hvilke Plantelege der optager Børnene i det længste Tidsrum eller hvilke Blomster og andre Plantedele der søges hyppigere end andre.

Tabel II.

Legtype	Antal Lege[1])	pCt. af samtl.	Plantearter + uspec. Planteemner	Frugt, Frø; Frugtstand	Blomst + Stilk; Blomsterstand	Stængel, Gren, Skud	Blad + Stilk	Hele Planten (sædv. uden Rod)	Rod (incl. Jordstængel)	Nektar	Bark, Kork	Diverse	Piger	Drenge	Begge Køn
				anvendes af Antal Arter[3])											
a. Dekorationer	22	9,5	32	7	12	9	4	–	1	–	–	2 (Torn, Saft)	8	4	10
b. Spises	10	4,3	45 + 1	22	–	2	4	–	7	12	–	2 (Harpiks, Bihonning)	–	1	9
c. Tobakserstatninger	3	1,3	7	–	1	–	5	–	–	–	–	Trøske	–	3	–
d. Imitationer	64	27,7	[2])68 + 3	32	19	14	9	5	5	–	2	2 (Tørv, Saft)	13	23	28
e. Kast, Slag	15	6,7	20 + 4	5	–	12	2	3	–	–	3		1	10	4
f. Skydevaaben	8	3,4	10 + 1	–	1	10	–	–	–	–	–	Marv	–	8	–
Projektiler			11 + 1	5	–	5	1	–	1	–	1				
g. Knaldeffekt	8	3,4	15	3	5	3	3	–	–	–	–	Svømmeblære	–	3	5
h. Lydinstrumenter	18	7,8	20 + 1	6	–	9	8	–	1	–	1	Marv	–	5	13
i. Remselege (excl. Orakler)	4	1,7	6 + 1	1	5	–	–	–	–	–	1		–	1	3
j. Orakellege	15	6,5	12	4	5	3	1	–	–	–	–		3	1	11
k. Overtro m.v.	12	5,2	17	7	2	2	1	2	–	–	–	2 (Saft, Svømmeblære)	–	2	10
l. Gætteri, Spil	8	3,4	5	2	1	2	1	–	–	–	–		–	3	5
m. Drilleri, Narreværk	21	9,2	23	11	5	3	1	1	2	–	1		–	5	16
n. Kappestrid, Væddemaal	7	3,0	8	4	1	–	1	1	1	–	–		–	2	5
o. Behændighedsøvelser	7	3,0	7	6	–	1	–	–	1	–	–		–	4	3
p. Iøvrigt	9	3,9	13 + 2	7	2	3	–	1	1	–	–	Torn	–	3	6
Total	231	100		122	59	77	41	13	20	12	9	13	25	78	128
pCt.[3])	–	100		84,7	41,0	53,5	27,8	9,0	13,9	8,3	6,3	9,0	10,8	33,8	55,4

[1]) excl. Varianter. [2]) + 5 problematiske. [3]) Procenttallet er beregnet af de 137 Plantearter + 7 uspec. Planteemner, idet sidstnævnte under Optællingen er regnet = 1 Art.

Af Plantearter, som i særlig Grad bruges til Lege, kan nævnes:

Tabel III.

	Antal Lege[1])		Antal Lege
Hassel	17	Kartoffel	10
Pil	15	Eg	10
Mælkebøtte	14	Bøg	8
Hestekastanie	14	Ært	8
Tagrør	12	Æble (-træ)	8
Hyld	11	Rose	7

[1]) excl. Varianter.

D. KONKLUSIONER

Som Analysen viste, tjener Produkter af ikke færre end 45 hjemlige Plantearter som Børnenes »Næringsmidler« (jnf. S. 17). Legtype b overgaas i Artsantal saaledes kun af d. Imitiationer. – Flere etnologiske Forskere har i Børnenes instinktive Valg af disse Raakostemner villet se en Række folkloristiske »Repliktplanter« og mener, at vi her har en Rest af det primitive Menneskes Urnæring i en fjern Fortid (Samler-Stadiet). Hypotesen er naturligvis fristende og nærliggende at opstille; Bevisgrundene er imidlertid ret usikre og giver kun et svagt Indtryk af vor Kulturvej. Herefter skulde disse hidtil almindeligt benyttede Nærings- og Nydelsesvækster være traadt i Baggrunden, efterhaanden som den kulturelle Udvikling og den øgede Kulturplanteavl skred frem, saaledes at de nu kun er Børneobjekter.

Hvorom alting er, saa bliver talrige Planteemner kun efterstræbt af Børn i een Egn, medens de i andre tjener ogsaa de voksne som Næring, ja endog er Genstand for Kultur og sælges paa Markeder. Omvendt er flere Skovbær (Hindbær, Jordbær, Brombær) først i Løbet af de sidste 100 Aar kommet under Kultur i vore Haver; indtil Midten af 1800-Tallet kendte man dem praktisk taget kun fra Børnenes Indsamlinger. I Schweiz skal 8–10 pCt. af de vildtvoksende Karplanter i en eller anden Tilberedning tjene som Befolkningens Næringsmidler[375].

Ligeledes er det fastslaaet, at adskillige af de Vegetabilier, som Nutidens Børn gnasker i sig, paa et tidligere Kulturtrin var almindelige Fødemidler og i Nødsperioder – under Krig og Hungersnød – paany er blevet draget frem af Glemselen. Friske Bøgeskud er blevet brugt som Gemyse af Fattigfolk i den tidlige Middelalder, efter hvad Konrad von Megenberg († 1374) oplyser[368]; Agern og Bog er fra de ældste Kulturperioder blevet spist af Hvermand[369], i Midten af 1600-Tallet nævnes det om den danske Almue[56a], og Katost-Frugter, som den Dag i Dag er en yndet Børnespise, har ligeledes optraadt i svundne Tiders daglige Kostplan, hvad de europæiske Folkenavnes store Lighed tydeligt viser. Höfer fører det tyske Navn *Pappel* tilbage til mht. pap, nht. pappe = [Børne-] Grød, da de slimfyldte Blade i umindelige Tider har været brugt som Grødomslag og de slimholdige Frugter som Næringsmiddel[370].

Allerede 1532 omtaler Brunfels[371], at Katost gerne spises af Børn. Og naar Katost har været holdt som Prydplante i Jylland og tit træffes udenfor gamle Haver[372], skyldes det antagelig en fortidig Dyrkning som Gemyseplante. At de jyske Hyrdebørn spiste afvaskede Rødder af Star, kan ogsaa jævnføres med Praksis hos primitivt levende Folkestammer og kan saaledes være et Minde om ældgammel »Samlenæring« ikke alene blandt Hyrder[33]. Om en nordamerikansk Indianerstamme oplyses f.Eks., at den gerne fortærer de raa, sødtsmagende Rødder af en Art Kogleaks [373].I Norge, Tyskland og Schweiz er Roden af Engelsød-Bregnen et kærkomment Lækkeri for Børn, og som almindeligt Næringsemne er det endnu brugt af kulturelt laverestaaende Folkeslag, ligesom Bregnerødderne har været brugt under Nødsperioder i bl.a. Dalmatien og Frankrig[374].

Hyppigst opsøgt og spist af Børn er sikkert Bladene af Syre-Arter (Rumex sp.). Denne Praksis' kulturhistoriske Perspektiver har Brockmann-Jerosch nævnt i en Afhandling[375], hvis Konklusion er denne, at man oprindelig har indsamlet Syrebladene i Naturen, siden er Planten blevet fredet og tilsidst indplantet i Haverne, hvor den nu dyrkes som Gemyseplante i hele det alpine Omraade (samt i mange nordeuropæiske Haver, bl.a. anføres Syre i danske Haveplantekataloger). Den nyere Tids primitive Folkeslag har benyttet Syre-Arter som dagligt Fødeemne. Under Omtalen af Oxyria, der botanisk staar Rumex nær, nævner Schübeler[376], at Eskimoer og Tschuktscherne (NØ.Asien) spiser dens friske Blade eller en gæret Kompot deraf som hhv. Sommer- og Vinterkost, og at de friskplukkede Blade er baade Raakost og Skørbugsmiddel paa Grønland. Videre koger Lapperne og Nordnorges Befolkning en Grød af Bladene; denne Grød opbevares Vinteren over og spises enten med Mælk eller bages med Mel til en Slags Fladbrød. Max Höfler[377] skriver, at Islændingene har en meget gammel Ret, en Grød af *njóli* (Rumex domesticus?), og at man i Pilsen banker Syrebladene sammen til en Dejg, der spises som »Ampferbrot«.

Som nævnt sker der ofte et Tilbagefald til kulinariske Reliktplanter under Nødsperioder. Historikeren Vedel Simonsen har beskrevet, hvordan den fynske Befolkning efter Svenskekrigene i 1660'erne maatte samle vildtvoksende »Surkaalsrødder«[35]; det samme gentog sig under Hungersnøden 1817–1819 i Schweizeralperne, 1846–1851 i Galizien og 1868–1869 i Sverige. I sidstnævnte Land blev Syreplanterne tørret paa Bukke som Hø og bagt til de ca. 1.5 cm tykke Syrgrasbröd[378].

Den schweiziske og bayerske Folketro, at den der spiser Syres Blomster- eller Frugtstande med, faar Lus (og altsaa bliver befængt, som Fattigfolk eller udsultede ofte var), tydes af Höfler som et Minde om de elendige Samfundsforhold under Datidens Misvækst- og Krigsaar[379]. Forestillingen er dog ogsaa knyttet til mange andre Planter og er snarere dannet af en Sympatitro: de smaa og talrige Frø ligner Lus – Fortæringen maa derfor bringe En disse Dyr[380].

Ogsaa i Børnenes Imitiationslege har vi kulturhistoriske Minder og Levn. At Drengenes Flitsbuer, Lanser og Pusterør er kendt fra saavel de ældste Kulturtrin som blandt vor Tids Naturfolk, er velkendt. Som Johs. V. Jensen siger det i Digtet »Den lange Rejse«[381]:

Samme Sjæl [Urfædrenes] er i vore Børn
naar de gør sig Buer om Foraaret.
Hvert Aars Tøbrud
minder om Istiden...

og Vald. Rørdam fortæller om en syvaarig Dreng[382]:

... Han gaar
sin Spejdergang igennem tusend Aar;
Slægters Erfaring samles i de Hænder.
Hver snavset Fingerspids har følt og kender
de givne Stoffers gaadefulde Kraft. – – –

Saaledes minder de jyske Drenges Kastevaaben (S. 30) i deres Udførelse og Brug om visse nutidige Naturfolks Boomerang og Bola.

At hvert Lands Børn altid selv har kunnet finde frem til at danne Bolde, Dukker, Husdyr, Fløjter etc. af den vilde Floras Materialer, er umiddelbart indlysende. Bemærkelsesværdig er derimod den store geografiske Udbredelse, som f. Eks. Hyldebøssen og Ærtebøssen i praktisk taget samme Udførelse har. Utvivlsomt er der foregaaet visse »Traditionsvandringer« Folkeslagene imellem, men iøvrigt er det endnu et uløst Problem, hvorvidt et Stykke Legetøj med distinkt Præg kan blive »opfundet« flere Gange og forskellige Steder paa Kloden. Om Dragen vides det dog, at Ideen er kommet til Europa (Holland?) fra Østasien engang i 1600-Tallets Midte[383]; det samme gælder den nu i hele den vestlige Verden velkendte Snorefigur-Leg, hvis Hjemsted antagelig er Sydøst-Asien. Vi har ingen Underretning om disse Lege i Litteraturen lige frem til den nyere Tid[384]. Forøvrigt har man paa Grundlag af alpine Navne til Børns »Husdyr« dannet af Kogler ment at kunne paavise romanske Folkevandringer[385].

Naar Pigebørnene bruger Frøfnug af Kæruld og Dunhammer til Dukkepudefyld, gaar det ogsaa i lige Linje tilbage til Praksis i Nødsperioder saavel i Udlandet som herhjemme, da Fattigfolk stoppede disse Fnug i Dyner og Sengetæpper[130, 386]. Endnu saa sent som 1946 er det iagttaget paa Sydfyn. Kæruldens »Uld«totter forsøgte man i sin Tid at benytte som Spindstof; i et Ugeskrift fra 1838 kaldes Planten endog optimistisk »Nordisk Bomuld«[387].

Af betydelig kulturhistorisk Interesse er ogsaa det gængse danske Navn *Kæmpe(r)* til Vejbred, der især bruges om de frøbærende Stængler, og som skyldes den S. 50 beskrevne Kampleg mellem to eller flere Børn. Saavel Plantenavn som Leg kan nemlig føres langt tilbage i Tiden (se Note 356). Selve Legen minder i høj Grad om en middelalderlig Duel eller Turnering[388], og en saadan har nok ogsaa tjent Datidens Drenge som Forbillede. Intet inspirerer nemlig Drenge mere til harmløse Efterligninger end netop dramatiske Optrin.

»Kæmpe« hører til de ældste fællesskandinaviske Plantenavne og er i hvert Fald blevet brugt i den tidlige Middelalder. Det er i denne Forbindelse værd at bemærke,

at *kemp(s)* ogsaa er almindelig brugt i Skotland og det nordlige England – altsaa i Omraader, der engang var under stærk nordisk (især norsk) Kulturpaavirkning. Om en anden Leg (et Kærestevarsel) med Vejbred-Aks ved vi, at den praktiseres paa nøjagtig samme Maade saavel paa Færøerne og Shetlandsøerne som det norske Vestland, en Omstændighed der næppe kan skyldes andet end Indførsel med norske Kolonisatorer fra omkring Aar 1000[389]. Det samme kan være Tilfældet for Kamplegens Vedkommende. Nye og mere aktuelle Navne til Leg og Plante er saa i Tidens Løb opstaaet: *Stridsmænd, Krigsmænd, Taterhug* o.a. Flere af de nyere Navne synes tillige at indeholde interessante sproglige Levn om de enkelte Landes krigeriske Forviklinger. Saaledes kaldes Legen i Norge (navnlig Hedmark) at »slå svenske«, en Betegnelse der aabenbart er opstaaet i en Periode med spændt Forhold mellem de to Lande, maaske i 1700-Tallet (1742–43, 1772 eller 1788), medens det åland'ske Vejbrednavn »ryssar och tyrkar« næppe kan have anden Tilknytning end til de engang af hele Europa med megen Spænding fulgte Kampe mellem Østrig og Tyrkiet i 1600-Tallets sidste Fjerdedel, eller til den nyere Tids Kampe mellem Sverige og Rusland 1700–1720 og 1808–1809. Lignende infantile Efterligninger af Krigshandlinger maa ligge til Grund for det skotske Vejbrednavn Carl-Doddie, en Forvanskning af »Charles-(against)-George«[390] og med Allusion til Striden mellem Sønnesønnen af den sidste engelske Stuart-Konge og Georg den Anden af Huset Hannover om Retten til Tronen. Under Legen deler Børneflokken sig i to Partier eller »Hære«, der kæmper for hhv. Carl og Doddie. Et andet engelsk Børnenavn til vor Plante er »French-and-English-soldiers« (Devonshire), der naturligt nok kan være opstaaet under de mange fransk-engelske Krige, mest sandsynligt under Koalitionerne mod Napoleon i Begyndelsen af 1800-Tallet. Derimod synes andre engelske Børnenavne som *Cocks* og *Fighting-cocks* at være inspireret af Hanekampe.

I nogle Gætteremser med Nødder (S. 47) mener Aug. F. Schmidt at kunne paavise Minder om svundne sociale Forhold[391]. Under Legen raaber Børnene f. Eks. »Hjorte!« og »Hund! spred jer!« eller »Min Gris er rendt til Skovs, gæt under hvilket Træ den ligger!«. Førstnævnte Udbrud skulde herefter først have været knyttet til et Væddemaal med fundne Hasselnødder, mens Børnene deltog i de store Klapjagter paa Herregaardene, medens sidste Spørgsmaal dateres tilbage til den Tid, da Bønderne drev deres Svin paa Skovenes Olden og siden havde svært ved at finde dem igen. Lollandske Børn kalder forresten endnu Olden og Bog for »Grisenødder«.

Hvad endelig Børnenes Straadragning angaar, er det vanskelig at sige noget sikkert om, hvorvidt den er inspireret af en gammel Retspraksis[392] eller er opstaaet spontant blandt Børnene. Sidstnævnte Mulighed er dog den sandsynligste, thi ogsaa i andre Kulturkredse afgør Børnene Tvivlspørgsmaal ved at trække Straa[393].

Fraset Orakelremser knyttet til Okseøje (og lignende Kurvblomster) er Antallet af danske Børns Rim og Remser i Forbindelse med Planter paafaldende ringe sammenlignet med Udlandets. Af Bærsamlerim er der ikke optegnet et eneste, af Bastløserim har jeg i Litteraturen kun kunnet finde to uudviklede Eksempler. Disse Rim

er derimod velkendte i vore Nabolande; Marzell har saaledes indsamlet flere Hundrede fra Tyskland og Østrig, og tilsvarende Remser er ogsaa rigt repræsenteret i sv. Finland, Norge (her især i Forbindelse med Mælkebøttespiraler), Schweiz, Belgien og Frankrig.

Naar Remser i Forbindelse med Bærsamling og Fløjtedannelse har en saa ringe Repræsentation i dansk Folklore, kan Grunden ikke være den, at danske Børn er mindre disponeret for florale Remser end andetsteds. Hvad specielt Okseøje-Remserne angaar, har vore Børn dannet et Antal, der er forholdsvis langt større end i noget andet Land. Bærsamle- og Bastløserimene synes at indeholde svage Spor af kultiske Besværgelser til vegetative Guddomme; men de Trosforestillinger, der i saa Fald har givet Remserne Mening og Hensigt i Mellemeuropa[394], har ikke været mindre udbredt her i Landet og er heller ikke blevet hurtigere forflygtiget i dansk Almues Tankeverden. Adskillige præservative Forholdsregler ved Grenskæring af Hyld eller Træers Fældning, Troen paa og Trylleremser til Hultræer, Respekten for Værnetræer m.v.[395] har holdt sig lige til Nutiden. Forøvrigt er den danske Lakune midt i denne Vrimmel af Bærsamle- og Bastløserim ikke enestaaende; medens de er almindelige i fransk Schweiz, er de sjældne i den germanske Del af Landet[396].

Omvendt er Remser i Forbindelse med Drejning af Blomster mellem Fingrene rigere udviklet i Danmark end andetsteds. Disse Lege skyldes maaske Børnenes Efterligning af religiøse Ritualer. Drejningen har oprindelig været foretaget i en bestemt Retning, nemlig mod Solen (venstre om), saaledes som Børnene har set de »kloge« Folk gøre det med f.Eks. et Sold, en Ring af Træ, en Kniv o.a., samtidig med at en Trolddomsformel er fremmumlet[397]. En anden Oprindelse kan søges i den Omstændighed, at det udelukkende drejer sig om blaa Blomster – det maskuline Elements og visse Munkeordeners Farve (jnf. Blomsternavne som Blaamand, Blaamunke) –, og at Børnene kalder de benyttede Blomster *Wolle*, *Røde* (el. *Blaa*) *Wolle*. Som bekendt blev en Mængde Træk fra Thorsdyrkelsen efterhaanden overført paa Hellig Olav, saaledes ogsaa det røde Skæg. St. Olav har spillet en betydelig Rolle i Middelalderens religiøse Liv; hans Helgendag i Højsommer (29. Juli), »Olavsmesse«, er blevet vedligeholdt lige til vor Tid. Med ringe Omskrivning kunde de hedenske Trylleformler til Thor (og Odin) bruges ogsaa til Olav (> Ole, jysk Wolle)[398]. Naturligt nok har Almuebørnene undrende betragtet disse Besværgelsesceremonier og kan siden have søgt at efterligne dem under Leg. Johan Lange (Ordbog over Danmarks Plantenavne I, 1959, Sp. 801) ser i Wolle en Omtydning af vol = Slagredskab og mener, at disse Planter ligesom Vejbred har været brugt til at »slaa Kæmpe« med.

Et andet Levn fra den katolske Tid er Udtrykket »blæse St. Gertrud af Stolen« ɔ: med eet Pust fjerne alle Mælkebøttefnug. Denne Helgenindes Mindedag var den 17. Marts, paa Skellet mellem Vinter og Vaar, og hun forekommer i en hel Række folkelige Vejrregler[399]. Hvis der overhovedet er nogen folkloristisk Tradition forbundet med denne Talemaade, maa det være en eller anden symbolsk Handling i den Hensigt at hjælpe Foraaret til at sejre over Vinteren.

Den Legtype, vi litterært kan følge længst tilbage i Tiden, er de florale Orakler (mantiske Remser knyttet til Optælling af en Plantedels Detailler), idet den tyske Minnesanger Walther von der Vogelweide (ca. 1170–1230) i en Indledningsstrofe fortæller, hvordan han er blevet spaaet om Elskov ved at »tælle« paa et Græsstraas Led[400]:

Mich hât ein halm gemachet frô:
er giht, ich süle genâde vinden.
ich maz daz selbe kleine strô,
als ich hie vor gesach von kinden.
nû hoeret unde merket, ob si'z denne tuo:
»si tuot, si entuot, si tuot, se entuot, si tuot«.
swie dicke ich'z tete, sô was ie daz ende guot.
daz troestet mich: dâ hoeret ouch geloube zuo.

At Børn og Ungdom i mange Hundrede Aar har anstillet Orakler med navnlig Okseøjes Randkroner og Mælkebøttens Frøfnug, fremgaar alene af den Omstændighed, at de i analoge Former kendes over hele den vestlige Verden. Alligevel nævnes de kun faa Gange i Tiden indtil den romantiske Digtnings Gennembrud. Luther bruger i en af sine »Tischreden« 1531 (2, 3 Nr. 1233: Weimarer-Udg.) Sammenligningen »nos sumus pappi die die kinder hinweck plasen«; herhjemme omtaler Paulli i »Flora Danica« 1648 nogle Spaadomme, som Datidens Børn anstillede med Mælkebøttens Fnugstande (se S. 43). Maaske skyldes det blot, at andre Forfattere ikke har fundet det interessant nok at nævne denne allerede saa velkendte Børneleg.

Okseøje indføres som Poesiens Orakelblomst af Goethe, der i en yndefuld Scene af »Faust« lader Gretchen spørge en Marguerite til Raads i et Hjerteanliggende[401]. Aabenbart er det dette Skuespil, der har gjort denne Orakelleg kendt og populær i vide Kredse; den tyske Version »Er liebt mich – er liebt mich nicht«, »Er liebt mich vom Herzen, mit Schmerzen o.s.v.« er blevet oversat til de respektive Sprog og dér siden befordret af de romantiske Digteres Udvikling af Sujet'et, saaledes at vi nu træffer praktisk taget enslydende Remser i hele Europa (sml. S. 12). Forøvrigt kan der ogsaa for Trylleremsers Vedkommende paavises umiskendelige Lighedstræk, der ligeledes skyldes Motivvandringer ad litterær[402] Vej.

Under den katolske Kirkes Auspicier har de florale Orakellege oplevet en Renæssance, thi i Mellem- og Sydeuropa er det hovedsagelig metafysiske Problemer, Børnene søger at klare ved Okseøjes og Mælkebøttes Hjælp. I Skandinavien har sociale og socialt betonede erotiske Spørgsmaal aabenbart været mere aktuelle. For nogle Generationer siden, da Ægteskabsannoncerne endnu ikke var opfundet, har Orakelblomsterne sikkert været konsulteret langt oftere end det nu er Tilfældet – og med større Andagt. For Pigerne var »gift-ikke gift?« og »med hvem bliver jeg gift?« det store og brændende Spørgsmaal, hvorom Interessen samlede sig allerede i Barneaarene. Man tog den bibelske Opfordring »vorder frugtbare og mangfoldige« langt mere alvorligt, Folketroen dømte Pebermøer og Ungkarle til alskens Pinsler efter Døden – og hvad der nok vejede tungest til: den ugifte Pige fristede i langt de fleste

Tilfælde ublide Kaar. Enten var hun henvist til Tyendets lidet misundelsesværdige Lod, eller hun maatte Resten af sit Liv spise Naadsensbrød hos en Slægtning.

Med Nutidens store Samkvem Landene imellem og Udveksling i Skrift og Tale af kulturelle Oplysninger bliver færre og færre Børnelege og Legetøjsformer nationalt Særeje. For enkelte Planteleges Vedkommende kan der dog endnu paavises en begrænset geografisk Udbredelse. Spontant opfundet af idérige Børn i een Egn kan en Leg leve dér i lang Tid, før Kendskabet til den breder sig til det øvrige Land eller ud over Landets Grænser; andre Lege har tilsyneladende vanskelig ved at vinde Indpas i fremmede Lande. Oplysningerne om de enkelte Landes Børnelege, spec. med Planteprodukter, er imidlertid endnu for uensartede og mangelfulde til at der kan tegnes Kort over Udbredelsen, men et Par af de mere sikre Eksempler skal dog nævnes:

I hele Norge, England, Tyskland og Schweiz har Børnene megen Morskab af at lege med et selvdannet Stykke Legetøj, der hhv. kaldes »Bukke-nikke[403]«, »Jack-jump-about[404]«, »Hanskasperl« eller »Bajasse«[405a], i Schweiz »Guetstäägeli« [siger: Guets Tägeli!][405b], og som bestaar af den hule Stængel af Mælkebøtte (med nøgen Kurvbund) eller en Skærmplante med et Indsnit midtpaa; et Græsstraa stikkes igennem Røret og fastgøres foroven – og naar Barnet trækker i Straaet forneden, bukker og nikker Kurvbunden eller det øvre Stængelstykke. Og i Sverige og sv. Finland morer de fleste Børn paa Landet sig med at fløjte eller tude i forskellige Læbeblomsters Kronrør[406]. Ingen af disse Lege er noteret her i Landet. Paa den anden Side kendes den her i Landet populære Gækkebrevsskik ikke udenfor det danske Sprogomraade.

Hvad Imitiationslegene angaar, maa det antages, at de i Tidens Løb har vekslet, efterhaanden som Forbillederne i det daglige Liv ændredes. F. Eks. kender de tyske, hollandske, franske og engelske Børn en morsom Leg med den gule Aakandes store runde Frugtknude(Bær)[407]: der stikkes en lille Pind ned midt i Frugten og man har en lille Model af en Smørkærne – en Sammenligning, der yderligere befæstes, naar Pinden stødes op og ned, saa Frugtens slimede Indhold flyder ovenud som Skummet i en rigtig Stampekærne. I Sverige (Härjedalen) var Hyrdebørnenes »Kærne« og »Kærnestav« dannet af Bjørneklos tykke hule Stængel (afskaaret ved et Led) og en Skærmstilk[408]. Der savnes Underretning om en tilsvarende Leg herhjemme, hvor den gule Aakande er en almindelig Plante i de fleste Aaer og Søer – hvilket naturligvis ikke udelukker, at den engang er blevet praktiseret ogsaa af danske Børn, men at Imitiationslegen forsvandt samtidig med at Forbilledet – Hjemmekærningen – ophørte.

Interessante og tankevækkende Perspektiver oprulles under Studiet af Børnelegsplanterne. De danner et Fællesskab, en Legenes Internationale mellem Børn i alle Verdenshjørner, men samtidig finder hvert Lands, ja undertiden den enkelte Egns Børn frem til de Legtyper, der bedst stemmer overens med Psyke og Omgivelser. I de mange og forskelligartede Lege med Frugter, Blomster og andre Plantedele finder saaledes det barnligt primitive Sind, det fællesmenneskelige og den nationale Egenart sit smukkeste Udtryk.

HYPPIGT ANVENDTE LITTERATUR-FORKORTELSER

AxLa, Fynske Plantenavne = Axel Lange, Fynske Plantenavne og Folkeminder om Planter (Krarup, Espe 1932).

AxLa & Seeb. = Axel Lange og Chr. Seeberg, Nogle Sønderjydske Planter, deres Navne og Stilling i Folkloren (Tønder 1927).

Da. Stud. = Danske Studier (Kbh. 1904ff.).

DF-m = Danmarks Folkeminder Nr. 1ff. (Kbh. 1908ff.).

DFS = Dansk Folkemindesamling (Nyere Saml.; Kapselnr. + top. Distr.).

Feilb. JO; JOT = H. F. Feilberg, Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål I–V (Kbh. 1886–1911); Tillægsbind (Kbh. 1910–1914).

FFb. = Festskrift til H. F. Feilberg (Sth., Kbh., Kria 1911).

Hyrdeliv = H. P. Hansen, Hyrdeliv paa Heden [Midt- og Vestjylland]. DF-m Nr. 49 (Kbh. 1941).

Ingvorsen = Ingvor Ingvorsens Fortællinger om gammelt sjællandsk Bondeliv. Ved Henrik Ussing. DF-m Nr. 20 (Kbh. 1918).

J.-T. = H. Jenssen-Tusch, Nordiske Plantenavne (Kbh. 1867; Tillæg 1870; Navnefortegnelse 1871).

Reimer, Nordfyn = Christine Reimer, Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde. 5 Bd. (Odense 1910–1919).

Skattegr. = Skattegraveren I–XII (+ Efterslæt) (Kolding 1884–1890).

Tang Kr. Børnerim = E. Tang Kristensen, Danske Børnerim, Remser og Lege, udelukkende efter Folkemunde (Aarhus 1896).

Tang Kr. JA; JAT = E. Tang Kristensen, Gamle folks fortællinger om det jyske almueliv, som det er bleven ført i mands minde, samt enkelte oplysende sidestykker fra Øerne. I–VI (Kolding 1891–1894); Tillægsbind I–VI (Aarhus 1900–1905).

Tang Kr. JF-m = Jyske folkeminder I–XIII (1871–1897).

Tang Kr. DS = Danske Sagn, som de har lydt i Folkemunde, udelukkende efter utrykte Kilder. I–VII (Aarhus 1892–1901).

Thuborg, Harboøre = Det gamle Harboøre [o. 1870]. Optegnelser af Karen Thuborg. Tilrettelagte og udgivne af Henrik Ussing. DF-m Nr. 36 (Kbh. 1928).

UfF = Udvalg for Folkemaal's haandskrevne Samlinger; m. top. Sognenr.

ANDRE FORKORTELSER

Bornh. = Bornholm. – Falst. = Falster. – Jyll. = Jylland. – Loll. = Lolland. – Langel. = Langeland. – Sdj. = Sønderjylland. – Sj. = Sjælland, – Slesv. = Slesvig. – N.S.V.Ø. = Nord, Syd, Vest, Øst. – H. = Herred. – M. = Midt.

KILDE- OG TEKSTHENVISNINGER

1. Rolf Nordhagen i Bergens Museums Årbok 1945, Naturvid. rekke, Nr. 10, S. 8.
2. Vandringer (1928), 139.
3. Af et Barns Verden (1933), 22.
4. J.-T. 25, jnf. 285 og Feilb.JOT 263; blandt jyske Hyrder hed det sig imidlertid, at disse Blomster ikke maatte afplukkes, saa vilde Lammene dø (jnf. Navnene *Lamljæger*, *Lamknap*): Hyrdeliv 123, TangKr.JA I, 106.
5. Jens K. Jørgensen & Kn. Hee Andersen, Blomster ved Alfarvej (1930), 74.
6. J.-T. 291.
7. Folkenavne som Kongens Knapper (J.-T. 55) og Blaaknapper (Feilb.JO I, 97) til Kornblomst, Kongens Knapper og Sølvknapper til Engelskgræs og Hvidkløver (J.-T. 25, 346) kan have denne Oprindelse.
8. Udv. Skrifter udg. v. Vilh. Andersen, I (1895), 33.
9. Meddelt DFS 1928 af Lærer W. Christiansen, Bylderup Bov.

10a. Meddelt af Fru Kirstine Nielsen, Ejsing pr. Vinderup J.

10b. Ny Dag (Nakskov) 13. Apr. 1951.

11. Meddelt af Museumsinspektør Henning Henningsen (efter G. Thillerup, f. i Kalundborg 1910); Skikken har vel Forbindelse tilbage til Majdags- og Pinsefesterne med Majning af Husene med friskløvede Grene, se Feilb.JO II, 532f.
12. H. C. Terslin i Fra det gamle Gilleleje (1939), 105ff.; Politiken 9/6 1954.
13. Flora og Fauna 1894, 14f.
14. Thuborg, Harboøre 121, Reimer, Nordfyn 380; iøv. alm. over hele Landet.
15. Lærer H. C. Terslin i Nordsjællands Venstreblad 19. Dec. 1934; AxLa, Fynske Plantenavne 66.
16. J.-T. 362, Feilb.JO II, 111, JOT XXXVII, AxLa, Fynske Plantenavne 66.
17. Livet i Klokkergaarden. Gammeldags falstersk Bondeliv efter Lars Rasmussens Skildringer ved Fr. Lange Grundtvig (DF-m 2, 1908–09), 55, 134; Ingvorsen 44.
18. Eventyret Der er Forskjel (1851).
19. Fortællinger og Digte (1835), 19f.
20. Reimer, Nordfyn 380; Stængelspidser af Kaalstokke brugt i Kaalretter er blevet kaldt *Bukke* (Jyll.: Feilb.JO I, 139).
21. Meddelt af Fru Kirstine Nielsen, Ejsing pr. Vinderup J.
22. Anton Andersen, Fra Planternes Verden (1885), 201.
23. Jens Thise (Pseud.) i Muld og Mæle (1935), 370.
24. J.-T. 124, AxLa, Fynske Plantenavne 83, UfF top. Saml. 1047 (Drejø).
25. Thuborg, Harboøre 120.
26. AxLa, Fynske Plantenavne 18 (fra Birkholm).
27. Danske Haver (1823), 98.
28. Hyrdeliv 59.
29. Breve fra Danmark (1922), 49f.
30. Feilb.JO II 78; III 331 (brugt som Skraa); JOT 251; Roden er blevet tygget mod Smitte (Tang Kr. DS IV, 602, UfF top. Saml. 2515) og Tandpine (H. P. Hansen, Kloge Folk I (1942), 43). Under den første Verdenskrig tyggede tyske Soldater ofte Kalmusrod mod Tørst (Stuekultur 1920, 71).
31. Feilb.JO II, 99, 256 Reimer, Nordfyn 170, Politiken 8. Sept. 1949.
32. Sml. Reimer, Nordfyn 374; Hyrdeliv 93, 172; Marius Kristensen, H. F. Feilberg, hans Liv og Gerning (1923), 9f.; C. M. Kvolsgaard, Fra Landbolivet (1891), 63 og Aug. F. Schmidt, Hyrdedrenge og Hyrdeliv (1926), 108, 111.

33. Hyrdeliv 29, 119, 190 (o. 1870).
34. Reimer, Nordfyn 374, Ingvorsen 44.
35. E. Rostrup i AxLa, Fynske Plantenavne 108f.; Vedel Simonsen beretter i Bidrag til den fyenske Kongeborg Rugaards... Historie (1844), 89, at Befolkningen under Svenskekrigene 1659–60 maatte søge Tilflugt i Skov og Krat og dér tildels leve af Surkaalsrødder.
36. Flora Danica (1648), S. 138 Nr. 126, H, I.
37. Meddelt af mag. art. Kaj Bom.
38. H. C. Andersen i Eventyret Grantræet (1844), Reimer, Nordfyn 280, 380 hævder, at man før 1860'erne faktisk kun kendte Hindbær fra Børns Plukning i Skovene; AxLa & Seeb. 6: *Jordbærstrooj* = Hvene; ogsaa Eng-Rottehale er ofte benyttet.
39. Reimer, Nordfyn 380.
40. Breve fra Ensomheden (1936), 17f.
41. Hyrdeliv 36ff. (o. 1870), 188.
42. Hyrdeliv 29; Børnene havde en særlig Rævlingpotte til at samle Bærrene i (Fra Ribe Amt I (1903), 42, og de spistes med Mælk paa (Feilb.JO III, 116). Ole Borch skriver i Acta Medica & Philosophica Hafniensia II (1675), 161f., at han som Dreng har spist Rævlingbær og ikke fundet dem skadelige.
43. De danske Træer, udg. v. Aug. Gyldenborg 1937, 41.
44. H. P. Hansen, Skovlovringer. Folkeminder fra Silkeborgs Vesteregn (DF-m 42, 1936), 20.
45. Feilb.JO I, 415.
46. J.-T. 316.
47. Skattegrav. XII (1889), 27.
48. J. W. Hornemann, Forsøg til en dansk oekonomisk Plantelære, 3. Opl. (1821), 267.
49. J.-T. 68, 296, 354; Karoline Graves, Ved Halleby Aa (DF-m 24, 1921), 227; Axel Garboe, Agersø i Store Bælt med Nabo-Øen Omø gennem Tiderne (1938), 210 (*Haas-Kydder*).
50. Skattegr. V (1886), 74.
51. UfF top. Saml. 2055 (Aarh. Amt).
52. Skattegr. V, 74 (Ry) jnf. Feilb.JO III, 873.
53. Fr. Heide, Vore Planter i Mark og Skov (1926), 57; jnf. 2. Moseb. 16, 4. Moseb. 11, 6–9.
54. Navnene *Kattæost. Kattosth* o.lign. træffes allerede hos Harpestræng (o. 1200), i en Afskrift ca. 1450 findes bl.a. *Catteosth* (P. Hauberg, En middelalderlig dansk Lægebog, Kbh. 1927, 34, 90), hos Colding (1622) *kat oost;* Simon Paulli skriver i Flora Danica (1648), S. 282 Nr. 133, H, L om Frugtsamlingen, at det er »en trind Tingist ligesom en Kage / oc den kaldis Ost,... en trind Bricke eller Knap / som er ligesom en Kage eller Knap-ost«.
55. Flora og Fauna 1921, 87f.

56a. Simon Paulli nævner i Flora Danica (1648), S. 389 Nr. 7, T, at Agern steges i varm Aske og spises.

56b. Jørgen Hansen skriver om »Nønnes Skoleaar« (Odense 1915, S. 43): »Der kunde være et helt Lag under Bøgetræerne af de smaa, brune, trekantede Frugter, og de smagte godt – omtrent som Nødder«.

57. Dr. phil. O. Hagerup i Kristeligt Dagbl. 19. Maj 1944.
58. Thuborg, Harboøre 55, 176.
59. A. I. Gejlager, Nord for Horsens Fjord. Folkemindeoptegnelser fra Vor Herred (DF-m 55, 1946), 115.
60. Reimer, Nordfyn 279.

61a. Lollandsk Landsbyliv i 19. Aarhundrede. Efter Optegnelser af Lærer J. Jørgensen m.fl. Udg. v. Henrik Ussing (1937), 97; Feilb.JO III, 1135.

61b. At ogsaa Biernes hyppige Besøg i de honningrige Blomster kan have inspireret til »Suge-« Navne, maa dog ikke overses.

62. Christiern Pedersens Lægebog ifg. P. Hauberg i Tidsskr. f. hist. Botanik I (1921), 113.
63. J.-T. 246 < Henr. Faber Malmogius, Libellus vocum latinarum etc. 1563.
64. J.-T. 246 < Paulli, Flora Danica 1648.
65. Erik Viborg, Forsøg til systematiske danske Navne af indenlandske Planter (1793), 150.
66. J.-T. 246 < A. P. Adler, Prøve paa et Bornholmsk Dialektlexicon 1856.
67. J.-T. 246.
68. Heimatblätter für den Kreis Sonderburg I (1914), 38ff.; AxLa & Seeb. 18.

Indsendt litteratur

Gustav Albeck: Huslæreren paa Egeløkke. Særtr. af Grundtvigstudier. – *Harry Andersen:* Johannes V. Jensen, Jeppe Aakjær og Thøger Larsen. Særtr. af Edda. – *Poul Andersen:* De danske dialekter. Berl. Tid. Kronik 15. marts 1960. – *Gunnar Andreasen:* Københavns magt og ære – eller landets fremgang. Særtr. af Politiken. Kronik 27. februar 1960. – *Arthur Arnholtz:* Gammel og ny folkelighed. Særtr. af Dansk Kirkesangs årsskrift 1958–59. – Olav T. *Beito:* Valdres-målet. Særtr. af Valdres bygdebok II. – *Hreinn. Benediktsson,* The Vowel System of Icelandic: A Survey of Its History. 1959. Særtr. – *Ole Bentzen:* Die kinderaudiologische Arbeit in Dänemark. Særtr. af »HNO«. – *Gösta Bergman:* Provinsialismer. Særtr. af Modersmålslärarnas förenings årsskrift. – *Birkeland, Harris:* Muslim Interpretation af Surah 107. 1958. (Avhandl. utg. av Det Norske Vidensk. Akad. i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse. 1958. No. 1.) – *Marie Bjerrum:* Rasmus Rasks afhandlinger om det danske sprog. Bidrag til forståelse af Rasks tænkning. – *Thorkild Bjørnvig:* Rainer Maria Rilke og tysk tradition. (Gyldendals Julebog 1959). – *St. St. Blicher:* Jydske Røverhistorier. Forord og udvalg ved E. Borup Jensen. – *St. St. Blicher:* E Bindstouw. (I overs. med forord af H. P. Hansen). – *Kaj Bom:* Bibelord i dagligsproget. (Præsteforeningens Blad. 1957). – *Henry Bruun:* Poul Laxmand og Birger Gunnersen. – *Peder Christensen:* Ølby, Asp og Fousing Sogne. – *Villads Christensen:* Søren Kierkegaard og Frederiksberg. – *Torsten Dahl:* Alliteration in English Prose. Særtr. af English Studies. XL. – *Erik Dal:* Judichær. Hans værk og hans kilder. – *Reidar Djupedal:* Peder Harboe Frimann. Seljeværing og europear. Særtr. af Årbok for Nordfjord 1959. – *Fenstad, Jens Erik:* Notes on Normative Logic. 1959. (Avhandl. utg. av Det Norske Vidensk.-Akad. i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse 1959. No. 1). – *Louis L. Hammerich:* Wenn der Dualis lebendig ist –. Særtr. af Die Sprache V. – *Samme:* L'optatif du prétérit faible. Særtr. af Melanges de Linguistique et de Philologie. – *Samme:* Some Linguistic Problems in the Arctic. Særtr. af Acta Arctica. Fasc. XII. – *Samme:* Hochsprache und Mundart im Ackermann aus Böhmen. Særtr. af For Roman Jakobzon. 1956. – *Samme:* Uber die Modalverba der neugermanischen Sprachen. Særtr. af Zeitschr. für Deutsche Wortforschung. 16. 1960. – *H. P. Hansen:* Natmændsfolk og kjæltringer. I. 1959, II. 1960 – *Samme:* Hedebønder i tre slægtled. 2. udg. 1960. – *Lars Hellberg:* Om språklig och saklig ortnamnsforskning. – *Bengt Heuman:* Tendenser till fastare meningsbyggnad i prosatexter från svensk stormaktstid. (Skr. utg. av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala Universitet. 7). – *Lars Huldén:* Verbböjningen i Österbottens svenska folkmål. II. – *Valter Jansson:* Fsv. fionde, sv. dial. Fiund(e) »fiende«. Særtr. af Septentrionalia et Orientalia. Studia Bernhardo Karlgren dedicata. – *Bernhard Jensen:* Den gamle Skovkro Frederikshøj. – *Ture Johannisson:* Urfjäll. Særtr. af Septentrionalia et Orientalia. Studia Bernhardo Karlgren dedicata. – *Sverre Klausen:* Grundegedanken der materialen Wertethik bei Hartmann (Sheler) in ihrem Verhältnis zur Kantischen. (Avh. utg. av Det no. Vid.-Akademie i Oslo. II. Hist. Filos. Klasse 1958. No. 3). – *Trygve Knudsen* and *Alf Sommerfelt:* Principles of Unilingual Dictionary Definitions. (Proceedings of the VII International Congress of Linguists). – *Karl Gustav Ljunggren:* Hallands ortnamn. Særtr. af Hallands historia. II. – *Ivar Modéer:* Ett sörmländskt viknamn. Særtr. af Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift. 1959 – *Samme:* Jóhannes S. Kjarval. Særtr. af Scripta Islandica. – *Bertil Molde. Elias Wessén:* Svensk språklära för danskar. 2. uppl. – *Hans Mølbjerg:* Havet og bjerget. Nyt lys over det erotiske element i folkeviserne. Særtr. af Perspektiv. – *Marinus Møller-Petersen:* Den danske Vindmølle. Aarh. Stiftst. Tillæg. 26. januar 1936. – *Bent Nordhjem:* The Phonemes of English. An Experiment in Structural Phonemics. – *Axel H. Pedersen:* Entreprenør-transporter. – *Muus Pedersen:* Hvor aaen vander . . . – *Knud Oldendow:* Printing in Greenland. – *C. C. Rokkjær:* Arkæologisk datering af poetiske tekster. Særtr. af Arkiv f. nord. fil. – *Arnold Ræstad:* Europe and the Atlantic World. Oslo 1958. (Skr. utg. av Det Norske Vidensk.-Akad. i Oslo. 11. Hist.-Filos. Klasse 1958. No. 2. – *Marie Ingerslev Simonsen:* Farsø-Runestenen. Særtr. af Fra Himmerland og Kjær Herred. – *Samme:* The Kirkjubø Runic Stone. Særtr. af Acta Phil. Scand. 24. Aarg. – *Alf Sommerfelt:* Vieux français curt, curteis et curteisie en norvégien et en islandais. (Etymologica. Walther von Wartburg zum siebzigsten Geburtstag 18. Mai 1958). – *Samme:* Some Notes on the Influence of Latin on the Insular Celtic Languages. (Acta Congressus Madvigiani). – *Samme:* Some Remarks on the Importance of a Substratum in Linguistic Development. (Miscelànea Homenage a André Martinet). – *Ad. Stender-Petersen:* Varægerspørgsmålet. Særtr. af Viking. – *Per Thorson:* Ved sørgrensa for nordisk. Bergens Tidendes kronik 4.–5. marts 1960. – *Anders Sørensen Vedel:* Om den danske krønicke at bescriffue. Udg. med en indl. af Gustav Albeck. – *Curt Weibull:* Die Auswanderung der Goten aus Schweden. (Göteborgs kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälles Handl. 6. följden. Serie A. Bd. 6. Nr. 5). – *Ole Widding* and *Hans Bekker-Nielsen:* A Debate of the Body and the Soul in old Norse Literature. Særtr. af Mediaeval Studies. – *Svend Aakjær:* Natmandsfolk og kæltringer. Særtr. af Politikens kronik 26. november 1959. – *Samme:* Breve fra Kirstine Munk og Leonora Christina. Særtr. af Danske Magazin. 8 rk. I. – *Ivar Aasen:* Brev og dagbøker. Bd. 3. – Berättlande dikt från 1700-talet. Utg. av Rolf Hillman. – Bihang till Göteborgs kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälles Handlingar. 77 (1958). – Classica et Mediaevalia. XX. Fasc. 1–2. – Danmarks Riges Breve. 3. Rk. II. – Diplomatarium Danicum. 3. Rk. II. – Fortegnelse over stednavne på Færøerne. Udg. af Stednavneudvalget. – Fund og Forskning. VII. – Göinge hembygdsförenings årsbok 1959. – Islenzk tunga. 1. Árgangur. – Kungl. svenska Vetenskapsakademiens årsbok 1959. – Language. Journal of The Linguistic Society of America. Vol. 35, Number 2 (Part 1–2) April–June 1959. – Listi yvir staðanøvn i Færoyum. Útg. hevur Stednavneudvalget. – Maal og Minne. 1958. Hefte 3–4. – Nordiske sprogproblemer 1957 og 1958. – Nu skal vi læse lidt dansk (Sveriges Radio). – Nämnden för svensk språkvård. Årsberättelse för 1959. – Saga och sed. 1958. – Vestjyllands landbrug. – Årbog 1959. Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg. – Aasum herreds tingbog 1645–48. 1. Hefte. Udg. ved Aksel E. Christensen og Troels Dahlerup.

INSTITUT
FOR JYSK SPROG- OG KULTURFORSKNING

Publikationer:

Sprog og Kultur	I–XX. 1932–1958 pr. årgang	10,00
Jyske Folkemaal I.	Kristen Klastrup: På Træ·skofjo'l, 1935	4,00
– – II.	Torolf Kristensen: Fræ mi bet'te Ti' å ong· Daw·, 1939	5,00
– – III.	Distriktsdyrlæge H. Jensen: Himmerlandske Dialektfortællinger, 1940	udsolgt
– – IV.	A. C. Skyum: Vers på Morsingmål. 1953	5,00
– – V.	N. P. Bjerregaard: Årets arbejde i Ommersyssel. 1959	12,00
– – VI.	Arne Espegaard: Gavn og Gammen, 1960	12,00
Studier tilegnede Verner Dahlerup paa 75-aarsdagen, 1934		10,00
Peder Smed og Adser Bonde, udg. ved Svend Mogensen, 1936		4,00
Humanistiske Studier I.	Peter Jeppesen: En sønderjydsk Dialekts Udvikling, 1938	udsolgt
Humanistiske Studier III.	Marie Bjerrum: Felstedmaalets tonale Accenter. 1948	8,00
H. P. Hansen:	Løb og Løbbinding, 1937	15,00
Gudmund Schütte:	A Continuation of Widsith in German Romances and Danish Ballads, 1936	1,25
August F. Schmidt:	Nogle Arbejdsgilder i den gamle danske Landsby, 1938	2,00
– – :	Landsbygilder, 1940	2,00
– – :	Gilder i Landsbyen, 1942	2,00
– – :	Oldermand og Bystævne, 1945	6,00
Peter Skautrup:	De store bogstavers historie (særtryk). 1947	2,00
– – :	Kostaldens navne i danske dialekter (særtryk). 1949	3,00
– – :	Bondesind. 1950	6,00

Ikke i Boghandelen:

Spørgelister Nr. 1 A og B: Møllen, 1935.
Spørgeliste Nr. 2: Husdyrene, ved Niels Åge Nielsen, 1941.
Søren Haugstrup Jensen: En oversigt over den litteratur, som behandler stednavne med endelsen -lev, 1939.
»Messingjens«, i Lydskrift ved Søren Haugstrup Jensen, 1938.
Lydskrift (4 s.), 1938.

AARHUUS STIFTSBOGTRYKKERIE